

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

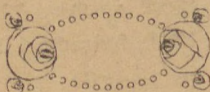
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

XLIII. ÉVFOLYAM

1944.

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST
STÁDIUM SAJTÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1944.

TARTALOM:

<i>Tersztyánszky Jenő: A pénzverés európai bölcsője</i>	3
<i>Kerényi András: Nagynyíresi barbár tetradrachmalelet</i>	9
<i>Kelényi B. Ottó: Budai oklevelek pénztörténeti adatai</i>	15
<i>Esze Tamás: A nagybánya—munkácsi pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában. 1706—1711.</i>	21
<i>Huszár Lajos: A bécsi márka életbeléptetése a bányavárosi márka helyett (1727)</i>	45
<i>H. Fekete Péter: Nagyszalontai szükségpénzjegyek</i>	47
<i>Huszár Lajos: Két kegyérem</i>	48
<i>Br. Szalay-Berzeviczy László: Egy magyar pénzgyűjtemény a mult század elején</i>	50
<i>Palóczy Edgár: Dombay Ferenc emlékezete (1758—1810)</i>	51
<i>Az Országos Magyar Történeti Múzeum Éremtára jelentősebb új szerzeményei 1943-ban</i>	52
<i>Éremleletek</i>	54
<i>Irodalom</i>	58
<i>Társulati élet</i>	64
<i>Deutscher Auszug</i>	66
<i>Extraits Français</i>	69

A végén 7 képes tábla.

A közleményekben foglalt állításokért és az éremleírások helyességéért azok szerzői felelősek. A Numizmatikai Közlöny közleményeinek úgy utánnnyomása, mint fordítása, valamint a közölt képek utánnnyomása, akár eredeti, akár változtatott nagyságban, tilos. Kéziratokat nem adunk vissza.

MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

Alakult 1901-ben a numizmatika tudományos művelésére és a hazai éremgyűjtés fejlesztésére.

A társulat évkönyve a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

Szerkeszti Dr. HUSZÁR LAJOS, az Orsz. Magy. Történeti Múzeum őre.

(Budapest, VIII., Múzeum-körút 14—16.)

A társulat tagjai tagságdíjuk fejében kapják a Közlönyt. A tagok kötelezettsége legalább 3 évre terjed. A fővárosban lakó tagok legalább 10 pengő, vidéken és külföldön lakó tagok legalább 6 pengő tagsági díját fizetnek. Az alapító tagok legalább 100 pengőt fizetnek egyszerismindenkorra. A társulat egyelőre nem vesz fel alapítótagokat.

A Közlönybe szánt cikkek és közlemények kézíratai, úgyszintén tudományos ügyekben, továbbá leletek, gyűjtemények és numizmatikai irodalmi termékek dolgában való értesítések és kérések közvetlenül a szerkesztőhöz küldendők.

Társulati ügyekben és új tagok felvételét illetőleg, úgyszintén reklamációk dolgában is a társulati elnök, Zimmermann Lajos dr. intézkedik. Címe: Budapest, IV., Váci-utca 78—80. szám. Telefonja: 380—140. Hivatalos órát tart a társulati helyiségben (VIII., Csepreghy-utca 4. sz., II. emelet 15.) csütörtökön este 6 és 8 óra között.

A társulati könyvtár és gyűjtemény a társulat helyiségében Korny Rezső dr. főkönyvtáros, továbbá Huszár Lajos dr. és Antóny Béla könyvtárosok, valamint Szentgáli Károly főtktár és a társulati gyűjtemény őre hivatalos órái alatt — csütörtök este 6 és 8 óra között — áll a tagok rendelkezésére.

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

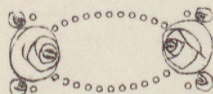
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

XLIII. ÉVFOLYAM

1944.

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

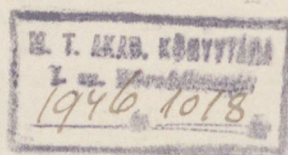
BUDAPEST
STÁDIUM SAJTÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1944.

300714

TARTALOM:

<i>Tersztyánszky Jenő: A pénzverés európai bölcsője</i>	8
<i>Kerényi András: Nagynyíresi barbár tetradrachmalelet</i>	9
<i>Kelényi B. Ottó: Budai oklevelek pénztörténeti adatai</i>	15
<i>Esze Tamás: A nagybánya—munkácsi pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában 1706—1711.</i>	21
<i>Huszár Lajos: A bécsi марка életbeléptetése a bányavárosi марка helyett (1727)</i>	45
<i>H. Fekete Péter: Nagyszalontai szükségpénzjegyek.</i>	47
<i>Huszár Károly: Két kegyérem</i>	48
<i>Br. Szalay-Berzeviczy László: Egy magyar pénzgyűjtemény a múlt század elején</i>	50
<i>Palóczy Edgár: Dombay Ferenc emlékezete (1758—1810)</i>	51
<i>Az Országos Magyar Történeti Múzeum Éremlára jelentősebb új szerzeményei 1943-ban</i>	52
<i>Éremleletek</i>	54
<i>Irodalom</i>	53
<i>Társulati élet</i>	64
<i>Deutscher Auszug</i>	66
<i>Extraits Français</i>	69

A végén 7 képes tábla.

Felelős kiadó: Huszár Lajos.

A pénzverés európai bölcsője.

A Numizmatikai Közlöny legutóbbi számában közölt cikkemben megemlékeztem a Pollux görög grammatikus 5 praetendensről, amelyek szerinte igényt tartottak arra, hogy elsőnek ők verettek pénzt. Közülök 3-at (Naxos, Athén, Phrygia) hamarosan töröltünk a praetendensek sorából, de azután azt mondtuk, hogy a fennmaradó kettő (Lydia és Aegina) közül nehéz kiválasztani a legelsőt. Abban megállapodhattunk, hogy Ázsiában Lydia, Európában Aegina volt az első pénzverő. E fejezet legelején azonban már hangsúlyozni kell, hogy amint kulturális téren másutt is, elsőbbség illeti meg Ázsiát; így volt ez a pénzverés terén is. Ezt a nézetet alább még egyéb érvekkel alá fogjuk támasztani.

A tudomány nézete szerint Ázsia kulturális befolyása Európára, amely a 8. század folyamán kezdődött, tartott az egész 7. század tartama alatt.* De a pénzverés terén Ázsiát és Európát már kezdettől fogva nagy különbségek választják el egymástól. Ilyen először is a pénz alapanyaga: ez Ázsiában főleg az arany (elektron) és bronz, amelyek a bronzkornak jellemző anyagai, míg Európában inkább a vas és az ezüst, amelyek a vaskorszakot jellemzik. Mindezt azonban csak úgy általában lehet mondani és okaira visszavezetni.

Ázsia eljut az ércből készült értékmérő fázisáig még a bronzkor tartama alatt, amelynek névadó alapanyaga e földrészből, valószínűleg Mezopotámiából indult ki és amelynek korszaka K. e. 850-ig tartott. Másrészt az arany, illetve elektron sehol sem található oly nagy mennyiségben szabad állapotban, mint a kisázsiai Tmolos és Sipylós hegyek quarcrégeiben vagy főleg a Lydián átfolyó vizekben.

A Pelopponesus viszont, ahol a pénzverés európai kezdetét keressük aránylag korábban került a vaskorszak periodusába, mert hiszen a vas használata délről, Afrikából került Európába, ahol (t. i. Afrikában) már ősi idők óta könnyen fel tudták dolgozni a vasércet vassá, sőt a legtöbb afrikai törzs, még mielőtt európai népekkel érintkezésbe került volna, a kőkorszakból egyenesen a vaskorszakba ment át. Másrészt sok vasat bányásznak Lakoniában, s így maga az idevándorolt harcias dór törzsek új lakóhelye szolgáltatta ezek eszközeinek és fegyvereinek főanyagát, a vasat. Így tehát a legtermészetesebb, hogy a Pelopponesuson hamarosan vasból készült eszközök és fegyverek szolgáltak csereeszközzül. E csereeszközökből fejlődött ki a *vasanyagból* készült értékmérő, amely ha bizonyos súlyrendszer szerint le van mérve, akkor már pénz. De hangsúlyozom: még nem pénzérem, mert azzá csak akkor lesz, ha valamely szervezett hatalom ellátja a maga bélyegével.

E történelemelőtti idők tovább fejlődése során egy férfiú kap szerepet, akinek alakja szinte elsőnek lép be a történelem világosságába. Ez Pheidon argosi király, akinek személyével nagyon alaposan kell foglalkoznunk.

Megítélésem szerint az ő szerepe ott kezdődik, amikor már a *vasanyag* — tehát nem vasból készült használati eszközök — az értékmérő, de még nem beszélhe-

* Seltman: Greek coins (London. Methuen) 32. s köv. o.

tünk a most előadott definitio szerint pénzről, mert hiányzik még a biztos súlyrendszer szerint megállapított súlyegység.

Mielőtt azonban Pheidon szerepéről részletesen szólnánk, szólnunk kell arról a bizonytalanságról, amely az ő uralkodásának ideje körül fennáll. Ennek a bizonytalanságnak gyökere abban rejlik, hogy az ókori auctorok művei olyan adatokat tartalmaznak, amelyek nem egyeztethetők össze egymással. T. i. Pausanias a K. u. 160—174-ben készült *Περὶ ἑλλάδος*-ében a VI. könyv 22. fejezetében feljegyezte, hogy Pheidon elnökölt a 8. olimpiadon, vagyis 748. év júliusában. Tehát mivel előbb az elisieket el kellett mozdítani elnöki tisztükből, ő már akkor tekintélyes uralkodó kellett hogy legyen, aki tehát K. e. 800 körül született.

Azonban a tudomány egy része oly tekintélyes tudósokkal, mint Weissenborn, Hermann és Curtius őt a K. e. 7. század első felébe (700—650) helyezi és ezt a nézetet arra alapítják, hogy Herodotos nagy történeti művének VI. könyv 126. fejezetében elmondja, hogy Kleisthenes sicyoni tyrannus leányának kérői közt volt Leokedes, Pheidon fia is. Minthogy pedig Kleisthenes K. e. 607-ben kezdett uralkodni, Pheidon korát kb. a 650—600 évek közti időbe kell helyezni.

Ezekkel szemben áll a numizmatika fejlődésének két ténye. Ezek: 1. hogy Pheidon állapította meg a mértéket és súlyokat (Herodotos VI. 127. Theophrastus Char. 30.); 2. ehhez aztán Ephorus és Aristoteles hozzáteszik, hogy Pheidon készítette Aegina szigetén az első vert pénzt.

Ha a rendelkezésre álló időpont és az utóbbi tények között az igazságot meg akarjuk állapítani, akkor az időpontok és tények egybevetéséből ezeket a következtetéseket vonhatjuk le:

Ha a homerosi költemények ismert formájukban való kialakulását a K. e. 800 körüli évekre tesszük — akkor a mértékek és súlyok rendezésének idejét helyesen tesszük a K. e. 750 körüli évekre, mert a homerosi költeményekben még nem találkozzunk teljesen kialakult súlyrendszerrel. Előfordul 1—2-szer ugyan a talentum szó, de mindig csak arannyal kapcsolatban; sokkal gyakoribb, hogy az ércnek használati tárgy alakjában vesznek részt a forgalomban. Evvel szemben ahhoz a nagy fejlődéshez, amit a pheidoni rendszerben találunk, félszázadra minden esetre szükség volt.

Miben áll ez a pheidoni rendszer? — hol van ennek helye az értékmérők fejlődésében?

Utóbbira vonatkozólag fentebb azt mondtam, hogy a javak kicserélésének során a fejlődés első fázisában inkább csak ércből készült szükségleti tárgyak szerepelnek és csak a fejlődés későbbi során szerepelnek feldolgozatlan ércanyagok. Ezekből lettek a közvetítő cseretárgyak. A későbbi fejlődés folyamán a csereeszközül szolgáló érc mennyisége, nemes fémeknél finomsága is szabályozást nyer. A nemes fémek eleinte formátlan alakban, azután kis rúd, karika és vékony huzalok alakjában szolgálták a forgalmat s a szükséges súlyt mindig a mérleg segítségével állapították meg. Minthogy pedig a lemérés nehézkes volt, ennek helyébe csakhamar a megállapított súlyú kisebb egységek összeszámolása lépett. Ezek súlya közismert lehetett, úgy hogy teljes pénz-voltukhoz nem hiányzott más, minthogy valamely hatalmi szervezet vagy gazdasági tekintély a maga bélyegzőjével tanúsítsa a fém súlyát és finomságát, azaz értékét. Ez a lépés Kisázsiaiban a lyd királyságban és csaknem egyidejűleg az ion városokban K. e. 700 után meg is történt.

De az a Pheidon, aki K. e. 750 körül uralkodott, ezt a lépést még nem tette meg. Ő csak megállapította a mértékeket és súlyokat és ezzel együtt megállapította a nyársalakban elkészített vasanyagnak azt a nagyságát, amely nyársból (görögül: *οβελος*, dór dialektusban *οβολος*) az ő rendszerében 1 darab 403 gramm súlyú. És minthogy a vas és ezüst értékének aránya olyan volt, mint 1:400, ezen vasnyárs értékének majd az 1.008 grammnyi ezüst obolos fog megfelelni. Így tehát Pheidon ezen intézkedései folytán, amellyel megteremtí a vasanyagból való értékmérő (vagyis pénz, de nem érem-pénz) súlyban és alakban most már állandó prototypusait, belépünk a pénz fejlődésének abba a fázisába, midőn az értékmérő-anyagot már nem kell lemérlegelni, hanem publikusak annak kis súlyú egységei és az értékmérés ezen ismert kis egységek összeszámlálásából áll. Az értékállandóság biztosítása végett helyezte el Pheidon Hera argosi

templomába a maga híres vasnyársait, hogy a szentély is garantálja a típusok érték-állandóságát, mint ahogy a sèvres-i Breteuil-pavillonban el van helyezve a mi méterünk prototípusa, az a híres platinarúd, amely után készítik ma is a méter-mértékeket. Szóval mindaz, amit eddig mondtunk, nagyon jól tulajdonítható annak a Pheidonnak, aki Pausanias tanúsága szerint K. e. 750 körül uralkodott. És tényleg, — mint Seltman könyvében olvassuk* — az Argosban végzett amerikai ásatások alkalmával találtak is a régi Hera-templom szintjében, amely Pheidon idejéből való, nyársalakú vasrudakat, amelyekről Herakleides írt.** Egy nagy vasnyárskötegben — mint kellően kiegészítve megállapítható — 180 ilyen nyárs volt, összekötve vaskötelekkel és egy ólomalapzatba volt elhelyezve, amelyben az istennőnek felajánlották. (1. ábra.) E köteg mellett az ásatók egy másik vastárgyat is találtak, egy nagy vasrudat, amely felső vége felé egy keskenyebb lappá van kovácsolva és mérete kb. 1.19 méter. Összehasonlítva ezek súlyát, megjelenik előttünk a K. e. 750 körül kialakult pheidoni rendszer képe, amely a vas-csereeszközök számára állandó súlyt állapított meg. Az említett vasrúd 73.000 gramm és kb. ugyanennyi az egész köteg 180 drb. vasnyárs is.

Ezen pheidoni súlyrendszerből lehet levezetni az aeginai ezüstpénz rendszerét, amely a mi Pheidonunk után száz évvel alakult ki. És pedig hogyan kell ezt kiszámítani?

Seltman után a számítást a következőkben adjuk. Hogy a vasrúdnak, illetve nyárskötegnek megfelelő, illetve evvel egyenértékű ezüst súlyát megkapjuk, úgy ennek súlyát 400-zal kell elosztanunk, mert kb. 400:1 arányban áll a két fém értéke. Így kijön 182.5 gramm, amely egy fél pheidoni minának felel meg, amelyben 30 drachma van. Egy marék (drax) vas-obolos súlya 2418 gramm, osztva 400-al, 6.03 gramm, ami egy pheidoni ezüstdrachma. Egy vasnyárs súlya 403 gramm, elosztva 400-zal pedig 1.008 gramm, ami egy pheidoni ezüstobolosnak felel meg. (E pheidoni ezüstdrachma, illetve obolos kifejezéshez előre megjegyezzük, hogy a 750 körül uralkodott Ph.-nak nem volt még vert ezüstpénze.)

Azonban az ókori auktorokban sokkal messzebbmenő híreket is találunk erről a vasnyárs-súly-megállapító Pheidonról.* Ephoros és Aristoteles azt állítják, hogy ő verette az első pénzt, nevezetesen ezüstpénzt és pedig Aegina szigetén. Ezt az állítást a történetírás nem fogadja el és több magyarázatot talál arra, hogy ez az elfogadhatatlan állítás miként keletkezett. Mi azonban ez ellen döntő numizmatikai érveket tudunk felhozni. Nevezetesen teljesen lehetetlen, hogy 50 évvel azelőtt, hogy Kisázsiaiban az első pénzt verték, Európában ilyen pénzeket vertek volna, mint amilyenek a legrégebbi aeginai statérek. Pheidonnak az a lépése, hogy a mindig lemérni szükséges vas-csereeszköz helyébe állandó súlyú vasnyársakat léptette, már maga is igen nagy lépés volt. Ne csodáljuk, hogy ez a lépés az ókorban oly nagy hírre vergődött, hiszen még a 800 körül keletkezett homerosi költeményekben súlyokról, — az aranytalentum kivételével — nem is történik említés és ez a pontos súlymegállapítás ezen idő után 50 évvel keletkezett. De teljesen lehetetlen, hogy ugyanez a Pheidon bocsátotta ki az első chélónéket, vagyis teknősbékás pénzeket is. Ez a lépés csak a pheidoni súlyrendszer alapos gyökeresítése után volt lehetséges. De ez nem lehetséges azért sem, mert a kialakultabb típust mutató teknősbéka így megelőzte volna 50 évvel a lydek vereteit, abban az időben, midőn a kisázsiai félsziget kultúrája sokkal haladottabb nívót képviselt, mint Európáé.

Ha ugyanis a legkoraiabbnak látszó kisázsiai vereteket vizsgáljuk, látjuk azt a küzdelmet, amit abban az időben, vagyis a 700-as évek körül, illetve után az ion éremvésők a kifejezés eszközeivel folytattak. Micsoda keresgélés folyik a modellálás körül, micsoda tévelygés a részletek visszaadásának labirintusában, míg egy oroszán

* Seltman: Greek Coins. 1933. 34. oldal. Ch. Waldstein: The Argive Heraeum. New York, Boston, 1902.

** Többször szól az „egybekötözött pénz“-ről a Biblia is. Kerültek elő ilyen pénz-fascések Itália és Gallia területéről is a K. e. IX—VI. századok folyamán. Ezek bronz- vagy vaspálcaalkatrészekből állanak. Láttunk azonban ehhez hasonló kötegeket II. Salmanaszar obeliszkjén, vagy egyiptomi falfestményeken is. — V. ö. Kovács István cikkét „Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Erem- és Régiség-tárából“ 1941. évfolyamában.

* V. ö. Reinach: „L'Histoire et les Monnaies“ Pheidonról szóló cikkét.

előlső részét sikerül visszaadni. (L. előző cikkem 8. ábráját.) Pedig már az ion városok típusai előtt ott álltak a lyd királyok vereteinek mintái, amelyek különben szintén ion görög művészek művei. A legkorábbi lyd vereteket kb. K. e. 700 év körülnek vehetjük. Ezzel szemben az aeginai teknősbékás pénz a maga leegyszerűsített formájában egy kialakultabb és szabadabb modellálásról tanuskodik, amiből is következik, hogy az teljesen kizárt dolog, hogy 750 körül, tehát 50 évvel korábban bocsátották ki ezt az első pénzt Aeginán. Az első aeginai vert pénzérem kibocsátása csak a lyd veretek után legalább is 50 évvel, vagyis 650 után történhetett meg. (2. és 3. ábra.) Tehát az a Pheidon, aki ezeket a pénzeket kibocsátotta, nem lehetett az előbbi személy, hanem egy másik, talán hasonló nevű személy. Esetleg az előbbi Pheidon unokája s utódja az argosi trónon, aminthogy az ókorban gyakran előfordult, hogy a királyi gyermeket, főleg a trónörököszt a nagyapáról, illetve a dinasztia-alapítóról nevezik el. Így az athéni Kleistenes a hasonnevű sicyoni tirannus unokája, Alcetas epirosi király ugyancsak Alcetasnak unokája, Cypselos fiának Periander korinthusi zsarnok fiának szintén Cypselos a neve és így tovább.

Ez a tény (t. i. az első aeginai vert pénz kibocsátása) időbelileg akkor megfelel Herodotos könyve fentemlített VI. 127. fejezetében előadottnak, amely szerint Pheidon Kleistenes sycioni zsarnok idősebb kortársa volt.

De míg I. Pheidon és II. Pheidon szerepéhez kétség fűződik, addig az egészen bizonyos, hogy ezeket a pénzeket Aegina szigetén verték s így az európai pénz bölcsőjének Aeginát kell neveznünk. Bizonyíték erre Aristoteles, Ephoros és Aelianus fennmaradt szövege, amelyek mind mondják, hogy Pheidon (szerintünk II. Pheidon) Aegina szigetén verette ezüstpénzeit. A numizmatikus azonban feltétlen bizonyítékot tud szerezni a visszakövetkeztető eljárással, amikor a későbbi tiszta, világos típusokból következtetünk a korábbi primitív típusokra, annál is inkább, mert az aeginai pénzek mindig megtartották pénzük típusát úgy az aversen, mint a reversen minden katasztrófa után, egészen a római uralom idejéig.

Minthogy e típusok korábban mintául szolgáltak a többi szomszédos államnak, az általam eddig alkalmazott visszakövetkeztető eljárásba sikerrel lehet bevonni ezeket az Aeginát utánzó vereteket is arra a célra, hogy helyesen megállapítsuk az aeginai veretek mind a két oldalának keletkezését, jelentését és fejlődését.

Melyek is ezek az aeginai pénzen található típusok?

Az aversen látjuk a híres teknősbékát. Ez kezdetben a simahátú és többnyire még hátaközepén pontsorrall ellátott tengeri teknőcökhöz (chéloneidák) tartozik, később pedig a nálunk is ismert, ú. n. görög teknőc (testudo graeca) képét mutatja, amelynek teknője külön lemezekből van összetéve.

Fontosabb részünkre, hogy bár a numizmatikai ábrázolás általában az ion-görögöknél indult meg, itt olyan nagy mértékben plasztikus ábrázolással találkozunk, amelyeket nem vélek az ion ábrázolási módra visszavezethetni.

Én évekig törtem a fejemet a jelenség kellő magyarázatán és arra a meggyőződéssre jutottam, hogy itt nem egy korongon megtörténő rajzos ábrázolásról van szó, hanem egy a korongtól eltérő mértani test átalakulásáról. Ez a mértani test pedig nem más, mint a görögök által az egyiptomiaktól átvett, de a VII. században, vagyis a legelső aeginai veretek kibocsátása idején már a görögök által is tömegesen gyártott skarabeus.*

* Az aeginai pénzveretek teknősbéka-típusának a skarabeus alakjából levezetése a magyar numizmatikusok körében eleinte ellenmondást váltott ki. Örömmel vettem tehát, hogy Bernhard Lamm német tudós ugyanarra az eredményre jutott archaeológiai úton, mint amely eredményre szerző jutott tiszta typológiai következtetés útján. Ezért ide iktatjuk Lamm „Über das Wesen des Münzgeldes“ című művéből a következőket:

Das mit dem Ring verbundene Siegel ist die Grundlage für die Erfindung der Münze. Der Münzkörper als ein geformtes, mit Bild und Aufschrift versehenes Metallstück ist aus dem Ringsiegel hervorgegangen. Die ältesten Siegel haben die Form von Skarabäen. Der ägyptische Skarabäus kann also gewisser massen als eine Vorstufe zur Münze angesehen werden. Die Unterseite hat die gleiche Form eines Ovals wie die frühen Münzen; sie zeigt auch bildliche Darstellungen, die inhaltlich nicht selten an Münzbildern erinnern; vielfach sind die Bilder von den Namen des Pharao, seiner Kinder, oder hohen Beamten begleitet; auch das eine Analogie zu den Münzen.

Der mit einer ovalen bzw. runden Metallplatte verbundene Ring hat in der kretisch-mykenischen Kultur, wie die zahlreichen Funde erweisen, eine hochbedeutende Rolle gespielt.

Ez nekünk talán egy kicsit különösen hangzik, mert mi a vert pénzt teljesen a vékony korong alakjával kapcsoltuk össze. Pedig a múltban voltak pénzek, amelyek semmiképen sem voltak korongalakúak, hanem pl. vastag karika-, gömb- vagy babalakúak. Ha már most figyelmesen megnézzük a 4. és 5. ábrán bemutatott skarabeusokat, különösen pedig ezeknek a késői K. e. 323 után kifejlődött alexandriai alakját, meggyőződést szerezhetünk arról, hogy az aeginai statér minta-alakja a skarabeus volt (4. és 5. ábra); ennek lapos oldalán foglal helyet a pecsét negatívjának megfelelő revers, az egyiptomiak szent skarabeusa helyett pedig a teknősbéka.

Ez lehetett Aphrodite szent állatja, de lehetett a tengerben élő állat: Aegina jelképe is. Aegina, mert az ókorban eredetileg tényleg a nedvesben is fennálló szilárd talaj symboluma volt, később lett aztán Aphrodite és a családi tűz és a házi tűzhely symbolumává.

Tehát, mint jeleztem, a görög archaizmus idejében, vagyis a VII. században már a görög vésett kövek (kameák) formája túlnyomó részben a skarabeus volt. Az egyiptomiak szent rovarját azonban, amely a görögökre nézve semmi vallási jelentőséggel nem bírt, a görögöknél nagyon gyakran más formák váltották fel, nevezetesen kosfej, vagy másféle maszk és más fekvő állatok is. Egyiptomiaknál is előfordul, hogy a skarabeus helyett sólymot találunk, de maga a rovar is annyira elhanyagolt formájú, hogy alig lehet ráismerni. Innen most már csak egy lépés, hogy a pénzre rákerüljön Aegina jelképe: a csaknem rovar alakját mutató teknős. Itt meg kell említenem, hogy különösen az egyiptomiak is használták a teknősbéka symbolumát (5. ábra), amely — mint a budapesti Szépművészeti Múzeum egyiptomi részének őrétől, Dobrovics Aladár úrtól értesülök — bizonyos fokig a skarabeus symbolumához hasonló értelmű volt.

Itt be is mutatok másolatban egy ily egyiptomi teknőst (5. ábra).

Feltűnő, hogy az aeginai pénz nagyon kiemelkedő plasztikus stílusát utánozták az aversen azok a pénzverők is, amelyek az aeginai pénzlábat vették mintául. Ezt a stílust én a *pénzverés dór-stílusának* nevezném el. Minthogy ez a dór-stílus a skarabeust utánzó aeginai vereteken keresztül az egyiptomi művészetből vezethető le, így itt az egyiptomi művészetnek a görög művészetre való érdekes hatását kell elkönyvelnünk. Átvették ezt elsősorban a boeotiaiak. Az ő pénzverésük K. e. 600 után kezdődik, kb. ugyanakkor, amikor Athéné. Orchomenos kezdi a pénzverést, amely államocská mint a calauriai szövetség tagja, korán összeköttetésbe került Aeginával. Minthogy Boeotiában az aeginai stater forgott a kereskedelembe, itt először kisebb nominalisra volt szükség: így Orchomenos-ban először obolost vertek: rajta egy búzaszemmel, amely ugyanazt a plasztikai benyomást kelti, mint az aeginai teknős (6. ábra). Később pedig ilyen benyomást keltett a boeotiai pajzs, amelyen a két oldali bevágás még skarabeus bevágott alakjának emlékét is őrzi (7. ábra). Ugyanily igen plasztikus és ezenfelül hosszabansymetrikus alakot mutatnak azon államok pénzei, amelyek összeköttetések és pénzverésük súlyrendszere után ítélve, Aegina pénzét utánozták; ilyen alak a melosi pénz gránátalmája, továbbá Keos szigetéről 3 állam pénze: karthaii Amphora, a coressiai Sépia és a julis-i szőlőfürt, vagy az ugyancsak aeginai súlyrendszerben vert phokisi pénzek: plasztikusan vert ökörfejjel (8. ábra).

Nagyon sokat találgatták az aeginai pénz *reversjének* jelentését (2. és 3. ábra). A British Múzeum katalógusa egyszerűen nyolc szabálytalan háromszögre osztott incu-

Seine Form ist von Aegypten stark beeinflusst. Ach der Bildinhalt (kult. szenen, dazu Kampf- u. Jagdbilder) zeigt Ähnlichkeit. Bemerkenswert ist eine formale Eigenart des kretisch-mykenischen Siegelringes. Es gibt viele Ringe, deren Durchmesser so klein ist, dass sie unmöglich am Finger getragen worden sein können. Während die Ringrundung verkummert, bleibt die Metallplatte in alter Grösse bestehen. Sie verselbständigt sich, emanzipiert sich auch vielfach von der ursprünglichen Bestimmung als Siegel zu dienen. Das wird durch eine technische Einzelheit deutlich. Das Bild ist nämlich, wie die formale Gestaltung deutlich zeigt, nicht immer als Siegel geschnitten. Der Weg, wie die Münze allmählich entsteht, liegt deutlich vor uns.

Um 1000 v. Chr. verschwindet der Siegelring. „In der griechischen Welt der geometrischen Periode“ (d. h. zwischen 1000—700 v. Chr.) kommt er nicht vor. Um 700 taucht er wieder auf. Um die gleiche Zeit wird die Münze erfunden. Es erscheint mir evident, dass die beiden Ereignisse, das Wiedererscheinen des Siegelringes um die Erfindung der Münze, ursächlich zusammengehören. Die Münze als Geld ist aus dem Ringgeld erwachsen. Wie eng sie in der Vorstellung verbunden waren, zeigt u. a. die Tatsache, dass der Ring noch im Mittelalter eines der beliebtesten Münzzeichen war.

sumnak nevezi, amelyek többé-kevésbé mélyítettek, illetve később felváltva emeltek és mélyítettek. Seltman keresztbeeső vonalakkal felosztott incusumnak nevezi, vagy pedig „Union-Jack“ mintának, merthogy olyanforma vonalakkal van felosztva, mint amilyenek az angol zászlón láthatók. Ezt a megjelölést legfeljebb csak az egész késői veretekre lehet alkalmazni, de ha az eredeti jelentését meghatároztuk, akkor később sem fogunk szabálytalanságról beszélni! Szóval, állítjuk, hogy a régi vereteknél valami szabálytalan összevisszaságról, valami minden célkövető akarat hiányáról nem lehet beszélni. Mert igenis, mint ahogyan a későbbi vereteken jól látszik, hogy ötágú negatív csillagot akarnak ábrázolni, ugyanúgy megvan ez az ötágú negatív csillagábrázolásra való törekvés már a legkorábbi veretekben is.

Én miután itt — mint skarabeus-utánzatoknál — pecsetelőt sejtettem, megcsináltattam ezek lenyomatát, amelyeken most már mindenki láthatja, hogy 5 ágú csillag negatívját akarták ábrázolni (9. ábra). Látszik a pénzvereteken, mennyire erőlködött a verető készítője, hogy az egyik oldalon lévő két ággal szemben a másik oldalon három ágat produkáljon, ami neki nem volt könnyű dolog, mert amily könnyű a kört négy, hat vagy nyolc részre osztani, oly nehéz az öt részre való osztás. Egy vallásos indok azonban követelhetette, hogy ezt a nehézséget le kell győznie és a legprimitívebb etappjában is beleszorította egyik oldalon a csillag harmadik ágát.

Kozmikus jelenségre utal az is, hogy ott, ahol ezt a jelvényt egy más típus váltja fel, az a másik is kozmikus jelvény, amely még nagyobb elterjedést ért el, amely nem más, mint a crux gammata, a horogkereszt, amely tulajdonképpen a nap jelvénye. Ezt látjuk például az aeginai veretek első utánzójánál, Corinthusnál. Corinthus legrégibb verete, amelyből én csak egyetlen példányt, a British Museumét ismerek, alakra nézve teljesen olyan, mint egy aeginai korai veret (11. ábra). Aversjén egy archaikus pegazus látható, de reverse még teljesen ugyanolyan, mint a legkorábbi aeginai veretek az ötágú csillaggal. Ez a veret azonban nem tartott soká, ezért is maradt oly kevés fenn belőle. Nagyon könnyen lehet, hogy a Pheidon halála után (K. e. 656) kitört dór-ellenes nemzeti forradalom söpörte el ezeket a vereteket és a nemzeti forradalom élére álló tyrannus Kypselos (uralkodott 657—625) hozta magával az új alakú lapos veretet, amely elhagyta a vashoz viszonyított valutát és megint a dór időt megelőző mykénei súlyrendszerre tért vissza, amely a bronz és az arany arányán épül fel. Ezen pedig az ötágú csillagot felváltotta a horogkereszt... (12. és 13. ábra.)

Mind a két jelvény hosszú pályát futott be s nézetem szerint a crux gammatából alakult ki az ú. n. szélmalomfigura is.

A két jelvény között a kezdetben fennállott ellentét teljesen feledésbe ment és Mende legrégibb pénzein már felváltva egyidejűleg alkalmazzák őket (14. és 15. ábra) s Regling is „mit den beiden Arten des Windmühlquadrates“ jelöli meg őket.*

E veretek kora azonban már kb. K. e. 580-ba helyezhető, tehát jó 100—130 évvel újabbak a régi aeginai vereteknél. Most a verető készítője nem küzd már, hogy kivívja az általa óhajtott eszme kifejezését s az új dolog alkotásának lázát és ütőerejét felváltotta a rutin és manír.

Így ez már kívül is esik az elénk kitűzött cél tárgykörén.

Tersztyánszky Jenő.

* L. Regling „Mende“ c. cikkét. Zeitschrift für Numismatik XXXIV. kötet, külön lenyomat, 15. o.

Nagynyíresi barbár tetradrachmalelet.

Még Erdély román megszállása idején a szatmármegyei Nagynyíres község határában, Nagysomkúttól kb. 10 km-re egészen gazdag barbár ezüsttetradrachmalelet került elő. A leletkörülményekről egy gyűjtő, aki akkor a románoknál munkaszolgálatos volt, a következőket írja: „A lelet úgy került elő, hogy a románok tankcsapdát ásattak az erődítményekhez a magyar munkaszolgálatosokkal. Az egyik magyarnak a csákánya beleütődött egy cserépedénybe, amely természetesen széjjelment. Az érme, melyek az edényben voltak, széjjelesvén, az emberek rárohantak és mindenki zsebelt, amennyit tudott. Hozzám a szomszéd községbe szabadságra jött emberek hoztak először pár darabot. Aztán én is be lettem híva ugyanahhoz az alakulathoz munkaszolgálatra. Itt beszéltem szemtanúkkal, akik azt állítják, hogy kb. 1000 érme volt az edényben. Én meg tudtam venni cca 170 darabot, Rosenberg Márton nagyváradi régiségkereskedő is vett jelentős mennyiséget, a nyíresi zsidó kocsmáros is vett 100 darabon felül. Nagybányai gyűjtőnél is van egynéhány darab, nevét, sajnos, nem tudom. Azonkívül minden zászlóaljbeli tisztnek és őrmesternek volt egy-egy pár darabja, ami, sajnos, eltűnt.”

Ha igaznak fogadhatjuk el a szemtanúk állítását, akkor igen gazdag és nagyon fontos leletről van szó. De ha szemtanúk el is túlozták a számot, akkor is legalább néhány száz darabból állt a lelet. Nekünk, sajnos, az egész leletből csak 101 darabnak a fényképét sikerült megszerezniünk, így csak ezt a rendelkezésünkre álló 101 darabot mutathatjuk be. Az általunk ismert példányokból 95 darab II. Fülöp tetradrachmáinak utánzata és 6 darab eredeti Nagy Sándor tetradrachma. A barbár daraboknál a legnagyobb súly 13·99 gr, a legkisebb súly pedig 11·18 gr. A 95 db összsúlya 1228·53 gr, így az átlagsúly 12·93 gr. Vagyis mondhatjuk, hogy a lelet az első utánzatok korából való.

Ezeknek előrebocsátása után lássuk sorban az egyes darabokat:

1. Jobbranéző koszorús szakálltalan fej. Gyöngykör nyomai.
Hátlap: jobbra haladó lovas. A kivitele eléggé durva, vastag.
Ezüst: 12·29 gr. — II. tábla 1. sz. — Ugyanez a típus előfordult a kricsovai leletben is, Dess. 517. sz.
2. Ugyanez a típus, mint az előbbi, csak a lovas karcsúbb s a ló feje egészen formátlan, kacsafejre emlékeztető.
Ezüst: 12·33 gr. — II. tábla 2. sz.
3. Jobbfelé tekintő babérkoszorús és szakállas Zeus-fej. A peremen gyöngykör.
Hátlap: jobbra haladó lovas. Meglehetősen vaskos kivitelű, a lónak túlságosan nagy a feje.
Ezüst: 13·40 gr. — II. tábla 3. sz. — Hasonló típust ismerünk a kricsovai leletből is; Dess. 519. sz., csak a mienken nincs ellenjegy.
4. Jobbranéző koszorús és szakállas Zeus-fej. Gyöngykör.
Hátlap: lovas jobbra halad. Látszik a gyeplőszíj is. A ló elülső combján emberi talp két ponttal, a ló előtt pontokból álló gyöngykoszorú, középen is ponttal. Nagyon jó állapotban lévő darab, valamint a lelet legnagyobb része is. Aligha lehetett hosszú ideig forgalomban.
Ezüst: 13·57 gr. — II. tábla 4. sz.
5. Szakálltalan babérkoszorús férfifej jobbra. Gyöngykör.
Lovas jobbra. A mezőben a ló előtt négy pont. Gyöngykör.
Ezüst: 12·92 gr. — II. tábla 5. sz. — Ezt a típust sem az eddigi leletpublikációkban, sem összefoglaló munkákban nem találtam.
6. Ugyanez, mint az előbbi.
Ezüst: 12·92 gr. — II. tábla 6. sz.
7. Ugyanez, mint az 5. szám.
Ezüst: 13·19 gr. — II. tábla 7. sz.
8. Előlap ugyanaz, mint az 5. szám. A hátlaapon a lovas kissé hátrább hajlik mint az előzőkön. A ló előtt hat pont körben, a ló hasa alatt ∞ jegy.
Ezüst: 12·43 gr. — II. tábla 8. sz.

9. Ugyanaz, mint az 5. szám.
Ezüst: 13·73 gr. — II. tábla 9. sz.
10. Ugyanaz, mint a 8. szám.
Ezüst: 12·62 gr. — II. tábla 10. sz.
11. Ugyanaz mint az 5. szám.
Ezüst: 13·99 gr. — II. tábla 11. sz.
12. Ugyanaz, mint az 5. szám.
Ezüst: 13·19 gr. — II. tábla 12. sz.
13. Ugyanaz mint az 5. szám.
Ezüst: 12·93 gr. — II. tábla 13. sz.
14. Ugyanaz, mint az 5. szám.
Ezüst: 13·12 gr. — II. tábla 14. sz.
15. Ugyanaz mint az 5. szám.
Ezüst: 12·72 gr. — II. tábla 15. sz.
16. Ugyanaz, mint az 5. szám.
Ezüst: 12·77 gr. — III. tábla 1. sz.
17. Ugyanaz, mint az 5. szám.
Ezüst: 13·46 gr. — III. tábla 2. sz.
18. Ugyanaz, mint a 8. szám.
Ezüst: 13·19 gr. — III. tábla 3. sz.
19. Ugyanaz, mint a 8. szám.
Ezüst: 12·02 gr. — III. tábla 4. sz.
20. Ugyanaz, mint a 8. szám.
Ezüst: 13·08 gr. — III. tábla 6. sz.
21. Ugyanaz, mint a 8. szám.
Ezüst: 13·26 gr. — III. tábla 7. sz.
22. Ugyanaz, mint a 8. szám, de durvább kivitelű és a ló előtt kör van.
Ezüst: 12·72 gr. — III. tábla 8. sz.
23. Az előlapon az előzőkhöz hasonló szakálltalan fej van, csak az arckidolgozásban van eltérés. Az orr nem látszik, a homlokcsont előreugrik és gömbben végződik. Az arc előtt egy kis ló van, melynek az elülső lába az ajakhoz tapad. Ez a loábrázolás nagyon emlékeztet arra a lóra, amelyet Bécsben levő példányokról ismerünk; Pink, 120—121. kép. Pink fejtegetéseit ezen ábrázolásra vonatkozólag lásd Pink: Die Münzprägung der Ostkelten (Diss. Pann. II. 15.), 54—55. lap. Alföldi Andás figyelmeztetett rá.
Hátlap: lovas jobbra. A ló és lovas ábrázolása meglehetősen nyers, merev. A ló előtt pont-rozetta. A gyöngykör bemélyítésekkel van kiképezve.
Ezüst: 13·04 gr. — III. tábla 5. sz.
24. Szakálltalan, babérkoszorús fej jobbra. Az orr végét és a két ajkat egy-egy pont jelzi. Gyöngykör.
Hátlap: jobbra haladó lovas, a ló előtt négy pont, mellső lábai között egy pont, hasa alatt egy kisebb és egy nagyobb pont. Az egész gyöngykörben.
Ezüst: 12·99 gr. — III. tábla 9. sz. — Ugyanez a típus fordul elő a kricsovai leletben is, Dess. 521. sz.
25. Ugyanaz, mint az előző.
Ezüst: 12·89 gr. — III. tábla 10. sz.
26. Ugyanaz, mint a 24. szám.
Ezüst: 12·81 gr. — III. tábla 11. sz.
27. Ugyanaz, mint a 24. szám.
Ezüst: 11·88 gr. — III. tábla 12. sz.
28. Ugyanaz, mint a 24. szám.
Ezüst: 11·55 gr. — III. tábla 15. sz.
29. Ugyanaz a típus, mint a 24. számú, de durvább kivitelű. A fejmintá is kisebb, amiből arra lehet következtetni, hogy ez már másolata a 24. számú típusnak. A hátlapi ábrázoláson is a lovas sokkal karcsúbb, mint az előző példányokon.
Ezüst: 11·49 gr. — III. tábla 14. sz.

30. Ez is ugyanaz a típus, mint a 24. számú, de ez is csak másolata lehet. A szem egészen nagy, az orr a homlokból hajlottan jön le, az áll is vastagabb mint az eredeti típuson.
Ezüst: 12·63 gr. — III. tábla 13. sz.
31. Ugyanaz, mint a 24. szám.
Ezüst: 12·03 gr. — IV. tábla 3. sz.
32. Ugyanaz, mint a 24. szám.
Ezüst: 12·22 gr. — IV. tábla 6. sz.
33. Ugyanaz, mint a 24. szám.
Ezüst: 12·83 gr. — IV. tábla 13. sz.
34. Ugyanaz, mint a 24. szám, csak stilizáltabb, amennyiben a ló sörényét pontsor és a patáit is pontok jelölik és ezeket a pontokat, valamint a ló egész kontúrját az alaptól kiemelkedő vékony peremvonal veszi körül.
Ezüst: 12·03 gr. — IV. tábla 9. sz.
35. Ugyanaz, mint az előző, csak a ló sörénye kettős pontsorból áll.
Ezüst: 12·51 gr. — IV. tábla 10. sz.
36. Babérkoszorús, szakálltalan fej jobbra. Gyöngykör.
Hátlap: lovas jobbra halad. A ló előtt pont-rozetta, hasa alatt pont. Gyöngykör nyomai.
Ezüst: 13·18 gr. — IV. tábla 4. sz. — Hasonló darab került elő a kricsovai leletben is; Dess. 522. sz. Ezenkívül Pink is közöl egyet Bécsből; Pink, 56. számú ábra.
37. Ugyanaz, mint a 36. számú, de a ló előtt négy pont.
Ezüst: 12·64 gr. — IV. tábla 7. sz.
38. Ugyanaz, mint a 36. szám.
Ezüst: 13·02 gr. — IV. tábla 8. sz.
39. Ugyanaz, mint a 36. szám, de a ló előtt négy pont.
Ezüst: 12·71 gr. — IV. tábla 11. sz.
40. Ugyanaz, mint a 36. szám.
Ezüst: 12·82 gr. — IV. tábla 1. sz.
41. Ugyanaz, mint a 36. szám.
Ezüst: 12·89 gr. — IV. tábla 2. sz.
42. Ugyanaz, mint a 36. szám.
Ezüst: 13·36 gr. — IV. tábla 5. sz.
43. Ugyanaz a típus, mint a 36. számú, de a ló első lábai között is négy pont.
Ezüst: 13·29 gr. — IV. tábla 12. sz. — Hasonló típus a De la Tour 9740.
44. Szakállas és babérkoszorús Zeus-fej jobbra. Gyöngykör.
Hátlap: lovas jobbra. A ló sörényét pontsor alkotja, a ló hasa alatt ✱, a lovas mögött C. jegy. A lovas az egyik kezével a ló hátára támaszkodik, a másik kezét pedig behajlítva a saját feje fölé emeli.
Ezüst: 11·94 gr. — IV. tábla 14. sz. — Hasonló típus a De la Tour 9740.
45. Zeus szakállas feje koszorúval jobbra. Gyöngykör.
Hátlap: lovas jobbra halad kezében ágat tart fölfelé, mögötte a perem szélén három vonal.
Ezüst: 13·14 gr. — IV. tábla 15. sz. — Analógiát nem ismerek hozzá.
46. Szakállas Zeus-fej koszorúval jobbra. Gyöngykör.
Hátlap: lovas jobbra halad. A ló sörénye taréjszerű és egészen a feje elé ugrik ki. A lovas fején széles karimájú lapos tetejű kalap van, melyből két nagy bojt emelkedik ki. Az egyik kezében ovális paizsot tart a háta mögé.
Gyöngykör.
Ezüst: 13·64 gr. — V. tábla 1. sz.
47. Szakállas Zeus-fej koszorúval jobbra. Gyöngykör.
Hátlap: lovas jobbra halad. A ló előtt □, alatta pedig ☞ és a lovas mögött ◁ alakú jegy.
Ezüst: 13·76 gr. — V. tábla 2. sz. — Hasonló típus a Dess. 988. számú ismeretlen lelőhelyről.
48. Ugyanaz, mint az előbbi.
Ezüst: 13·80 gr. — V. tábla 3. sz.

49. Szakállas Zeus-fej koszorúval jobbra. Gyöngykör.
Hátlap: lovas jobbra. A ló szügyén kerek jegy, hasa alatt ág. Sörénye pontsor.
A lovas keze egészen kört alkot. A ló alatt gyöngysor alapvonal. Gyöngykör.
Ezüst: 12·71 gr. — V. tábla 4. sz. — Ugyanez a típus szerepel a kricsovai leletben is; Dess 520. Pink is ismer egyet Bécsből.
50. Ugyanaz, mint az előző.
Ezüst: 12·83 gr. — V. tábla 5. sz.
51. Babérkoszorús, szakállas Zeus-fej jobbra. A haja hátul egészen kusza fürtökben lóg lefelé. Gyöngykör.
Hátlap: lovas jobbra, kezében pálmaág. A ló előtt €, a lovas mögött V\ jegyek.
Ezüst: 12·89 gr. — V. tábla 6. sz.
52. Zeus-fej szakállal és koszorúval jobbra. Haja szintén kúsza fürtökben lóg hátul. Gyöngykör.
Hátlap: lovas jobbra, kezében pálmaág. Körirat ΦΙΛΙΠΠΟΥ, a ló előtt ○, első lábai között △, hasa alatt ○ mélyített kerettel.
Ezüst: 13·75 gr. — V. tábla 7. sz. — A Nemzeti Múzeumban is van ugyanez a típus, Pink 90. ábra.
53. Ugyanaz, mint az előző, csak durvább kivitelű.
Ezüst: 12·38 gr. — V. tábla 8. sz.
54. Szakállas Zeus-fej koszorúval jobbra. Gyöngykör.
Hátlap: lovas jobbra, a ló hasa alatt ág, a lovas mögött () jegy.
Ezüst: 13·77 gr. — V. tábla 9. sz. — Krassóván találtak ugyanilyen darabot egy Nagy Sándor tetradrachmával együtt; Dess. 989. és Bécsben is van egy darab; Pink, 43. ábra.
55. Ugyanaz, mint az előbbi.
Ezüst: 13·09 gr. — V. tábla 10. sz.
56. Szakállas, koszorús Zeus-fej jobbra. Gyöngykör.
Hátlap: lovas jobbra. A ló elülső combján emberi talp. A ló előtt V, a lovas mögött VII. A lovas keze köralakban görbül a derekához.
Ezüst: 13·12 gr. — V. tábla 11. sz.
57. Ugyanaz, mint az előző.
Ezüst: 13·17 gr. — V. tábla 12. sz.
58. Ugyanaz a típus, mint a Dess. 516. szám a kricsovai leletből.
Ezüst: 13·10 gr. — V. tábla 13. sz.
59. Ugyanaz, mint az előbbi.
Ezüst: 12·76 gr. — V. tábla 14. sz.
60. Ugyanaz, mint a Dess. 305. szám.
Ezüst: 12·41 gr. — V. tábla 15. sz. — Ugyanez a típus előfordul a kricsovai leletben is; Dess. 811. sz.
61. Ugyanaz, mint a 60. szám.
Ezüst: 12·55 gr. — VI. tábla 1. szám.
62. Ugyanaz, mint a 60. szám.
Ezüst: 12·49 gr. — VI. tábla 2. sz.
63. Szakállas Zeus-fej koszorúval jobbra. A szeme helyén három pont. Gyöngykör.
Hátlap: lovas jobbra, kezében fölfelé tartott, vékony vessző. A ló sörénye pontsor.
A lovas mögött ΙΑΓ, a ló előtt ○, első lábai között ij, hasa alatt (, alul pontsor. Gyöngykör.
Ezüst: 13·04 gr. — VI. tábla 3. sz. — Hasonló típus ismeretes Bécsből is; Pink 73. kép. A mi példányunk teljesen azonos a De la Tour 1716-al.
64. Ugyanaz, mint az előző.
Ezüst: 12·72 gr. — VI. tábla 4. sz.
65. Babérkoszorús, szakállas Zeus-fej jobbra. Igen szép stílusú példány. Gyöngykör.
Hátlap: lovas balra, mögötte L jegy, alul pontsor. Az egész gyöngykörben.
Ezüst: 13·54 gr. — VI. tábla 5. sz. — Krassó megyében is előkerült ez a típus; Dess. 312. sz.
66. Ugyanaz, mint az előző.
Ezüst: 12·73 gr. — VI. tábla 6. sz.

67. Ugyanaz, mint a 65. szám.
Ezüst: 13·39 gr. — VI. tábla 7. sz.
68. Ugyanaz, mint a 65. szám.
Ezüst: 13·54 gr. — VI. tábla 8. sz.
69. Babérkoszorús, szakállas Zeus-fej jobbra.
Hátlap: lovas balra, egyik kezét előre, a másikat hátra tartja, mögötte 7 jegy, a ló lábai alatt vonal.
Ezüst: 13·25 gr. — VI. tábla 9. sz.
70. Ugyanaz, mint az előző.
Ezüst: 13·13 gr. — VI. tábla 10. sz.
71. Szakállas Zeus-fej koszorúval jobbra. Gyöngykör.
Hátlap: lovas balra, kezében ág, mögötte |||. A ló sörénye pontsor, előtte □, első lábai között ⊙, hasa alatt ág, az elülső combján ⊕ jegy.
Ezüst: 13·36 gr. — VI. tábla/11. sz. — Több darab ismeretes ebből a típusból: Kis-Jenő = Arad megye-Dess. 308. sz., szintén Kis-Jenő = Forrer 325. ábra, Lugos vidéke, Krassó m. = Dess. 1240., Bécsben is van = Pink 72. kép.
72. Babérkoszorús, szakálltalan férfifej jobbra. Nyakán gyöngysor. Gyöngykör.
Hátlap: lovas balra, mögötte |||. A ló sörénye pontsor. Gyöngykör.
Ezüst: 13·96 gr. — VI. tábla 12. sz.
73. Ugyanaz, mint az előző, csak a ló alatt bevágás.
Ezüst: 12·50 gr. — VI. tábla 13. sz.
74. Ugyanaz, mint a 72. szám.
Ezüst: 13·20 gr. VI. tábla 14. sz.
75. Ugyanaz, mint a 73. szám.
Ezüst: 12·90 gr. — VI. tábla 15. sz.
76. Ugyanaz, mint a 73. szám.
Ezüst: 13·52 gr. — VII. tábla 1. sz.
77. Szakálltalan, babérkoszorús fej jobbra. Gyöngykör.
Hátlap ugyanolyan, mint a 73. számnál.
Ezüst: 12·72 gr. — VII. tábla 2. sz.
78. Szakálltalan, babérkoszorús fej jobbra. Nagy hegyes orral, apró ajakkal, előreugró hegyes állal. Gyöngykör.
Hátlap: igen jó stílusú lovas balra. Mögötte |||, a ló előtt >, hasa alatt bevágás.
Ezüst: 12·00 gr. — VII. tábla 3. sz.
79. Szakállas Zeus-fej babérkoszorúval jobbra. A szeme fekvő deltoid formájú négyszögben. Gyöngykör.
Hátlap: lovas balra, a ló előtt □, alatta alapvonal közepén és a két végén kis gömmbel. A lovas mögött állat, valószínűleg kutyát akar ábrázolni. Ilyen állatábrázolást a lovas mögött csak De la Tour (9729. sz.) ismer eddig. Pink is megállapította (Diss. Pann. II. 15.), hogy a keleti kelta pénzekben a legritkább az állatábrázolás, mint mellékjegy (55. lap).
Ezüst: 12·88 gr. — VII. tábla 4. sz.
80. Ugyanaz, mint az előbbi.
Ezüst 13·10 gr. — VII. tábla 5. sz.
81. Ugyanaz, mint a 79. szám.
Ezüst: 13·20 gr.
82. Ugyanaz, mint a 79. szám.
Ezüst: 13·52. gr.
83. Ugyanaz, mint a 79. szám.
Ezüst: 13·16 gr.
84. Ugyanaz, mint a 79. szám.
Ezüst: 13·07 gr.
85. Ugyanaz, mint a 79. szám.
Ezüst: 12·92 gr.
86. Ugyanaz, mint a 79. szám.
Ezüst: 13·42 gr.

87. Ugyanaz, mint a 79. szám.
Ezüst: 13.40 gr.
88. Ugyanaz, mint a 79. szám.
Ezüst: 12. 98 gr.
89. Ugyanaz, mint a 79. szám.
Ezüst: 13.24 gr.
90. Ugyanaz, mint a 79. szám, de csonka.
Ezüst: 11.81 gr.
91. Ugyanaz, mint a 79. szám.
Ezüst: 13.36 gr.
92. Ugyanaz, mint a 79. szám.
Ezüst: 13.14 gr.
93. Ugyanaz, mint a 79. szám.
Ezüst: 13.41 gr. — VII. tábla 6. sz.
94. Ugyanaz, mint a 79. szám.
Ezüst: 13.39 gr. — VII. tábla 7. sz.
95. Ugyanaz, mint a 79. szám.
Ezüst: 13.41 gr. — VII. tábla 8. sz.
96. Nagy Sándor tetradrachmája. Müller: 1506. sz.
Ezüst: 17.04 gr. — VII. tábla 9. sz.
97. Nagy Sándor tetradrachmája. Müller: 1559. sz.
Ezüst: 16.82 gr. — VII. tábla 10. sz.
98. Nagy Sándor tetradrachmája. Müller: 550. sz.
Ezüst: 16.73 gr. — VII. tábla 11. sz.
99. Nagy Sándor tetradrachmája. Nagyon kopott.
Ezüst: 16.69 gr. — VII. tábla 12. sz.
100. Nagy Sándor tetradrachmája. Müller nem ismeri. A hátapon Zeus előtt és horgony, a szék alatt M jegy.
Ezüst: 16.62 gr. — VII. tábla 13. sz.
101. Nagy Sándor tetradrachmája. Kopott.
Ezüst: 16.72 gr. — VII. tábla 14. sz.

A kricsovai lelettel kapcsolatban Gohl Ödön a Num. Közl. 1914. 133. lapon ezeket mondja: „Ezzel, amennyire az eddigi adatok engedik, e fajoknak Krassó vármegyében való forgalma be van igazolva, sőt tekintve, hogy eddig más beigazolt területekről nem ismerünk analóg példányokat, szabad valamennyire előlegeznünk azt a föltevést is, hogy krassómegyei autochton fajokkal van dolgunk.“

A mi leletünk megdönti Gohl föltevését, mert Nyíres eléggé messze esik a kricsovai, lugosi, raffnai és a krassóvai lelhelyektől, így tehát autochton krassómegyei fajokról nem beszélhetünk. Pedig a mi leletünkben is több olyan példány van, amely ugyanolyan, mint a krassómegyei leletekben szereplő darabok, vagyis feltétlenül összefüggést kell keresnünk a két terület között.

Ami pedig a nyíresi pénzek relatív korát illeti, mondhatjuk, hogy a legkorábbi utánzatokból áll. Bizonyítja ezt a legtöbb példány szép stílusa, továbbá a nagy súly, mely igen közel áll az eredeti Philippeusok súlyához. De alátámasztja ezt a feltevésünket az is, hogy a leletben vannak eredeti Nagy Sándor-féle pénzek is. A legtöbbjén bevágás van, ami azt mutatja, hogy idegenből kerültek ide és mivel valamennyi meglehetősen kopott, sokáig volt forgalomban. Viszont a barbárveretek legnagyobb része egészen jó állapotban van, kopásnak alig van rajtuk egy kis nyoma. Ezek tehát vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon rövid ideig lehettek forgalomban. Vagyis megvannak még az eredeti idegen pénzek is, de már mellettük megjelennek az új helyi veretek is. Az pedig, hogy az új vereteken alig van kopás, bizonyos fokig arra is enged következtetni, hogy a leletünk verése után hamarosan került a földbe.

Sajnos, az egész leletnek csak töredéke az itt közölt 101 db, így nem bocsátkozhatunk semmiféle lényegesebb magyarázatba. Mindenesetre a lelet így töredékesen is fontos adatokat szolgáltat a magyarországi barbárpénzverés történetéhez és megérdemli a leközlést.

Kerényi András.

Budai oklevelek pénztörténeti adatai.

Budapest székesfőváros okleveles emlékeinek összegyűjtése az újabb időkben erőteljesebb ütemben haladt előre. Bár a gyűjtőmunka ideális célját: valamennyi jelentősebb hazai és külföldi levéltári gyűjtemény budapesti vonatkozású középkori anyagának felszínrehozatalát ma érthető okokból még hazai viszonylatban sem képes elérni, a hozzáférhető levéltárakban folyó rendszeres munka mégis oly tömegben hozta az új adatokat felszínre, hogy ezeknek birtokában most már megkísérelhetjük Buda és Pest középkori történetére vonatkozó új történeti szemlélet kialakítását.

Az újabban — főként az Országos Levéltárból, továbbá az esztergomi primási és káptalani levéltárakból — lemásolt oklevelek elsősorban Buda és Pest társadalom-, közigazgatás- és gazdaságtörténetének tüzetesebb megrajzolását segítik elő. Az utóbbi csoportba tartozó adatok között, a helyi jelentőségen túl, országos viszonylatban is érdeklődésre tarthatnak számot a pénztörténeti vonatkozásúak. Ezeknek egy része a budai pénzverő-kamara működéséről ismert adatainkat egészíti ki, más részük a budai márka értékmérő szerepéhez adnak újabb adalékot. Néhány adatunk azután a magyar pénztörténet általános jellegű kérdéseinek keretébe tartozik. A nagyobbjelentőségű újabb levéltári másolatainkból előkerült pénztörténeti adatok nem a budai pénzverés fénykorának idejéből, az Anjouk korából származnak. Ezek főként a XVI. sz. első felének, a mohácsi vész korszakának idejéből valók, amikor a budai pénzverő ismét, bár rövid időre, nagyobb jelentőségre tesz szert. Ennek a korszaknak újabb pénztörténeti adatai még jobban rávilágítanak a nagy mohácsi katasztrófának előidéző okaira.

Időrendben első oklevelünk keltezése 1302 december 4. Ezt az oklevelet az esztergomi keresztes lovagok Szent Istvánról nevezett kórházának magistere, Miklós, továbbá a budafelhévi Szentháromságról nevezett keresztes konvent perjele, Márk, állították ki.¹ A két konvent kánonilag egyesítve volt és így érthető az oklevelekben a két konvent címének együttes említése. Ebben az oklevélben Inárcsi Barnabás fia, Miklós bizonyos felsőinárcsi földbirtokot 27 ezüstmárkáért vagy dénárért (*pro viginti et septem marcis argenti vel denariorum*) adja el Fene fiainak, Márknak és Egyednek, valamint János fiainak, Lázárnak és Demének. Az oklevélben a vételárát olyan árfolyamon határozták meg, amilyen az adásvétel idején Budán érvényben van és nem valamely más becsértékben (*prout currit pro tempore in castro Budensi et non pro aestimatione aliquali persolvenda*).

1333 május 3-án a váradi káptalan az országbíró parancsára a szatmármegyei Chakol falut 46 márkagarasra becsülte, a budai értékben számítva.² (*Pro quadraginta sex marcis grossorum ad rationem Budensem estimasset*.)

1369 március 17-én Szerecsen (*Scerechen*) Jakab királyi kamaragróf nevével találkozunk a budai káptalan által kiadott oklevélben.³ Ebben a Boldogságos Szűz óbudai

¹ Orsz. Lev. Kuriai lev., Post adv. 35—41. jelzet alatt.

² Orsz. Lev. fényképgyűjt. A gr. Vay-család berkeszi lev.-ban Oklevelek nr. 163. jelzet alatt őrzött eredetiről készült fényképmásolat u. a., jelzet alatt.

³ Orsz. lev. Kuriai lev. XVIII. sz.-ban készült egyszerű másolat, Táblai perek 4—2853. jelzet alatt.

monostorában élő Szent Klára apácák procurátora, László deák, a királyné udvari familiárisa vallomást tesz, hogy az apácák saját és monostoruk szükségleteinek kielégítésére a pilismegyei Tinnye falut három évre 1500 aranyforintért zálogba adták Szerescsen Jakab kamaragrófnak. Kötelezték magukat arra is, hogyha a zálogbavevőt nem tudnák a birtokban megvédeni, akkor megfelelő másértékű birtokot engednek át neki.

Az 1352. évi decretum kimondja, hogy a hamispénzverők birtokai hűtlenség címén a koronára szállnak. Ennek a törvénynek egyik végrehajtását olvassuk az esztergomi káptalan 1376 június 3-i oklevelében.⁴ Ebben a káptalan Miklós budai polgár (*civis de castro Budensi*) győri Péter fia bemutatására Embrandi Miklós fia Jakus részére átírja I. Lajos király két oklevelét. Az 1367 július 28.-áról kelt oklevélben Ibráncsi (*Ibranch de Briessis*) Miklós fia Jakabnak adja az esztergommegyei Béla birtokot, amely még atyja idejében szállt hűtlenség címén hamispénzverőktől a koronára, egy esztergomi házzal együtt.

Zsigmond király Szakolcáról 1399 november 2-án kelt oklevelében⁵ megparancsolja nürnbergi Márk budai kamaragrófnak (*Marco de Nurenberge comiti monetarum aureorum nostrorum in Buda*), hogy mint az aprópénzből, mint pedig a garasokból (*de universis et singulis proventibus tam minutis quam grossis*) Kanizsai János esztergomi érseknek adja ki azt a köteles részt, ami a primás jövedelméhez tartozik és amit elődei is a primásnak fizetni szoktak, minden levonás nélkül. A pisetum-jog gyakorlásáról kapunk itt újabb adatot, amely szerint a primást a pénzverésre való felügyeleért a pénzzé vert ezüst minden márkája után egy nehezék (*pondus*), tized címén pedig az ország bányatermékeiből természetben fizetendő királyi járandóság $\frac{1}{10}$ -e illeti meg.⁶

Mátyás király 1489 március közepén súlyosbodó betegsége miatt elhagyta Bécset és a királynéval, valamint Corvin Jánossal Budára ment, hogy ott intézze el még elvégzendő nagy feladatait, köztük a trónöröklés még nyílt kérdését. Itthon a birtokában levő, vagy Corvin Jánosnak adományozott várak és kastélyok kapitányait Budára hívatta és hitlevelet állíttatott ki velük, amelyekben a kapitányok keresztény hitükre és becsületükre ígérték, hogy a gondjaikra bízott várakat és uradalmakat a király halála után Corvin János kezébe fogják szolgáltatni. Azok a várnagyok, akik az udvarban személyesen megjelentek, János hercegnek tett kézszorítással is megerősítették fogadásaikat. Akik nem jelentek meg, viszont a királyi biztosok kezébe tették le a hűségesküt.⁷ Ez utóbbiak közé tartozik osztopáni Zöld István, Nagybánya kamaragrófja is (*camerarius Rywlo-dominarum = Rivulus Dominarum*), aki hitlevélben kötelezte magát, hogy Nagybánya várát minden tartozékaival együtt, ha a király Isten akaratában elhalna, Corvin János herceg részére tartja meg, azt senki másnak át nem adja, hanem Corvin kívánságára, mint az ő örökségét, csak neki engedi át.⁸

II. Lajos uralkodásának kezdetén, az adósságokkal megterhelt királyi kincstár nehézségei az ország belső bajait teljes nyíltságban tárták fel. A királyi javak elajándékozása és az egyedáruságok elzálogosítása következtében a kincstár teljesen kimerült. A bajokhoz az egyre súlyosbodó török veszedelem járult, és hogy a kincstárt jövedelemhez juttassák, a pénzrontás módszeréhez folyamodtak, amely egyedül látszott alkalmas módszernek a királyi jövedelmek tekintélyes gyarapítására. Az új pénz (*nova moneta*) verését 1521 második felében kezdték meg. Ez az eljárás a pénz fínomságát a felére csökkentette. Ugyanez évben adott ki a király a bányavárosi bányászoknak utasítást, amelyben értesíti őket, hogy új pénz verését határozta el és szigorúan meghagyta, hogy minder ezüstöt Thurzó Elek kamaragróf kezéhez kell kiszolgáltatniok, aki gondoskodik az új pénz veréséről. Az új pénzzel azonban igen sok baj volt. Hiába rendelték el annak a régi pénzzel (*antiqua moneta*) egyenlő értékű forgalmát, ezt betartani nem volt lehetséges, mert az új pénzt sem itthon, sem a szomszédos országokban nem fogadták el és a drágaság állandóan növekedett. Ettől kezdve az országgyűlések is többször foglalkoz-

⁴ Esztergomi székesfőkáptalan orsz. levéltára. Capsa 1. fasc. 3. nro. 18. jelzet alatt.

⁵ Esztergomi hercegprimási levéltár. Archivum saeculare B. nro. 6. jelzet alatt.

⁶ Katolikus lexikon, IV. k. Bp., 1933. 7. l. — V. ö. még Kollányi Ferenc: Az esztergomi érsekség pisetum-joga. Kny. a Kath. Szemle III. k.-ból. Bp., 1889. c. művel.

⁷ Schönherr Gyula: Hunyadi Corvin János. Bp., 1894. 83. és kk. ll.

⁸ Orsz. Lev. Diplomatikai gyűjt., 37.664. sz. alatt.

nak az új pénz verésével és forgalmának, árfolyamának szabályozásával. Előírják, hogy az új pénzt köteles mindenki elfogadni, továbbá, hogy a királyon kívül senki más pénzt veretni ne merészeljen, aki pedig a király tudtával veret, arról számadást adni tartozik. Ezek a törvények azonban nem tudták megakadályozni, hogy az új pénz teljes pénzügyi zavart ne idézzon elő, amíg azután a rákosi országgyűlés 1525-ben kimondotta, hogy a mostani pénz verése szűnjék meg és olyan pénzt kell veretni, mint Mátyás és Ulászló korában, illetőleg Lajos király uralma kezdetén. Intézkedik az országgyűlés a magánosok pénzveréséről is és kimondja, hogy akik királyi engedéllyel pénzt vertek, arról adjanak számot, akik pedig a megengedettnél rosszabb pénzt vertek, a saját nyereséget térítsék meg a királynak. Akik végül engedély nélkül vertek pénzt, azokat hűtlenség vétkében marasztalják el.⁹

Az 1522. év végén már teljes egészében kibontakozó zavarokra mutat rá Thurzó Eleknek Báthory István nádorhoz december 31-én intézett levele.¹⁰ Thurzó Elek, mint 1521-ben körmöci kamaragróf és királyi főkamrás, bányatulajdonos, Lajos és Mária egyik főhitelezője volt. 1522-ben 65.000 arannyal tartozik neki az udvar, ugyanekkor Mária királynő 25.000 forinttal tartozott neki. 1525-ben már 100.000 forint a követelése az udvaron, a következő évben pedig 32.000 forinttal adósa neki az udvar. A királyi ércbányák között 1522-ben Thurzóé Körmöc, Beszterce és Selmec, amelyeknek bérletéért 15.000 forintot fizet. 1520 körül került az udvarba és családi összeköttetései, valamint a Fuggerekkel való szövetkezése gyors sikerekhez juttatták. 1525-ben főtárnokmester és a király halála után Ferdinándnak is belső emberévé lett. A magyarországi humanizmus egyik főpártolója.¹¹ 1523 őszén hivatalát Várdai Pálnak adta át, de 1525 januárjában ismét ő lett néhány hónapra a kincstartó. E tisztséget 1526-ban ismét magára vállalta, de a katasztrófán segíteni nem tudott.¹²

Thurzó említett levelében arról értesítette a nádort, hogy budai házanépétől olyan fölvilágosítást nyert, mely szerint a nádor *Hanskruckot* megbízta, hogy a maga és a veszprémi püspök számára pénzt verjen, a zsidóknak és mindenki másnak pedig megtiltotta a pénzváltást és csupán a maga számára való pénzváltást engedélyezte. Thurzó levelében elmondja, mennyire csodálkozik ezen a rendelkezésen és nem tudja elhinni, hogy Báthory ezt a rendelkezést valóban megtette volna. Mert ha ebben az inséges időben és a királyi jövedelmek oly szűkös volta mellett ezt tenné, a király ügyeit nagy mértékben megnehezítené. Amiként Báthory a király ügyeiben eddig mindnyájuk ítélete szerint a király mellett állt és amiként a király tekintélye és Báthory méltósága meg is kívánja, hogy ő minden törekvésével a király ügyeinek gondját viselve, úgy nem akarhatja magát ebbe a dologba belekeverni, s a pénz verését, amely egyetlen jövedelme és legfőbb támasza az országnak, és a szomszédos részeknek (*unicum proventum maiestatis suae et praesidium singulare totius regni et confinorum*) nem akarhatja megzavarni. Mert ha az ezüstöt és a régi pénzt megkezdénék Báthory és a püspök számára, valamint mások számára is beváltani, bizonyára nagy drágaság lépne fel, mely most is már elég nagy. Az ezüst és a régi pénz körül pedig az lesz a helyzet, hogy nem lehet majd kapni. Mert ha lesz is forgalomban, a nagy nélkülözésben oly nagy lesz az ára, hogy azt beváltani nem lehet. Így állván a dolgok, szükséges lesz a pénz verését megszüntetni. Értesíti továbbá a nádort, hogy hamarosan megérkezik Budára, de nem tudja, hogy ott mit fog csinálni és mit fog csinálhatni. Ha a helyzet úgy alakul, hogy a pénzverés megszűnnék, nem maradhat Budán. A királyra és az ország ügyeire nem ügyelhet fel. Ezért, ha valami baj származnék, nem akar az oka lenni. Segítsen tehát a nádor a király ügyén és cselekedjék, amint véli, hozzá legméltóbban, oly módon, hogy a királyt orvosolja és ne akadályozza a pénz verését. Nem győz eleget csodálkozni azon, hogy a nádor beleegyezését adta abba, hogy a veszprémi püspök 500 márka ezüstöt verjen. Jóllehet a király a veszprémi püspök ügyében írt neki, de magának tartja fenn, hogy a királynak mi a véleménye az ügyről. Hogy mi a teendő és meddig megy ő el, azt a

⁹ Huszár Lajos: A budai pénzverés II. Lajos korában. Tanulmányok Budapest múltjából. IX. k. Bp., 1941. 176. és kk. ll. — L. még Ernyey József: Kísérletek a körmöcbányai pénzverő áthelyezésére (1524—1640). Kny. a Numizmatikai Közlöny XXV. évf.-ból. 6—7. ll.

¹⁰ Orsz. Lev. Diplomatikai gyűjt. Dl. 25.641. jelzet alatt.

¹¹ Horváth János: Az irodalmi műveltség megoszlása. Bp., 1935., 243. és kk. ll.

¹² Fögel József: II. Lajos udvartartása. Bp., 1917. 7., 17., 18., 24. és kk. ll. passim.

király reá bízta és kezébe tette le a sorsát. Hogy ő mit tett a püspökkel, arra vonatkozólag elmondhatja, hogy könyörülettel volt iránta és nézett arra, hogy ő és háznépe ne szenvedjen inséget. Kéri Thurzó a nádort, ne avatkozzék ebbe a dologba oly módon, hogy a király ügyeit és az ő hivatalát károsan érintené. Cselekedjen úgy, amint méltóságához illő. Igen terhes volt számára a nádorról szóló hírek tudomásulvétele. Nem tudja, miként vélekedik róla a nádor, távol áll azonban tőle, hogy ő a nádorról olyasvalamit terjesztett volna, amivel maga ellen a gyanuját fölkelthetné. Ő sohasem kérdezte meg a nádort, nem követett el ellene semmi rosszat, minden ügyben készségesen szolgált neki és teljes odaadással viseltetett a nádorral szemben. Ő mindig a király ügyeit és saját méltóságát tartotta szem előtt. A nádort mindig kímélte és továbbra is kész vele szemben minden szolgálatra, ha azokat megfelelőknek találta. Ismételten kéri a nádort, hogy meggondolva az ország és a király helyzetét, ne avatkozzék a pénz verésébe, elégedjék meg azzal az összeggel, amelyet neki és Hanskrucknak fizettképpen adott, mert ha a zsidók és mások is, akik a királyi kamara számára ezüstöt és régi pénzt válthattak be, a nádornak és a veszprémi püspöknek kezdenek váltani, a király és a határvidék elesnek a pénzverés előnyétől. Ennek a megakadályozására a nádornak van módja és a király a nádort szolgálataiért kárpótolni fogja.

Az ország vezetőemberei közötti bizalmatlanság még csak tetézte a bajokat. A teljes zavar abban is magyarázatot talál, hogy az elharapódzó visszaélésekkel szemben nem akadt erőskezü rendcsináló, sőt az ország vezető tisztségeiben alkalmatlan egyének kaptak helyet. Nyíltan nem mertek egymás ellen fellépni, de az egymás iránti gyanakvás lehetetlenné tette, hogy tiszta helyzetet teremtsenek és a bajok forrásait tisztítsák meg, az oda nem való elemek eltávolításával. A rossz pénz forgalmával keletkező károkért Báthory András kincstartót, a nádor öccsét is felelőssé teszik, mint aki állítólag 300.000 frt. áru rossz pénzt veretett.¹³

Oklevelünk második szereplője Báthory István nádor. 1519-ben Perényi Imre utódaént lett nádor. Szintén az udvar egyik hitelezője. 1518-ban 28.216 frt 67 dénárral maradt adósa Lajos király. 1525-ben Péterváradra fordított kiadásaira 2000, egyéb kiadásokra pedig 4000 forintot adott. Ezek fejében a hűtlenségbe esett Török család birtokaiból Lajos király Csöreg várát adja neki. A királyné máramarosi sóbányáit és munkácsi uradalmát Ártándi Pállal veszi hasznbérbe. Az udvarban Mária királyné bevonulásával Báthory lett a megerősödött Ferdinánd-párt vezére, Szalkai primással együtt. Verancsics azt mondja róla, hogy „sokkal nagyobb gondja vóna az ő torkára és hasa töltésére, hogy sem tisztére s az ország gondjára és szükségére”.¹⁴

Várdai Pál veszprémi püspök, akit Thurzó a nádorral együtt vádol, 1520-ban nyerte el méltóságát. Előzőleg a budai Szent Zsigmond egyház prépostja volt, majd veszprémi, egri püspök, végül esztergomi érsek. 1521-ben ő a királyi kincstartó, aki az országgyűlés követelésére kivette a máramarosi sókamarákat Csébi Pogány Zsigmond kezéből és el is számolt velük. 1518-ban, mint kincstartó, Dóczi Ferenctől 200 forintot vett kölcsön, 1524-ben pedig újra 650 forintot ugyancsak Dóczitól, a végvárak szükségletére. 1525-ben 600 forinttal tartozott neki az udvar. Anyagiasság gondolkodású, csak a saját hasznát tekintő főpap, aki Burgio pápai nuncius szerint Szalkay Lászlóval és Sárkány Ambrussal szinte korlátlanul intézi az ország ügyeit és nem is akar a bajokon segíteni, mert ha rendbejönne az ország, ő nem nyeréskedhetnék tovább.¹⁵

Hanskruck pénzverő személyére és működésére majd a további kutatások fognak világosságot deríteni.

1525 július 27-én kelt Budán II. Lajos egyik oklevele alsólendvai Bánfy Jánoshoz, Verőce megye főispánjához, amelyben felszólítja őt, hogy az általa jogtalanul kézben tartott várakat: Fejérkőt, Ujvárt és Lobort adja át Keglevics Péternek, aki az átváltásért megállapított összeget neki megfizeti. Minthogy pedig Bánfy azt kérte, hogy a neki fizetendő aranyak jók legyenek és nem kevesebb súlyúak, ezért a király elrendeli, hogy az aranyak hiteles súlyának megállapítására Buda város tanácsának pecsétjével hitelesített és jóváhagyott mértéket küld, amelyet ily módon hitelesítettek

¹³ I. m., 46. l.

¹⁴ Főgel i. m. 13., 16., 24. és kk. ll. passim.

¹⁵ Horváth János i. m., 196. l. és Főgel József i. m. 5., 11., 16. és kk. ll. passim.

és ennek segítségével fogja Keglevics neki az aranyakat megfizetni.¹⁶ (*Ad quorum iustam mensurationem et ponderationem misimus sub sigillo civitatis nostrae Budensis mensuram, per iudicem et iuratos eiusdem civitatis nostrae iuste revisam, examinatum et probatum, iuxta quam aurei illi tibi per ipsum Keglewyth persolvantur.*)

1525 augusztus 1-én Dóczi János királyi kincstárnok Budáról keltezett kiadványával találkozunk,¹⁷ aki elismeri, hogy Dóczi Ferenctől 1000 forintot vett kölcsön és kötelezi magát, hogy ezt az összeget a következő év február 2-án azzal a jó és új pénzzel, amelyet a közeli napokban fognak verni (*in moneta bona ac nova, quae proximis diebus cudetur*), visszafizeti. Abban az esetben pedig, hogyha ez a bizonyos új és jó pénz Mária tisztulásának ünnepéig, február 2-ig nem veretnék ki, akkor a jelzett határnapon érvényes folyópénzt, vagy annak budai árfolyama szerint tartozik a kölcsönt visszafizetni. Tudjuk, hogy 1525 közepén Körmöcön már nem verték a nova monetát. A nova moneta és az újonnan veretni kezdett jó pénz egymáshoz való értékviszonyát az 1525 szeptember 1-én kiadott királyi rendelet szabályozta. Ez kimondta, hogy megszűnik a nova moneta veretése, és két nova moneta ér a jövőben egy antiquát. A budai pénzverőben 1525-ben azonban nem találunk újonnan vert antiqua monetát, amelyet a Dóczi-féle elismervény kilátásba helyez. Budáról csak 1526-ban került ki nagyobb tömegben a régi pénzláb szerint vert jó dénár.¹⁸

A 20-as évek közepén egyre fenyegetőbb mértékben föllépő pénzügyi bajok végre is arra késztették a királyt meg a kincstárt, hogy az egyházi kincsek egy részét lefoglalja és beolvassza. Már 1525-ben, valószínűleg Fortunatus Imre javaslatára, felfüggesztették a terv, hogy az egyházak kincseinek egy részéből verjenek pénzt. 1526-ban pedig már Burgio pápai követ sem lépett fel e tervek ellen és így június 17-én elhatározták, hogy az egyházak kötelesek kincseik felét beszolgáltatni.¹⁹ A rendelet egyik megfogalmazásával találkozunk Lajos királynak Budán, június 26-án kelt és a váradi egyházmegyéhez intézett parancsában.²⁰ Ebben elmondja, hogy a török az ország határainál van és most már nemcsak a végvárak elfoglalása a célja, hanem magát, Budát akarja bevenni. E nagy veszedelem elhárítására a király rendelkezésére álló források nem elegendők, szüksége van egyéb segítségre is. Meghagyja tehát a király az ország egyházainak, hogy a birtokukban levő mindennemű aranynak, ezüstnek, kelyheknek és más értékeknek felét adják át a király kiküldött megbízottainak, hogy azokból a király az ország védelmére pénzt verethessen. Mert jobb ezek árán megszabadulni a veszedelemtől, mintsem a török kegyetlen szolgátságába esni. Ígéri azonban, hogy a harc győzelmes befejezése után az egyházaknak mindent meg fog téríteni.

Az egyházak kincseinek beszolgáltatására háromtagú bizottságot küldtek ki, melynek tagjai macedoniai László pécsi prépost, Bornemisza Péter és Gerendi Miklós királyi tanácsosok voltak. Az egyházak beszolgáltatandó felszerelésének átvételére az egyházmegyékhöz azután albiztosok mentek, főként királyi titkárok, kamarások és udvarnokok. Ezek között szerepel a budai plébános is, aki július 9-e után a selmecbányai egyház templomi felszerelésének átvételére lett kiküldve.²¹ A selmeci Szent Miklós egyházban megjelent a budai plébános és számbavett hat aranyozott kelyhet, egy nagy aranyozott keresztet, négy ezüsből való kannácskát (*ampulla*), egy ezüsből való füstölőt (*turribulum*) és egy ezüst csókkeresztet (*pacificale*). Ezeknek súlya 27 márkát tett ki, de mint a feljegyzés mondja, a plébános jóindulatúan járt el a selmeci egyházzal és csak két ezüstkelyhet vett át a tényekkel, ezenkívül két kannácskát és egy kis csókkeresztet, amelyeknek a súlya 5 márkára rúgott.

1530-ban Budán János király az úr, de állandóan tartania kell Ferdinánd hadaitól. A király hadai képtelenek Buda megvédésére, a király sem a maga erejében, hanem a török hadak segítségével bizakodik. A királyi jövedelmek adminisztrátora ekkor teljes hatalommal Nádasdy Tamás. De a királyi jövedelmeket rosszul kezeli és az általános

¹⁶ Orsz. Lev. Diplomatikai gyűjt. Dl. 33.648. sz. alatt.

¹⁷ Orsz. Lev. Diplomatikai gyűjt. Dl. 26.334. sz. alatt.

¹⁸ Huszár Lajos i. m., 184. l.

¹⁹ Huszár Lajos i. m., 185. l.

²⁰ Orsz. Lev. Diplomatikai gyűjt. Dl. 24.303. sz. alatt.

²¹ Orsz. Lev. Múz. lev. törzsanyag.

zúzavarban a pénzverők is titokban elmenekültek. A király annyira szegény, hogy szinte éhen hal. Ezekről és egyéb kósza hírekről számol be Budáról 1530 május 24-én Bachy Benedek Nádasdy Tamásnak.²²

1531 március 2-án páduai András a királyi pénzverdének és sóbányáknak erdélyi kamaragrófja (*Andreas patavinus monetarum et comes camerarum salium Transilvanensium*) János királyhoz beszámolót küld.²³ Ebben megemlíti, hogy Grittivel, a király kormányzójával megegyezést kötött, amely szerint ő és társa, velencei András (*Andreas Venetus*) bérbe veszik az erdélyi és máramarosi sókamarákat, lefizetnek fejénként Budán a király szükségleteire 5000—5000 forintot és páduai András a maga részét már le is fizette a kincstárnok kezeihez. Leírja, hogy amikor Erdélybe ment, a kamarák nagyon elhanyagolt állapotban voltak és ezért helyreállításukra és a sószállítóhajók kijavítására, a magáéból legalább 10.000 forintot, de esetleg többet is adott ki. Ehhez a költséghez társa egyetlen obulusszal sem járult hozzá. Kéri a királyt, hogy ezt az összeget neki térítse vissza.

Néhány újabb adatunk van a 30-as évek végén a Buda közvetlen elfoglalása előtti időkből az akkor uralkodó forgópénz értékének átszámítására. 1539 július 8-án Fráter György váradi püspök, kincstárnok, királyi tanácsos és a budai vár várnagya nyugtát állít ki arról, hogy Dubraviczky Mihály neki a 400 frt-nyi adósságát lefizette.²⁴ A fizetés Ferdinánd által vert pénzzel történt (*in monetis Ferdinandis*) és így Dubraviczky neki 191 forintot és 40 dénárt fizetett.

1541-ből származik a magyar kamarának egy elszámolása a megyékre kivetett egyforintos subsidium első részének behajtása körüli jövedelmekről és kiadásokról.²⁵ Ebben május 23-i kelettel szerepel egy kimutatás, amely szerint a Perényi Péternek járó összeget a prépostnak adták át, aki a Perényivel való tárgyalásra a király akaratából Budára ment és 12 pénzeszsákot vitt magával. Perényi Péter Imre nádor fia, koronaőr, utóbb erdélyi vajda. Eleinte János király, majd halála után Ferdinánd parthíve, aki őt kancellárrá tette. Résztvett Roggendorffnak (1541.) és Joachim brandenburgi örgrófnak (1542.) Buda visszavételére irányuló hadjárataiban és a magyar csapatok vezére volt. De Ferdinánd arra a vádra, hogy a török fönnhatóság alatt ő akarja a koronát megszerezni, 1542-ben elfogatta és hat évig, holtáig fogva tartotta. A kimutatásban szereplő prépost alighanem azonos Szaniszló székesfehérvári préposttal, aki 1540-ben Ferdinánd pártjára tért. Róla és társairól írja Thurzó 1540 szeptember 22-én, hogy jó volna, ha Budára mennének, ahol egy esetleges ostrom idején Ferdinándnak hasznos szolgálatot tehetnének. E szolgálatok fejében kér Szaniszló prépost Budán adományul házakat.²⁶

A tizenkét pénzeszsákban a következő pénznemek voltak: 1. Albe monete, 60 frt értékben. 2. Bécsi és magyar pénzek (*Viennenses et Hungaricales*), 63 frt 96 dénár értékben. 3. Bécsi pénzek (*Viennenses*) 50 frt értékben. 4. Albe *Hungaricales*, 50 frt értékben. 5. Albe *Hungaricales*, 166 frt értékben. 6. Albe, 50 frt értékben. 7. Babkák (cseh rézpénz), 39 frt 50 dénár értékben. 8. Babkák, 182 frt 50 dénár értékben. 9. Babkák, 60 frt 50 dénár értékben. 10. Bécsi pénzek (*Viennenses*), 67 frt értékben. 11. Garasok (*grossi*), 63 frt értékben. 12. Bécsi pénzek (*Viennenses*), 50 frt értékben. Ezek együtt magyar értékben (*Hungaricales florenos*) 911 forintot és 44 dénárt tettek ki. A továbbiakban a kimutatás a különböző költségekre való kifizetéseket foglalja össze.

Kelényi B. Ottó.

²² Orsz. Lev. Nádasdy-levéltár.

²³ Orsz. Lev. „Acta diversarum familiarum, 70. Zapolyai“ jelzet alatt.

²⁴ Orsz. Lev. Kúriai lev. XVIII. sz.-ban készült másolat, Post adv. 36/39. pag. 135. jelzet alatt.

²⁵ Orsz. Lev. Kamarai és városi iratok. Fol. lat. 1008. II. „De subsidio unius floreni 1541. ad cameram maiestatis regie etc. perceptio in paratis et exitus in prima parte“ c. füzet.

²⁶ V. ö. Iványi Béla: Buda és Pest sorsdöntő évei (1526—1541). Tanulmányok Budapest múltjából. IX. Bp., 1941. 54. l.

A nagybánya-munkácsi pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában. 1706—1711.

II. Rákóczi Ferenc munkácsi pénzverésére először a felkelés folyamán vert pénzek verdejegyeinek vizsgálata irányította rá a figyelmet. Egyes 1706-os évjáratú ezüstforintokon, 1706-os tizpolturásokon, 1706-os és 1707-es polturásokon M—M verdejegy áll, s miként a kassai veretű pénzek C—M jelzete, ez a megjelölés is sokféle találgatásra adott alkalmat.¹ E szignaturáknak egész kis irodalma van már.

Rhode Tivadar és Thaly Kálmán fellépéséig két magyarázatot tartottak lehetségesnek: az M—M jelzet vagy *Moneta Miskolcziensis*-t, vagy *Moneta Megyesiensis*-t jelent.² Rhode Tivadaré az érdem, hogy a kérdés az ötletszerű találgatások helyett végre tudományos vizsgálat tárgya lett. Miskolci tartózkodása alkalmával figyelme újból rátekerelődött az M—M jelzetű Rákóczi-pénzekre és a helyszíni tudakozódás is megerősítette abban a régi gyanújában, hogy az M—M verdejegy éppúgy nem a *Moneta Miskolcziensis* rövidítése, mint ahogy a C—M sem jelenthet *Civitas Miskolcziensis*-t, mert II. Rákóczi Ferencnek Miskolcon nem volt verőháza.³ A *Miskolcz* című hetilapnak Rhode kutatásával foglalkozó cikkére figyelt fel Thaly Kálmán és egykorú levéltári adatok alapján véglegesen tisztázta az M—M szignatura jelentését; feloldása: *Moneta Munkácsiensis*.⁴

E kérdés felvetése fontos mozzanata a magyar pénztörténeti kutatásnak, mert ráirányította Thaly Kálmán figyelmét a felkelés gazdag iratanyagában található numizmatikai adatokra, ettől kezdve jelentek meg 1876—1879 között pénztörténeti cikkei az *Archaeologiai Értesítő*-ben.⁵ Bár közleményei rendszertelen adatközlések csupán, mégis több mint hat évtizedig jóformán egyetlen forrásai voltak a Rákóczi-korra vonatkozó numizmatikai tudásunknak. Thaly nem volt numizmatikus, a pénztörténeti adatokat művelődéstörténeti kuriózumok gyanánt kezelte és sohasem vett fáradságot arra, hogy komoly pénztörténeti kutatásokat folytasson. A Rákóczi-érmek sorozatát a vérbeli numizmatikus, Rhode Tivadar állította össze; a *Die Münzstätte Munkács unter Franz Rákóczy II. (1703—1711.)* című 1876-ban megjelent dolgozatán alapszik Zimmermann Lajos alapvető jelentőségű összefoglalása (*II. Rákóczi Ferenc pénzei és emlékérméi*) a *Numizmatikai Közlöny* 1907. évi folyamában.

Noha Thaly kutatásai véglegesen tisztázták a C—M és az M—M verdejegyek jelentését, a miskolciak lokálpatriótizmusa még 30 év múlva sem nyugodott bele abba, hogy Miskolc nem tartozott a fejedelem pénzverő városai közé.⁶ Lehoczky Tivadar viszont

¹ A kuruckori pénzek táblázatát l. Huszár Lajos: *A kuruckor érmészete* c. dolgozatának végén (Különnyomat a *Rákóczi-Emlékkönyv*-ből.)

² Schönwisner, Not. Hung. rei Numariae. Buda, 1801. 552—553. — Catalog Welzl von Welenheim II. (Bécs, 1845.) 34. — Dr. M. Unediertes Vierpolturenstück der ungarischen Malkontenter.) Wiener Numismatische Monatshefte. I. (Bécs, 1865.) 78—82.

³ *Die Münzstätte Munkács unter Franz Rákóczy II. (1703—1711.)* című dolgozatának bevezetése szerint. (Numismatische Zeitschrift. IX. 1877) 216—234.

⁴ *A munkácsi pénzverdéről.* (Archaeologiai Értesítő. X.) 1876. (301—307.)

⁵ L. a Huszár dolgozatában felsorolt irodalmat.

⁶ Leszih Andor *II. Rákóczi Ferenc állítólagos munkácsi pénzverdéjéről* c. cikkében (Numizmatikai Közlöny IV. (1905., 93—94.) helyi hagyományra hivatkozik a miskolci verőház létének bizonyítására; Zsoldos Benő pedig *II. Rákóczi Ferenc miskolci pénzverdéjéről* c. hozzászólásában (U. ott V. (1906.) az M—M verdejegyet, Miskolc régi nevére hivatkozva, *Mező-Miskolc*-ra oldja fel.

még 1902-ben is a C—M jelzésű pénzeket vélte munkácsi vereteknek, *Castrum Munkács*-nak oldva fel e két betűt, ezért jutott egészen téves következtetésekre a munkácsi verőházról írt tetszetős, de csekély értékű dolgozatában.⁷

Ilyen irodalmi előzmények után kíséreljük meg a II. Rákóczi Ferenc munkácsi pénzverésére vonatkozó levéltári adatgyűjtésünk összefoglalását. A háborús nehézségek korlátozták az adatgyűjtés terjedelmét és rendszerességét, egy tudományos munkára alkalmasabb korban még sok adatot lehet majd összeszedni a fejedelem ama pénzverőházának történetéről, mely maga is a magyarság egyik megrendítő fordulatokban bővelkedő önvédelmi háborújában működött.

Mindjárt előljáróban állapítsuk meg, hogy — bár saját verdejegyet használt — a munkácsi pénzverőház nem foglalhat el külön helyet a fejedelem pénzverőházaiban (Körmöcbánya, Nagybánya, Kassa, Kolozsvár) sorában. Története elválaszthatatlan a nagybányai monetária sorsától. Munkácson azért indul meg 1706 elején a kuruc pénzverés, mert a nagybányai verőházat 1705 decemberében a kurucok zsigóci csatavesztése következtében előnyomuló s Nagybánya városát is fenyegető császáriak elől a fejedelem parancsára átszállították a biztos védelmet nyújtó munkácsi várba. Az átköltöztetés csak kényszerűségből eredő ideiglenes intézkedés volt, a verőház teljes egészében csak az 1709. év elején ment át Munkácsra, addig hol Nagybányán, hol Munkácson, többnyire azonban mind a két helyen dolgozott. Vagyis a nagybányai ház két partikulára vált szét, de szervezeti egysége abban is kifejezésre jutott, hogy mindkettő az addigi nagybányai inspektor, Ajtai Mihály igazgatása alatt maradt. Nagybánya nem az egyetlen olyan pénzverőháza volt a kurucoknak, melyet költöztetéssel akartak az ellenségtől megmenteni: a kassai verőházat 1706 őszén, mindön Kassát Rabutin ostromolta, Szepes várába szállították át, s működését ott is folytatta.⁸ Ha Kassa veszélyeztetett voltát a császári hadsereg váratlan elvonulása nem szüntette volna meg, a kassai verőház éppúgy Szepesen maradt volna, mint ahogyan a nagybányai Munkácson rekedt, 1708 végéig csak részleteiben és időlegesen, 1709-től azonban a maga egészében és véglegesen.

A nagybányai verőház sorsában tehát akkor állott be a döntő fordulat, mikor Rákóczi véglegesen Munkácsot jelölte ki működése helyéül. Ez a fordulat személyi változásban is kifejezésre jutott: Ajtai Mihály megvált inspektori tisztétől és helyét Lányi Pál foglalta el. E változást Thaly Ajtai hirtelen halálával magyarázza,⁹ minden alap nélkül; Ajtai még 1714-ben is élt és tevékeny részt vett a szatmári vármegyei életben.¹⁰ Távozásának okára az eddig előkelült adatokból még nem derült világosság, fő oka valószínűleg a verőház működési helyének Munkácsra rögzítése volt. Ajtai nagybányai lakos lévén, városát szerette, Munkácson nem szívesen tartózkodott, alig van levele, mely Munkácson kelt volna, s szívesen ragadott meg minden alkalmat arra, hogy kedves tervét, a monetária hazaköltöztetését valóra váltsa. Nem volt már fiatal ember, gyakorta betegeskedett,¹¹ nehezen tudott az új helyzetbe illeszkedni, bizonyára vágyott is terhes és temételen bosszúsággal járó hivatalától szabadulni, hogy hátralévő idejét a háború folyamán sok kárt szenvedett birtokai rendbehozásával tölthesse. Távozásával eredeti, erényeiben és hibáiban egyaránt magyar egyéniség vált ki a felkelés pénzügyi igazgatásából.¹²

Az elmondottakból nyilvánvaló, hogy a munkácsi pénzverőháznak nincs külön története. A nagybányai pénzverőház 1703—1705. évi történetéről írt dolgozatunkat¹³ egészítjük ki most, midőn a verőház folytatólagos történetében beszámolunk az Ajtai

⁷ A munkácsi pénzverde. (Archaeológiai Értesítő, XXII. (1902.) 316—322. — Érdekes az a megjegyzése, hogy „van 1706-ból ily pénz, melyen veretése helyéül M. I. betűk láthatók“, viszont az M—M verdejegyű pénzeket dolgozatában meg sem említi.

⁸ L. A kassai pénzverőház 1705—1710. című dolgozatomat. (N. K. XL. 1941. 55—69.)

⁹ II. Rákóczi Ferenc udvari közgazdasági tanácsának utasítása a nagy- és felső-bányai bányák és a munkácsi pénzverőház inspektora számára c. publikációjában. (Történelmi Tár. 1881. 371—377.)

¹⁰ Több levele van a felkelés utáni évekből is a gróf Károlyi-nemzetség levéltárában.

¹¹ Pl. 1707. ápr. 21-én Nagybányáról Rákóczihoz írt levele szerint: „sullyos betegségemből most állok lábra.“ (Országos Levéltár. Missiles.)

¹² Absolutionalisai szerint 1703 szept. 1-től 1708 dec. 31-ig állott a nagybányai pénzverőház élén.

¹³ A nagybányai pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában, 1703—1705. N. K. XXXVIII—XXXIX. (1939—1940.) 44—54.

igazgatása idejére terjedő *nagybánya—munkácsi*, majd a Lányi Pál inspektorsága alatti *munkácsi* időszakáról.

A fejedelem 1705 decemberének közepén adott parancsot a verőház felszerelésének és személyzetének a munkácsi várba való költöztetésére: Ajtai Nagybányán hagyja abban a pénzverést, a készen lévő rézpénzt küldje Károlyi Sándor generális kezéhez Kővárba, a veréshez való eszközöket, a formákat és a simított rezet pedig indítsa útnak.¹⁴ Bárczai Zsigmond nagybányai kapitánynak rendeletet küldött, hogy — mikor az inspektor kívánja — az eszközök kísérésére adjon 16 hajdut.¹⁵ Bay László munkácsi kapitánynak előszóval, a nagybányai bírónak írásban parancsolta: „a pénzverő-eszközök és a mesteremberek ide Munkácsra való szállíttatásában assistállyon”.¹⁶ Midőn Ajtai január 10-én az eszközök Munkácsra való megérkezéséről jelentést tett, a verőháznak a várban való elhelyezésére utasította a munkácsi kapitányt: „rendelleyen azon eszközöknek olyan helyet, az holott az pénzverésnek alkalmas folyamattya lehessen”.¹⁷

Bár a költözést január közepére befejezték, a verőház elhelyezése és berendezése még hónapokig elhúzódott. Elhelyezése a munkácsi udvarbíró feladata volt, ez azonban eleinte még helyet sem akart adni számára, majd a kijelölt épület rendbehozatásától vonakodott. A fejedelem is úgy találta, hogy az uradalomnak nincs érkezése „a pénz verőház körül való szükségekre”, ezért az udvarbíró állítson elő olyan embereket, akik „illendő jutalomért” fogják elvégezni a munkát. Rákóczi e január 21-én kiadott rendeletének¹⁸ azonban éppúgy nem volt foganatja, mint Ajtai keserű hangú panaszkodásának: „sem Istenért, sem pénzért az udvarbíró nem succurált, mivel ez méltóságos hercegi dominium annyira szállott, hogy oly rossz épületet sem erigálhatna, kit senki sem hihet.”¹⁹ Végül a fejedelem is megsokalta a huzavonát, s április 3-án ráparancsolt az udvarbíróra: „úgy assistáljon, az pénzveréshez való minden alkalmatosságok két hét alatt mehessenek véghez”.²⁰ Április 19-ére Ajtai már azt jelentheti, hogy hozzákezdtek a ház rendbehozásához.²¹

A menetáriát az alsóvár területén abba a Latorca partján fekvő kőházban helyezték el, mely valamikor malom volt, s a vár legutolsó ostroma idején vált használhatatlanná. E házat még 1761-ben, sőt 1765-ben is „régí pénzverőház” néven emlegetik az uradalmi összeírások, pedig Rákóczi pénzverőházát nem sokkal a felkelés bukása után a németek megszüntették. 1885-ig állott, ez évben a Latorca árja elseperte, s már csak a vár körül néha előforduló libertások őrzik emlékezetét.²² 1710-ből van egy adatunk arra, hogy azt az utcát, melyben állott, *pénzverő utcának* nevezték.²³

Munkácson egy izben már működött pénzverő műhely, 1624-ben Bethlen Gáboré.²⁴ Munkácsnak így az a kiváltság jutott a magyar pénzverés történetében, hogy a magyar függetlenségi gondolat két legnagyobb hősének pénzeit verték falai között.

A verőház első feladatául Rákóczi 200.000 rh. forint összegű rézpénz kiverését szabta.²⁵ „Hova hamaréb” küldje Károlyi generálisnak, s tartson készen 10.000 rh. forint kézpénzt Ungvár erődítésére is, hogy mihelyt parancsot kap, azonnal küldhesse.²⁶ Teljesíthetetlen kíváncsi volt. Ajtai csak 40.000 rh. forintot tudott adni Károlyi fizetőmesterének, Fekete Jánosnak, s megírta a generálisnak, hogy „az pénz szükön compilálódik, ha

¹⁴ 1705 dec. 14-én az ecsedi táborban kelt rendeletében. (O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 76.) — L. még Ajtai Nagybányáról 1705 dec. 22-én Károlyinak írt levelét. (Károlyi-levéltár.)

¹⁵ Beregszászról 1705 dec. 20-án. (Protocollum Rákóczianum. Magyar Nemzeti Múzeum. Fol. Hung. 978.)

¹⁶ Munkácson 1705 dec. 30-án kelt rendelete szerint. (U. ott.)

¹⁷ Páczán kelt rendeletével. (U. ott.)

¹⁸ Miskolcra. (U. ott.)

¹⁹ Károlyihoz, Bánya 1706 ápr. 19. (A nagykarolyi gróf Károlyi-család oklevéltára. V. Budapest, 1897. 462—463.)

²⁰ Ajtainak Egerből 1706 ápr. 3-án küldött rendelete szerint. (Prot. Rák.)

²¹ Károlyinak Bányáról. (Károlyi Oklevéltár, V. 462—463.)

²² L. Lehoczky és Thaly említett dolgozatait. „A munkácsi egykori pénzverőház még ma is fennáll... a Latorca partján” — írja 1876-ban Thaly.

²³ Lehoczkynál.

²⁴ L. Huszár Lajos, *A munkácsi pénzverő működése (1624) és a pénzrontás kora Erdélyben Bethlen Gábor idejében.* (A gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve IV. [1934.] 303—317.)

²⁵ L. a 20. jegyzetet.

²⁶ Ápr. 6-án. (Prot. Rák.)

Munkácson sem verünk, itt sem verünk“. Pedig egyik helyen sem folyik rendszeres munka, mert a monetária most „sem ott, sem itt nincs...“, ha a nagybányai officina működhetik, ki fog telni hamar az 200.000 forint“, egyébként aligha. Már 300.000 forintot is beadott volna eddig, ha a pénzverés folytonosságát a költözködés és az elhelyezkedéssel járó zürzavar meg nem szakítja.²⁷

Fekete János Károlyihoz intézett jelentéseiből világosan kitűnik, hogy a verőház végleges berendezése előtt is megkezdtek Munkácson a pénzverést. Április 10-e körül már mintegy 36.000 forint összegű rézpénz volt készen.²⁸ Az 1706. évjáratú M—M jelzetű libertások e szerint már 1706 koratavaszán is verhették, s első termékei voltak az új helyen szűkös körülmények között tengődő műhelynek.

Nagybányát ez alkalommal nem érte el az ellenség, Ajtai ezért a nagybányai verőház visszaállításának tervével foglalkozott. A költözés alkalmával az officina valami kis része Nagybányán maradt, s az otthonrekedt partikula nélkülözhetetlen szolgálatot végzett a munkácsi pénzverés érdekében is. Munkácson kezdetben nem volt olyan műhely, ahol a nyers rezezt a pénzverésre előkészíthették volna, s mindaddig, míg a fejedelem parancsára ott ilyen „alkalmatosságot“ nem létesítettek, Nagybányán öntötték, metélték, fehérítették és nyújtották a rezezt és csak példázni vitték fel Munkácsra.²⁹ Ez is egyik oka volt a verés késedelmességének: „alá s fel hordozása miá a pénznek igen lassan mehetünk elő“ — panaszolja az inspektor,³⁰ a Nagybánya és Munkács között való fel s alá járás miatt az életét is megunta.³¹ Az sem mentesítette volna a folytonos utazgatástól, ha az egész üzem Munkácsra került volna, mert a felsőbányai bányák is a pénzverőház inspektorának igazgatása alá tartoztak, ezért havonta legalább egyszer le kellett mennie Munkácsról Felsőbányára, hogy a bányászokat kifizesse, utasításokat adjon és a bányák művelését ellenőrizze. Mivel a pénzverés érdeke is a verőháznak eredeti helyén való „ha csak in particulari erectióját“ kívánta, még egészen be sem rendezkedett Munkácson, máris az üzem hazaköltöztetését javasolta: „Ki iránt várnám az evangeliumot, ha Herbeville — az Erdélybe nyomult császári hadsereg parancsnoka — is úgy akarná; az míg Munkácson az officina meg indul, addig kellene a pénz“. Tervének Károlyit szeretete volna megnyerni: „Nagyságod parancsolatját az officinának erectiója iránt alázatosan várom, Nagyságod consensusa nélkül nem cselekszem“.³² A generális szívesebben látta volna a verőházat Nagybányán, sokszor igénybevette az inspektor szolgálatát, pénzt is veretett a monetáriában, itt közelebb esett volna Károlyihoz. E terv egyelőre kivihetetlennek bizonyult; míg Erdély vissza nem került a fejedelem hatalma alá, a város többnyire futóféliben volt.³³ Viszont a munkácsi üzem közben megindult, s működése — a nehézségek ellenére is — szép reményekkel kecsegtetett. 1706 augusztus 9-én Ajtai már erősen biztatta Fekete Jánost: „ha csak réz s víz mia defectus nem lészen, holnaponként száz ezer forintot praestálhat“.³⁴ A verőház teljesítőképességére és munkamenetére azonban igen jellemző, hogy a 200.000 forintból 67.000 még mindig terhelte a verőházat.³⁵

1707 márciusában Rákóczinak tett javaslatot a verőház hazaköltöztetésére, terve végrehajtásának nehézségeitől azonban maga is visszariadt, s önként lemondott róla. Rákóczi erre figyelmeztette, hogy igyekezzék a pénzverés Munkácson való folytatására.³⁶

²⁷ 1706 ápr. 19-én és 25-én. (Károlyi Oklevéltár. V. 462—464.)

²⁸ Zilahról 1706 ápr. 14-én és 23-án Károlyinak. (Károlyi-levéltár.)

²⁹ „Régi levele szerint Nagyságodnak — írja Bányáról 1706 ápr. 19-én Ajtai Károlyinak — az officinának valami kicsin részét reducáltam, itten öntetem, nyujtatom, mecztetem és példázni Munkácsra vitetem“ a rezezt. (Károlyi Oklevéltár. V. 462—463.) — Rákóczi Egerből 1706 ápr. 3-án Ajtaihoz küldött rendelete: „A réznek öntése, metéltetése, fehérítése és nyujtásához való alkalmatosságot, Kegyelmed azon légyen, Munkácson erigáltasson.“ (Prot. Rák.) — „Itt valami vékonyan metészettem és példázni Munkácsra küldöm a pénzt“ — közli Ajtai Károlyival Bányáról 1706 ápr. 11-én. (Károlyi Oklevéltár. V. 446.) — „Hogy az említett alkalmatosságok elkészültek, tanusítják a későbbi gyakori emlékezések a munkácsi öntő- és nyujtóházakról.“ (Thaly említett dolgozatában.)

³⁰ Károlyinak, 1706 ápr. 25-i levelében.

³¹ Károlyihoz írt 1706 ápr. 19-i és 25-i leveleiben.

³² 1706 ápr. 11-i levelében is.

³³ Ápr. 19-i levelében: „Most is többire futóféliben van a város.“

³⁴ Fekete János 1706 aug. 9-i jelentésében Károlyihoz. (Károlyi-levéltár.)

³⁵ Fekete 1706 aug. 2-i jelentése szerint „a szorosság mia semmi pénzt nem csinálhattak.“

(U. ott.)

³⁶ Erről Rákóczinak Ajtai előterjesztésére Ungvárott 1707 márc. 12-én adott válaszából értesülünk. (O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 88.)

Alig két hónap múlva azonban maga a fejedelem adott utasítást a Nagybányán való pénzverésre: Munkácson csak polturákat veressen, a tíz polturásokat azonban, mivel azokból kevesebbre van szükség, Nagybányán veresse.³⁷ Utasításából kitűnik, hogy ekkor már újból üzemben volt Nagybányán a monetária. Működése már 1707 tavaszán is folyamatban volt, mert midőn Ajtai 1707 április 21-én azt jelentette, hogy rézhiány miatt a pénzverő munkások nem tudnak dolgozni, utalt a nagybányai verőházra is: mind Munkácson, mind Nagybányán „vacál az officina“, s Rákóczi a nagybányai verőházhoz is küldetett rezet.³⁸ A nagyobb teljesítményű üzem azonban ekkor még a munkácsi volt. Újabb két hónap múlva Ajtai kedves terve valóra vált, újból Nagybánya lett a monetária otthona, sőt a fejedelem július 17-i rendeletéből a munkácsi partikula teljes megszüntetése olvasható ki: az inspektor a Munkácson maradt pénzverő mesterembereket is Nagybányán foglalkoztassa; mivel Munkácson pénzverést nem folytatnak, ott mesterekre nincs is szükség.³⁹ A pénzverőeszközöket e szerint már régebben visszavitték Nagybányára. Ekkor — 1707 nyarán — úgy tűnhetett fel Ajtai előtt, hogy a munkácsi exilium csupán rövid ideig tartó átmeneti állapot volt, s a monetária megszokott munkarendje Nagybányán újból és véglegesen helyreállott. A verőház e néhány hónapra terjedő békés és munkás időszakában verhették azokat az N — B jelzésű aranyakat, melyek egyedüli hiteles termékei a verőház 1706—1708. évi Nagybányán való működésének.

E nyugalmas időszak azonban nem sokáig tartott, rövidesen sor került a verőház második futására is. 1707 szeptember 27-én a magyarországi hadjáratból visszatérő Rabutin a kajáni hágón benyomult Erdélybe, s Rákóczi Erdéllyel együtt a kolozsvári pénzverőházat is elveszítette,⁴⁰ sőt október végén az ellenség már Nagybányát fenyegette. A várost „az ellenségtől való félelem mia — a lakosság — majd pusztán hagyván, más oly securitást sem ígérhettem magamnak, hanem az officinának job részét meg indítottam“ — jelenti Ajtai november 1-én a fejedelemnek. Az officina felszerelését azonban még nem vitte át a Tiszán, hanem jánki birtokán tartja addig, míg parancsát nem veszi a továbbiakra nézve; ha Munkácsra kell vinnie, a várban rendeljen neki szállást.⁴¹ Rákóczi nyilván így rendelkezett, mert az inspector december eleji jelentéséből arról értesülünk, hogy „az officinát az ellenségtől való félelem mia Munkácson az aranyos palotában deponálta“, de „valamely részecskéjét“ szeretné visszavinni Nagybányára. Rákóczi híve kívánsága szerint döntött. „El távoztván már az ellenség, az officinából, a mely szükségeseb dolgok lesznek, reducálhattya és applicálhattya hasznunkra“.⁴² Abból az adatból, hogy Ajtai e második költözködés alkalmával a verőház felszerelését nem a számára 1706 tavaszán rendbehozott és a Nagybányára való visszatérésig használt alsóvárbeli épületben helyezte el, hanem a felsővárban „az aranyos palotában“, kétségtelenül kitűnik: 1707 őszén Munkácson már nem volt pénzverőüzem. A hadi veszély elmúltával az officinát minden bizonnyal visszavitték Nagybányára és ott is maradt a nemsokára elkövetkezett harmadik futásig. Az 1707. év egyetlen M — M jelzetű pénzét, a polturát, tehát még az 1707. év elején, a Nagybányára való visszaköltözés előtt verték.

1708 május 16-án Nagybányára rászakadt a régen várt veszedelem. Német és rác ellenség „hirtelenséggel jöven, olly rettenetes és meg becsülhetetlen romlást tött, melyet leírni s kimondani nem tudunk.“ „Kedre viradólag nap fel keltekor nagy dühösséggel reánk érkezvén, mindenünket, valami neki teczett, fel praedálta, magunkban is sok károkat tött, kivált akit kívül kaphatott, személy válogatás nélkül fegyverrel le vágta s meg ölte, kinek számát sem tudgyuk“ — keseregnek a nagybányaiak Károlyi Sándor előtt.⁴³ A veszedelemről szóló tudósítások nem említik, hogy a pénzverőháznak valami baja esett volna, de mivel az ellenség újabb támadó szándékáról jöttek hírek, Ajtai elszállítását javasolta: „itt én igen félek, éjjel nappal szekér hátán vagyok“. Május 30-án két levélben is tudósította Károlyit az ellenség közeledéséről: Felsőbánya már elfutott, a város is futó-

³⁷ Székelyhidon 1707 máj. 3-án kelt rendeletében. (U. ott.)

³⁸ Keczer Sándornak szóló 1707. máj. 17-i rendeletével. (U. ott.)

³⁹ Thaly hivatkozik e rendeletre említett dolgozatában.

⁴⁰ L. A kolozsvári pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában című dolgozatomat. (N. K.)

⁴¹ A szinyérváraljai táborban kelt levelében. (O. L. Missiles.)

⁴² „Ajtai Mihály uram resolvált projectuma.“ Dátum nélkül. A fejedelem válasza 1707 dec.

16-án kelt Kassán. (O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 84—86.)

⁴³ A nagybányai bíró és tanács 1708 máj. 17-én Károlyihoz intézett panaszában. (Károlyi-leveletár.)

félben van, ő is felrakodott már és indulni készül.⁴⁴ Június 7-i levele azonban még Nagybányán kelt, a június 18-i is, melyben megint költöző szándékáról ír: „itt most futni készülünk”.⁴⁵ A verőház műszaki felszerelésének túlnyomó részét még a nyár folyamán átvitte Munkácsra, Rákóczi szeptember 13-i parancsára: az officinával és a mívessékel menjen át Munkácsra, azt jelentette, hogy a műhely „job részét” már régen odaszállította, „valami kis particulája vagyon itthon az üvegeken kívül, ki is nagy quantitasban lévén, semmit el nem szállítottam benne”. A nagybányai üzem teljes megszüntetésének ez alkalommal is ellene volt: „Ha az ellenségtől nem volna félelmes, nem praecipitálná magát a meg mozdulással, mert sok kárára lészen ki mozdulása” a fejedelemnek és az országnak. Rákóczi újabb rendelkezését kérte abban a reményben, hogy a nagybányai csökkentett üzem fenntartásához hozzá fog járulni, de megígérte, hogy az ellenséget nem fogja bevárni.⁴⁶ Emlékezetében felújultak az első költözködés kellemetlen emlékei, az udvarbíró sok okvetetlenkedése, szerette volna akkori sok szenvedésüket megelőzni, ezért arra kérte a fejedelmet, hogy jóelőre gondoskodják elhelyezésükről, az udvarbíró „assisztállyon az oda menendő mester embereknek és a szállásokat is resignállyá”, rendelkezék ellátásuk iránt is, „mert egészen desperáltak”. A teljes átköltöztetés elkerülhetetlen volt. Október 1-én arról tudósította Rákóczit, hogy az officinát, „az mi el maradot volt”, megindította, most Jánkon van, itt fogja bevárni újabb rendelkezését; a mívessék a szüret miatt még Nagybányán maradtak, de ők is eljönnek.⁴⁷

E harmadik futás után miként rendezték be Munkácsra újból a pénzverőházat, mikor kezdték meg újból a pénzverést, — erre nézve még hiányzanak az adatok. Annnyit mégis tudunk, hogy Munkácsra nem sok jó várt sem a műhelyre, sem munkásaira: „Munkásoknak és minden requisitumoknak az oda való szállás iránt semmi reflexio” nem volt.⁴⁸ Alighanem megismétlődtek 1706 telének zavarai és nélkülözései. Ajtai inspektorságának e költözködés volt az utolsó nagy eseménye, mert 1708 végével megvált szolgáltatától. Nagybánya város jegyzőkönyvébe is beiratott absolutionálisa⁴⁹ bizonyítja, hogy távozása rendben történt: Bulyovszki Dániel fiscalis director előtt elszámolt több mint öt esztendőre terjedő sáfárkodásáról mind a felsőbányai bányák, mind a nagybányai pénzverőház gazdálkodását illetően.

Láttuk mily sok változás és bizonytalanság között telt Ajtai inspektori szolgáltatának 1705 december végétől 1708 decemberének végéig terjedő utolsó három esztendeje. Ilyen körülmények között jelentős mérvű alkotómunkát még akkor sem végezhetett volna, ha a verőház belső viszonyai minden tekintetben rendezettek. Pedig nem voltak azok. A sok belső baj közül tevékenységét leginkább a munkások elégedetlensége és a nyersanyag hiánya bénította.

Az operáriusok elégedetlenségének oka a rézpénz értéktelenségéből származó és gyakori költöztetésükkel járó anyagi nyomorúság volt. Midőn 1706 januárjában először vitték át őket Munkácsra, az udvarbíró nem gondoskodott szállásukról s még félév múlva sem volt rendes hajlékuk. A nagy télen a hidegtől is sokat szenvedtek, tüzelőfájuk nem volt, s midőn Rákóczihoz folyamodtak, kérésüket ő is ridegen eutasította: az előtt is a maguk költségén szereztek tüzelőt, ezután is maguk gondoskodjanak róla.⁵⁰ Fizetésüket rézpénzben kapták, ezen nem tudtak élelmet vásárolni Nagybányán sem, nem hogy Munkácsra. A nagybányai városi tanács is elkeseredetten panaszkodik az élelem hiányáról: „városunkba semmit nem hoznak, de ha szintén hoznának is, az pénznek nem léte miatt csak hogy magunk is éhél meg nem halunk”.⁵¹ Végző szorultságukban a mívessék a fejedelem elé tárták nyomorukat: a pénz megromlása miatt minden megdrágulván „majd éhél halnak meg”; ruhátlanok is, „az akasztó fán ruhásab köntösös emberek vadnak”, mint ők; vagy bocsássa el őket szolgálatából, vagy gondoskodják ellátásukról. Panasz-

⁴⁴ Mindkét levél a Károlyi-levéltárban van. L. még Károlyinak e két jelentésen alapuló beszámolóját Rákóczihoz: Archivum Rákóczianum, XII. 390.

⁴⁵ E két levele is a Károlyi-levéltárban található.

⁴⁶ Bányáról 1708 szept. 13-án kelt levelében. (O. L. Missiles.)

⁴⁷ O. L. Missiles.

⁴⁸ Jánkon 1708 okt. 1-én kelt levele szerint. (O. L. Missiles.)

⁴⁹ A munkácsi táborban kelt 1709 jan. 26-án. Feltűnő, hogy csak 1704 jan. 1-től számítja Ajtai szolgálatát, holott 1703 szept. 1-től kezdve végezte az inspektori teendőket. (L. A nagybányai pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában 1703—1705 című dolgozatomat.)

⁵⁰ 1706 jan. 31-én kelt rendeletével. (Prot. Rák.)

⁵¹ A nagybányai „judex, senatus et tota universitas” panasza Károlyinak. (Károlyi-levéltár.)

kodtak, hogy sem szállásuk, sem fájuk, általában Munkácson senki sem törődik velük. Kérték, rendeljen nekik „fizetésekben valamely posztót“. Rákóczi ez alkalommal megkönyörült rajtuk, Kálnási Jánost arra utasította, hogy adjon posztót a pénzverőknek, a munkácsi udvarbírónak pedig megparancsolta, hogy szállásukról, tüzelőjükről és egyéb szükségleteikről gondoskodják.⁵² Kálnási adott is nekik posztót, de áraban ezüstpénzt követelt; az operáriusok most azt panaszták Rákóczinak, hogy nem tudnak ezüsttel fizetni, hiszen rézben kapják fizetésüket. Bár a fejedelem Kálnásit a rézpénz elfogadására utasította 1706 december 7-én kelt rendeletében,⁵³ nyugtalanságuk nem csillapodott le. 1707 január 16-án Ajtai azt jelentette, hogy a mivesek ott akarják hagyni, a várból karhatalmat fog kérni és kötözve viteti őket munkahelyükre.⁵⁴ A rézpénz válsága ebben az időben még nem volt általános, csak a libertásra terjedt ki, a polturást még elfogadták, ezzel magyarázható Rákóczi ama rendelete, hogy az inspektor veressen annyi réz-polturát, amennyi az operáriusok fizetésére szükséges.⁵⁵ Az 1707. évi munkácsi poltura tehát e rendelet végrehajtásaképpen főként a pénzverő munkások számára készült, s mivel ez 1707 március 12-én kelt, verése idejét ez év tavaszára tehetjük. A poltura is csakhamar értékét veszítette, s a mivesek elégedetlensége engedetlenséggé fajult. Ajtai április 21-én kelt jelentése⁵⁶ vigasztalan képet nyújt a munkácsi és a nagybányai partikula helyzetéről: „Mind Munkácson, mind itt vacál az officina, — a mivesek — mindnyájan el szökvén; várnám mennél hamaréb ez eránt Nagyságod parancsolattyát, és ha a pénz meg nem orvosoltatik, semmi dolgomban elő nem mehetek.“ Ha a fejedelem hozzájárul, az engedetleneket mind tömlőcre hányatja. A tömlőcözést más alkalommal is használták okoskodó pénzverő-munkások megzabolázására. 1705 szeptemberében — tehát nem sokkal a Munkácsra való költözés előtt — az ecsedi várban néhány nagybányai pénzverőt tartottak fogva, s csak jó kezességen bocsátották ki őket.⁵⁷ Rákóczi most sem kifogásolta a fegyelmezésnek ezt a szigorú módját: az engedetleneket Ajtai vitesse Munkácsra, de a fogságban is dolgoztassa őket.⁵⁸ Néhány hét múlva azonban a bányászok nagy nyomorára felfigyelve belátta, hogy inségen börtönnel nem lehet segíteni, s gabonát rendelt a bányászoknak és a verőházbeli munkásoknak Szatmárból és fizetésük egy részét is ezüstben rendelte ki.⁵⁹ A kor szociális felfogására és az államérdek iránt való érzéketlenségére jellemző, hogy az utolsó futás alkalmával Munkácson éppúgy nem gondoskodtak szükségleteik felpanaszolásában; úgy találta, hogy a munkásoknak semmi becsületük nincsen senkitől. Pedig e munkások legnagyobbbrészt idegenek voltak, semmi érzelmi közösségük sem volt a nemzeti ügygel. Okkal tartott attól, hogy a szüret miatt Nagybányán maradt mivesek el sem jönnek valamennyien Munkácsra.⁶⁰ Valóban akadtak köztük olyanok, akik „vakmerőségnek és engedetlenségnek vetették magokat“. Panaszaik áthúzódnak a verőház Lányi Pál igazgatása alatti időszakra is.⁶¹

A verőház tevékenységére bénítólag hatott a pénzveréshez szükséges ércék és az üzembentartáshoz nélkülözhetetlen anyagok gyakran jelentkező hiánya is. A nagybányai monetária tulajdonképpeni feladata a felsőbányai kincstári bányákból kitermelt nemes fémek pénzzé való verése volt, éppen ezért voltak e bányák mindig a pénzverőház

⁵² A munkások kérése ügyében Munkácson 1706 szept. 1-én döntött. (Extractus instantiarum 124. sz. bejegyzés. Archivum Familiae Rákóczi de Felső-Vadász. Fasc. 27.)

⁵³ U. ott a 361. sz. bejegyzés.

⁵⁴ O. L. Missiles.

⁵⁵ Ungvárott 1707 márc. 12-én. (O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 88.)

⁵⁶ Nagybányán kelt. (O. L. Missiles.)

⁵⁷ Ügyük részleteit nem ismerjük. Krucai Mártonnak Károlyihoz intézett leveleiben találunk rá néhány utalást. 1705 szept. 4-én: „az pénz verők iránt, fő képpen az lakatos iránt, mivel az istentelen s többit is mindenekre instigálta, Nagyságod valamit parancsolni méltóztassék“; szept. 6-án: „Az pénz verőket is jó kezességen ki adom.“ Szept. 16-án: „Az pénz verőket is el bocsátottam volna eőt eőt száz forint kezességen, de annyi summáig kezeseket nem kaphatnak, ha csak Nagyságod nem méltóztatik summát nekik imponálni, mennyiért legyenek kezesek érettek.“ (Károlyi-leveltár.)

⁵⁸ Székelyhidon 1707 máj. 3-án kelt rendeletében. (O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 88.)

⁵⁹ Ajtaihoz Munkácsról 1707. júl. 13-án küldött rendeletével. (U. ott.) L. még Thaly említett dolgozatát, 99. l.

⁶⁰ Okt. 1-én kelt jelentésében.

⁶¹ Frölich Zakariás és Kolb Bálint próbamesterek Rákóczihoz intézett folyamodványait 1709 okt. végéről kiadtam az *Adatok a nagybányai pénzverőház személyzetéről* című közleményemben. (N. K. XLII./1943.)

inspektorának igazgatása alatt. A felkelés elején Ajtai azzal örvendeztette meg a fejedelmet, hogy a bányák olyan bő istenáldást adnak, mely nem volt a német idejében.⁶² Még 1707 tavaszán is „szép istenáldást“ adtak a bányák,⁶³ a következő év áprilisában azonban az inspektor úgy találta, hogy „Isten áldása is lassan cessál, mert értzet nem igen találunk“. ⁶⁴ A termelés a bányászok kedvetlenül végzett munkája következtében is csökkent. Ők még a pénzverőkénél is nyomorúságosabb anyagi körülmények között éltek. Ajtainak nagy gondot okozott fizetésük idejében való kiszolgáltatása is, mert a pénzverőházra kibocsátott utalványozások összege nem egyszer messze meghaladta azt a pénzkészletet, mely a pénzverés eredményeképpen kezénél volt. „Ha az assignatiók így jönnek — írja 1708 április 13-án — és az ön is el vitetik, a bányászoknak fizetések ki nem telik, azok pedig ha nem exolváltatnak menstruatim, nem dolgoznak“. Állandóan félnie kellett a bányászok elszéledésétől még akkor is, mikor pontosan fizethette őket, mert ők is rézpénzt kaptak ezen pedig semmit sem vásárolhattak. „Mivel határok kősziklánál egyebet nem terem, búzát pedig sehonnét propter contemptum cupreae monetae közikben nem visznek, oly extremitásra jutottak, húsz forinton meg vennének egy köből búzát, csak találnának“. ⁶⁵ Rákóczi őszintén megvallotta, nem tud a bajon segíteni; ⁶⁶ abban reménykedett, hogy a névértékének $\frac{2}{3}$ részére devalvált 10 és 20 poltúrásoknak lesz vásárlóereje, s addig is, míg a pecsételt pénz forgalma megindul, megengedte a bányászok ezüstpénzzel való fizetését. ⁶⁷ A bányákhoz és a verőházhoz szolgáló falvak sem teljesítették a szükséglet mértéke szerint szolgáltatásaikat; szerették privilégiumaikat hánytorgatni, de a hadak pusztításai miatt többnyire nem is tudtak eleget tenni. ⁶⁸ A pénzverőház helyzetét kitűnően megvilágítja egy későbbi, de e korra is érvényes tájékoztatás: „A város kőfalához vagyon foglalva, azon áll egyik oldala a hegy felől való szélén a városnak, de a pénznek való materiát Felső Bányáról hozzák; Felső Bánya Nagy Bánya nélkül, Nagy Bánya Felső Bánya nélkül nem lehet, úgy mind a két város külső falusi segítségek nélkül el nem lehetnek, mert a fiscalitásbeli szegénység szolgál mind a bányákhoz, kohókhoz és a nagybányai pénzverőházhoz, azok hordanak szenet, fát és egyéb necessáriumokat“. ⁶⁹ A pénzverőház munkájában gyakran támadt fennakadás azért, mert a falvak nem adták a necessáriumokat, a bányák pedig az ércet.

Egyszer a gépelyes lovak pusztultak el széna és szalma nem léte miatt, ⁷⁰ máskor szén hiánya okozott nagy kárt. 1706 telén a bányáknál felgyült néhány ezer mázsa érc-követ azért nem tudták kiolvasztani, mert nem volt szenük, szenet pedig csak ezüstpénzen lehetett szerezni. ⁷¹ A fejedelem megengedte az inspektornak, hogy — míg a rézpénz becse helyere nem áll — ezüstpénzen vásárolhasson. ⁷² Ajtai azonban nem élt e felhatalmazással. Az ezüstpénzen való szénvásárlás csak a bajt fogja sokasítani, — írja válaszában, — mert ha a szénégetők ezüstöt kapnak, ezt látva, mások is ezüstpénzt fognak követelni, „így nem kevés kára következhetnék a hazának“. ⁷³ A bajon Rákóczi úgy segített, hogy kővári uradalmában égetett szenet a bányák szükségére. ⁷⁴ Midőn április végén Ajtai megint a szén hiányát panaszolta: „az bányák szép Isten áldását adnak, csak szénél nem győzzük, nem dolgozik senki réz pénzért“, — kérésére ecsedi uradalmi prefektusának adott parancsot, hogy

⁶² 1704 dec. 1-én. (O. L. Missiles.)

⁶³ 1707 ápr. 21-én Bányáról Rákóczinak írt levele szerint (U. ott.)

⁶⁴ Rákóczinak Bányáról 1708 ápr. 13-án írt jelentése szerint. (U. ott.)

⁶⁵ 1707 márc. 26-án kelt jelentésében írja Ajtai. (U. ott.)

⁶⁶ „Pro hic et nunc azoknak meg orvoslásába mód nintsen.“ (Ajtai 1708 ápr. 13-i levelére írt válasz fogalmazványa Szerencséről 1708 ápr. 27-én.)

⁶⁷ „Ugy mind az által, hogy erről jövődre magoknak argumentumot ne csináljanak.“ (Huszt, 1707 okt. 3. O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 84—86.)

⁶⁸ „Teleki uram az pusztá Kapnikhoz való három roszt falut csak pro tempore is nem engedte, így a több faluk is privilégiumokat hányván, nem compareáltak, ha per fortitia nem compeiláltatnak. A körül levő faluink is az hadak miatt el pusztultanak.“ (Ajtai ápr. 13-i jelentésében.)

⁶⁹ Zombori Ádám levele Károlyi Sándornak 1742 aug. 7-én. (Károlyi-levéltár.)

⁷⁰ Ajtai ápr. 13-i jelentése szerint.

⁷¹ „Egy néhány ezer mása saárbergünk volna, kívül is proveniálna arany, de szenünk nem lévén propter contemptum pecuniae, Nagyságodnak sok kára vagyon.“ (Ajtai Bányáról 1706 dec. 20-án. O. L. Missiles.)

⁷² 1707 jan. 1-én Munkácsról. (U. ott.)

⁷³ Munkácsról 1707 jan. 16-án. (U. ott.)

⁷⁴ Ajtainak szóló 1707 jan. 26-i rendelete szerint. (U. ott. Ramocsaházi György prefektusnak szóló rendelete is.)

„a Nagybánya körül levő falvakban égettessen annyi szenet, amennyi a bányák műveléséhez elegendő lesz“.⁷⁵

A veréshez szükséges rezet egészen, az arany nagyobb részét messziről szállították Nagybányára, s ez a körülmény nagy akadálya volt a pénzverő-munka folytonosságának. Már 1706 végén számítani lehetett arra, hogy a réz elfogy.⁷⁶ 1707 április 20 körül mind a munkácsi, mind a nagybányai üzem megállott,⁷⁷ mert „a pénznek való réz el fogyott“. Rákóczi a *Consilium Oeconomicum*-ot arra utasította, hogy a rendelkezése alá tartozó bányákból küldjön 20 mázsa rezet Ajtai kezéhez polturák verésére,⁷⁸ s addig is, míg ez megtörténhetik, az inspektor kérésére megengedte a munkácsi vár rézkészletének felhasználását, Bay László kommandás 10 mázsa rezet adjon a „munkácsi verőház szükségére“, hogy a pénzverés ne szüneteljen.⁷⁹ Május 16-án a húszon felül még 8 mázsa réz Munkácsra szállítására kötelezte a *Gazdasági Tanács*-ot.⁸⁰ Bár parancsainak végrehajtását Rákóczi is állandóan sürgette,⁸¹ csak hónapok múltán — július 10 körül — érkezett réz a verőházakba, addig pedig még számítani sem lehetett pénzre.⁸²

A nagybányai pénzverőház történetének érdekes, de dolgozatunk keretét meghaladó részlete az erdélyi aranybányászat és aranybeváltás abrudbányai központjával való összeköttetése. Ajtai szolgálatának legterheesebb és legtöbb bosszúsággal járó része éppen az abrudbányai arany beváltása, átvétele és feldolgozása volt. Hol pénz nem volt elegendő a beváltást végző abrudbányai inspektor, Grabarics Jakab számára, hol pedig Grabarics volt késedelmes az aranygolyóbisok kiküldésében,⁸³ melyekről az olvasztás alkalmával többnyire kiderült, hogy sok idegen anyagot tartalmaznak. Az erdélyi aranyváltás története a szabadságháború gazdasági és pénztörténetének igen tanulságos részlete. Rávilágít arra a nagy aranyéhségre, mely a rézpénz okozta nagy gazdasági válság közepette mindenkit elfogott, akinek köze volt a felkelés pénzügyeinek intézéséhez. A kolozsvári verőház történetében láttuk, hogy magasrangú katonatisztek sem áttallottak a kezükre bízott kincstári aranyküldeményt megdézsmálni, nem csoda, ha olykor az arannyal foglalatostkodó kincstári emberek is kísértésbe estek. Az aranyváltás állami privilégium volt, mégis szemethunytak akkor, ha valamelyik kuruc tábornok a maga hasznára is folytatta.

Az erdélyi aranyküldemények sorsa felettébb változatos. Az 1706 decemberében hozott 2371 nehezék arany olvasztás után 5 girával bizonyult kevesebbnek, mint amennyi volt olvasztás előtt. Ajtai visszaélésre gondolt: az aranyat beváltó és kenesőben befogó abrudbányai Floken Péter „frausának nyilvánosságra kell jöni, . . . ha az arany jó volna, soha annyit nem decrescálna; vagy az aranypor sovány vagy a befogó — tartalmaz — oly matériát, mely az ezüsttel és arannyal familiáris lévén, megengedi magát a kenesőben attrahálni és a tűzben semmivé lészen; ki is, ha meg nem orvosoltatik, Nagyságodnak nem hogy lucruma, de kára lészen“. Rákóczi az inspektor javaslata szerint döntött: Flokent ki kell hivatni Nagybányára, hogy a pénzverőház ellenőrzése mellett maga tegyen próbát az aranypor befogásával, s maradjon ott mindaddig, míg „a tűz által végben megyen az arany körül való munka“.⁸⁴

⁷⁵ Somlyó 1707 máj. 1. és Székelyhid 1707. máj. 3. (U. ott. L. még Thaly idézett dolgozatát.)

⁷⁶ „Még ugyan vagyon réz, de ha továbbá is continuállyuk, ismét szállítatnunk kell, nem hagyom el fogyni.“ (Ajtai jelentése Rákóczinak, Bánya, 1706 dec. 20. O. L. Missiles.)

⁷⁷ Ajtai 1707 ápr. 21-i jelentésében írja. (U. ott.)

⁷⁸ Rendelete Somlyón 1707 ápr. 30-án kelt. (O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 88.) — Máj. 1-én Ajtainak írt ez ügyben. (O. L. Missiles. Fogalmazvány Ajtai ápr. 23-i levelén.) — Máj. 3-án megírt Székelyhídről: „Husz mázsa réz küldésére utasította Keczer Sándort, maga is sürgesse.“ (O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 88.)

⁷⁹ Szerencsről 1707 máj. 16. (Thaly idézett dolgozatában.)

⁸⁰ Pl. 1707 máj. 17-én Keczer Sándorhoz intézett rendeletében. (O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 88.)

⁸¹ Munkács 1707 júl. 13-án kelt e rendelete: A mostanában kezéhez küldött 20 mázsa rézből „erdélyi szükségekre poltura pénzt veressen.“ (Thaly idézett dolgozatában.)

⁸² Fekete János jelentése Károlynak Munkácsról 1707 máj. 22-én. (Károlyi-levéltár.)

⁸³ Rákóczi Károlynak Érsekújvárról 1706 máj. 25-én: „Az Abrudbányára küldendő pénzről Ajtainak kell provideálni, de szükséges volna, hogy onnan szaporábban küldetne kezéhez az arany.“ (Arch. Rák. I. 549.) — L. 1706 jún. 2-án kelt levelét is. (U. ott. 550.) — Ajtai Bányáról 1707 márc. 26-án: „Abrudbányára is írta Nagyságod, hoznák ki az aranyat.“ (O. L. Missiles.)

⁸⁴ Az olvasztásnál jelen volt Vizaknai Briccius György, a kolozsvári pénzverőház 1705. évi inspektora. „Ha Doctor Vizaknai uram itten jelen nem lőtt volna, az kiknek incumbál az a munka, mind vasban verettem volna, . . . de látom, nints vétkek, nem nyugszom, míg ki nem keresem az defectust“ — írja Ajtai Rákóczinak 1706 dec. 20-án. (O. L. Missiles.) A fejedelem válasza és Grabarics-hoz Floken kiküldése érdekében írt rendelete Munkács 1707 jan. 1-én kelt. (Fogalmazványok Ajtai levelének hátlapján.)

Ennek az aranyszállítmánynak más tekintetben is érdekes története van. Károlyi Sándor a hadseregnek szállított ökrei és búzája árát aranyban szeretne volna megkapni, nyilván azzal a szándékkal, hogy Körmöcön felveresse. Bíró János nevű tisztjét küldte Abrudbányára az aranyért, de az ottani inspektor a fejedelem rendeletéhez tartotta magát: „senki kezében az aranyat ne adgya”⁸⁵ és a golyóbisokat pecsétjével lezárta ládáiban a maga embereivel egyenesen a nagybányai verőházba irányította. A küldeményt Károlyi emberei is kísérték, s az uton egészen a vérontásig menő viszálykodásba keveredtek Grabarics embereivel. „Bíró János uram intentiója”⁸⁶ az volt egészen az uton, hogy az arany golyóbisokat elsőben Nagyságodhoz vigye — közli Vizaknai Briccius György a generálissal,⁸⁷ de a Gabarics uramtul expedíált János deák nevű ember nem csak akadályoztatta célját, hanem szüntelen garázdát keresvén, sokféle importunitást követelt el. Így ért az arany Nagybányára, ott a tartozásnak már utalványozott részét Ajtai kifizette ugyan Károlyi emberének, a többi akkorra ígérte, mikor Munkácsra viheti az aranyat példázásra⁸⁸, Munkácson azonban a fejedelemnek — Károlyi követelésének teljes összegére szóló — utalványa nélkül mégsem akart fizetni. Rákóczi több ízben foglalkozott ezzel a bonyolult, egy régebbi, Nagybányára hiányosan megérkező aranyszállítmánya dolgaival is összefüggő ügyvel, mely mindjobban elmérgesedett és Ajtai megsegényítésével ért véget. Rákóczi az inspektort Munkácson maga elé idézte, s „mikor feljött Ajtai uram, in conspectu onmium úgy meg mosta fejét a fejedelem, (hogy) szegény legény vagyok, (de) sokért fel nem vennék olyan pirongatást, ha csak el kerülhetném”, — beszéli a szemtanu Fekete János e szomorú és a felkelés pénzügyi igazgatásának zűrzavarára rendkívül jellemző esetről szóló beszámolójában.⁸⁹

A verőházak rendszerint nem szolgáltatták be az államkincstárba a műhelyükben készült pénzmennyiséget, hanem közvetlenül maguk váltották be a fejedelem és hatóságai utalványait. Az állami pénzkezelésnek ez a helytelen módja, — mint az elmondott esetből is láttuk, — a verőház inspektorát, azonkívül hogy teméntelen számadási munkával terhelte meg, sok zaklatásnak és erőszakoskodásnak tette ki, sőt nem egyszer súlyos erkölcsi és anyagi kárával is járt, pedig legtöbbször kötelességéhez híven csak a verőház és a kincstár érdekét védte a rézpénz helyett ezüst-, de még inkább aranypénzt követelő utalványozottak erőszakoskodásával szemben. A bajt a rézpénz válsága idézte elő, a katonaság, ha zsoldját libertásokban, vagy rézpolturákban kapta, elhajigálta, mint a polyvát, hiszen semmit sem vásárolhatott rajta; érthető volt a termelők nemespénz követelése is, terményt és állatot rézért odaadni biztos útja volt a tönkrejutásnak.

Ajtai különösen Károlyi Sándorra panaszkodott. A generális 1708 augusztusának végén a hadserege számára rendelt pénzből 6000 forintot aranyváltásra fordított, s ez összegnek aranypénzben való megtérítését követelte tőle. Az inspektor csak ezüstben akart fizetni, mert aranypénzt csak a fejedelem külön rendeletére volt szabad kiadnia, tartalékolni kellett az udvar és a diplomáciai szolgálat költségeire. Károlyi katonai ekzekúciával szerzett érvényt akarátának: „a német fel praedálta házamat — kesereg Ajtai, — de olyan romlást és büstelenséget nem tött”. Rákóczi az aranyat ezüsttel visszaváltatta, arról azonban nem tudunk, hogy Ajtainak a nagyhatalmú tiszántúli vezénylő generálissal szemben elégtételt szolgáltatott volna.⁹⁰ Ajtai birtokai valóban többet szenvedtek a kuruc katonák garázdálkodásától, mint az ellenség dúlásától; leveleiben többször akadunk orvoslást és elégtételt sürgető panaszokra: ha „káromról lehetne satisfactio, alázatosan meg szolgál-nám, de az a kérdés, kitől és honnét? inkább hiszem, az Isten fizeti meg”.⁹¹ Károlyi hatalmaskodása különösen azért bántotta, mert sokszor és szívesen állott szolgálatára.

⁸⁵ Fogalmazványa Grabarics 1706 okt. 20-án kelt levelén. (Károlyi-levéltár.)

⁸⁶ L. Bíró János Károlyihoz írt leveleit: Torda, 1706 dec. 6.; Ilonda, 1706 dec. 14.; Nagybánya, 1706 dec. 17-én. (U. ott.)

⁸⁷ Nagybányáról 1706 dec. 17-én. (U. ott.)

⁸⁸ Károlyihoz Bányáról 1706 dec. 15-én írt levelében. (U. ott.)

⁸⁹ Károlyinak Munkácsról 1707 jan. 14-én. (U. ott.)

⁹⁰ Károlyi jelentése Rákóczinak, Károly 1708. aug. 30. (Arch. Rák. XII. 422.) — Ajtai 1708 szept. 7-i jelentésében azt írja, hogy Rákóczi meghatározta az arany rendeltetését, ezért nem teljesítette Károlyi kívánságát. (O. L. Missiles.) — Rákóczi Szerencséről 1708 szept. 30-án rendelkezett az arany fehér pénzen való visszaváltásáról. (Arch. Rák. XII. 428.) — Károlyi válasza 1708 okt. 4-én Károlyban kelt. (U. ott. 430.)

⁹¹ Rákóczi arra utasította, hogy váraljai károsodásáért Károlyitól kérjen elégtétel szolgáltatást: Ajtai 1708 ápr. 24-én írt Károlyinak. (Károlyi-levéltár.)

A verőház működésének tárgyi emlékei: a fejedelem Munkácson és Nagybányán készült arany-, ezüst- és rézpénzei sok gondnal és baj között készült alkotásai egy csaknem mindig bujdosásban lévő pénzverőüzemnek. Numizmatikai irodalmunk mindössze hatféle kurucpénzt tart nyilván ebből a korszakából és pedig az 1707-es veretű aranyforintot, az 1706-os veretű ezüstforintot, az 1706-os libertást, végül az 1706. és 1707. évi rézpolturákat.⁹² Az írásos emlékek tanúsága szerint azonban jóval többfajta pénzt készített, mint amennyit a pénzek szignaturája kétségtelen munkácsi és nagybányai pénzeknek jelöl meg. Más helyen már rámutattunk arra, hogy a *confoederatio* verőházaiban nem csupán a kurucok pénzeit verték, hanem folytatták a felkelés előtt forgalomban lévő magyar, sőt lengyel pénzek készítését is. A felkelés utolsó éveiben (1708—1711) már csak ezeket verték, s ez a magyarázata annak, hogy miért 1707 az utolsó évszám Rákóczi pénzein.⁹³ Midőn tehát számbavesszük a nagybánya—munkácsi monetária termelését, ezekre is tekintettel kell lennünk. Még messze vagyunk attól, hogy stíluskritikai vizsgálódások eredményei alapján meg tudjuk különböztetni egymástól a valódi és az imitált császári pénzeket. Ha a kurucok a birtokukba került régi verőtöveket használták az imitációra, ez a feladat megoldhatatlannak látszik. A rézpénzek között sok verdejegy nélkül lévő 20 polturást (1705, 1706), 10 polturást (1704, 1705, 1706, 1707) és 1 polturást (1705, 1706, 1707) találunk, nyílt kérdés még, hol verték ezeket. Feltehető, hogy verdejegy nélküli pénzek is kerültek ki az Ajtai igazgatása alatt álló verőházakból, s ezeket stíluskritikai vizsgálódással a szignált pénzekkel való összevetés alapján talán ki lehetne válogatni, bár a vizsgálódást a hamisított pénzek nagy tömege igen megnehezíti.

Az 1707-es aranyforint a verőház aranypénz-verésének egyetlen biztos emléke. N—B jelzete szerint kétségtelenül Nagybányán verték, Munkácsról egyáltalán nem ismerünk aranyforintot. Pedig a monetária mindkét partikulájában állandóan folyt a felsőbányai és az abrudbányai eredetű arany pénzzé verése. Bulyovszki Dániel fiscalis direktor kimutatása szerint⁹⁴ 1708 március 22. és 1708 augusztus 19. között 3596 dukátot vertek és pedig 1822 darabot felsőbányai, 1774-et abrudbányai aranyból. 1706 decemberében 2500-at meghaladó arany volt munkában.⁹⁵ 1707 november 1-én 450 felsőbányai és 793 abrudbányai dukát volt Ajtai kezében.⁹⁶ Túlnyomó részükben „császár formájára vert” pénzek lehettek.

A marosvásárhelyi fejedelmi beiktatás után, már mint szuverén államfő: *Princeps Transylvaniae*, Rákóczi több ízben elrendelte olyan aranyforintok verését, melyen az ő képe áll. A külfölddel való összeköttetés, a kereskedelem és a diplomáciai szolgálat révén idegen országokba is kikerültek a kuruc aranyforintok, s Erdély önálló államiségének kidomborítása érdekében is kívánatos volt, hogy az erdélyi dukátokon Erdély fejedelmének mellképe legyen. Finom közjogi érzékére jellemző, hogy mint a magyarországi *confoedarált* satusok és rendek vezérlő fejedelme, hazai pénzeire sohasem akarta képét felvésetni, a magyarországi dukátok előlapján a koronázott magyar címer, hátlapján pedig a felhők felett félholdon ülő glóriás Madonna: *Patrona Hungariae* képe áll. Erre bizonyára a magyar rendek érzékenysége miatt is vigyázott, hiszen az ellenkező szándékkal is meggyanusították.⁹⁷ Először Kolozsvárott veretett 1707 őszén olyan dukátokat, melyeknek előlapján páncélos kalpagos jogart tartó mellképe van, ezek azonban oly gyatrán sikerültek, hogy még próbavereteit is meg akarta semmisíttetni.⁹⁸ 1708 okt. 19-én Ajtainak adott utasítást ilyen aranyak készítésére egy igen részletes rendeletében.⁹⁹ „Ez

⁹² L. II. Rákóczi Ferenc pénzeinek Huszár Lajos által készített táblázatát.

⁹³ A kassai pénzverőház történetében.

⁹⁴ O. L. Lymbus, Ser. I. fasc. 90—91.

⁹⁵ Ajtai jelentése Rákóczinak: Bánya, 1706 dec. 20. (O. L. Missiles.)

⁹⁶ „Abrudbányai arany 793, felső bányai 450 lévén kezemnél, az felső bányait akarnám conserválni a bányák culturájára, az abrudbányait Felségednek transmittálni.” (A szinyérváraljai táborból Rákóczihoz intézett jelentése szerint, U. ott.)

⁹⁷ Egy ilyen hírről Károlyi feleségéhez írt 1705 nov. 22-i leveléből értesülünk: „Éppen hogy az fejedelemhez mentem, akkor vittének Ajtai uramra commissiót — Eszterházi — Antal számára 500 aranyat adjon, már azt is maga képire vereti az fejedelem.” (Károlyi-levéltár.) Rákóczi 1707 előtt csak a három Warou-féle emlékérmét verette a maga képire. Nincs adatunk arra, hogy pénzt is akart volna veretni.

⁹⁸ A kolozsvári aranyak történetére nézve l. A kolozsvári pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában című dolgozatomat.

⁹⁹ Thaly idézett dolgozatában közölte.

után az aranyat úgy veresse: egy felől magunk képe legyen, kit a transmittált numismából még láthat az ott való metsző mester, cum hoc inscriptione: FRANZ. II. D. G. S. R. I. ET TRANSYLVANIE PRINZ. RÁKÓCZI. Más felől pedig az Boldog Asszony képe, az, mint az magyarországi monétán van, közepette a jobb oldalról az hét kulcsos városok, a hold és nap, az sassal együtt, úgymint az erdélyországi címer; bal oldalról a magunk címere, úgymint: sas és kerék, az esztendő számmal együtt ilyen inscriptióval: PART. REG. HUNG. DOM. ET. SICUL COMES, kit az transmittált figurából még láthatni.“ Rendeletéhez rajz is volt mellékelve, ezzel a megjegyzéssel: „Az includált figurák nagyra formáltattak, hogy jobban meg tessenek az figura és inscriptio, de Kegyelmed úgy intéztesse, hogy a köz aranyánál nagyobb ne legyen.“ Az említett „numisma“ Warou valamelyik emlékére lehetett bizonyára az erdélyi fejedelmi beiktatás alkalmára készült 1705. évi érem.¹⁰⁰ Feliratából bizonyos, hogy az aranyforint Erdélynek volt szánva. Talán még verőmintája sem készült el, a vaspéldametsző, Ocsovai Dániel megszökött a kurucok szolgálatából, s helyét ezidőtájtiban még aligha töltötték be, a verőház futófélnben volt, az erdélyi hadihelyzet semmi jót nem ígért a kis haza határain kívül harcoló fejedelem számára, — így bizonyára Rákóczi sem sürgette kedves tervének végrehajtását. Utasítása, mely a kolozsvári Rákóczi-dukátok balsikere miatt ily gondosan részletező, egyik legérdekesebb emléke a kuruc pénzverésnek.

Ezüstpénz-verésre vonatkozólag alig találunk egy-két adatot, egyetlen hiteles tárgyi emléke az 1706-os munkácsi ezüstforint. Ez sem készülhetett nagy mennyiségben, mert éppen 1706 tavaszán az ezüst felől Rákóczi úgy rendelkezett, hogy felerészben szállíttassék a kassai pénzverőházba „apró monéták“ verésére.¹⁰¹ Verési idejét 1706 tavaszában határozhatjuk meg, mert Rákóczi 1706 április 3-án rendelkezett a „fejér-pénznek“ Kálnási Jánoshoz való küldéséről; a másik adatunk is ez időből való: „a mi kevés fejérpénz vagyon, Munkácson vagyon, Lőcsére kell szállítanom“ — jelenti Ajtai 1706 április 19-én Károlyi Sándornak.¹⁰²

Láttuk, hogy a rézpénzek közül csak az 1706. évi 10 polturás (libertás), továbbá az 1706. és 1707. évi polturás pénzekben fordul elő munkácsi verdejegy. Nagybányai verdejegyű rézpénz az 1706. és 1707. évből nincs. A libertást még 1707-ben is verték kis mennyiségben, mert Rákóczi május 3-án úgy intézkedett, hogy Ajtai Munkácson csak polturásokat veressen, a libertásokat pedig, mivel azokból kevesebb kell, Nagybányán készíttesse.¹⁰³ A munkácsi verőházban május 22-én már nincs is több 15.000 forintnyi libertásnál.¹⁰⁴

Az 1 polturás, míg tömegesen nem került forgalomba, ritka és megbecsült váltópénz volt. A verőházak 1706 nyarán kezdték áttérni a fejedelem rendeletére a libertásokról a polturákra. Ez az átváltás az állampénztár és a pénzverőházak válságát idézte elő. „Az mióta utolsó rendelkezésünk szerint az poltura pénz kezd verettetni, az nagyobb speciesnek veretése nagy hátramaradást kezdett szenvedni“ — állapítja meg Rákóczi —, ¹⁰⁵ ez pedig „megszűkítette az cassát“. ¹⁰⁶ A felkelés egyik pénzügyi szakemberének, Keczer Sándor kerületi komisszáriusnak véleménye szerint: „rettenetes késedelmes annak verettetése és sokban kerül“. ¹⁰⁷ Mikor Munkácson hozzákezdtek tömegben való veréséhez, itt is, akárcsak Kassán, a pénzverő munkások elégedetlenkedni kezdtek: „Minden mívesek itt akarnak hadni“ — jelenti Ajtai.¹⁰⁸

A munkácsi üzem már 1706-ban is vert polturákat, de nem számottevő mennyiségben. A rézpolturának általános fizetési eszközként az értékét veszített libertás pótlására való tömeges bevezetését a fejedelmi tanács 1706 dec. 20-iki rozsnói ülésében határozta el. E határozat végrehajtása érdekében adta ki Rákóczi Ajtaihoz intézett 1707 jan. 1-i rendeletét: „Azon legyen ennek utánna, hogy kivált poltura pénzt veretessen.“¹⁰⁹

¹⁰⁰ L. a Warou-adatok című dolgozatomat. (N. K. XLI/1942.)

¹⁰¹ Egerben 1706 márc. 17-én és ápr. 3-án kelt rendeleteiben. (Prot. Rák.)

¹⁰² Károlyi Oklevéltár V. 462—463.

¹⁰³ O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 88.

¹⁰⁴ Fekete János jelentése Károlyinak: Munkács, 1707 máj. 22. (Károlyi-levéltár.)

¹⁰⁵ Ujvárott 1706 aug. 1-én kelt levele Károlyinak. (Arch. Rák. I. 577.)

¹⁰⁶ 1706 aug. 17-én. (U. ott 591.)

¹⁰⁷ Krucsai Mártonhoz 1705 aug. 18-án írt levelében. (O. L. Személyek szerinti iratok.)

¹⁰⁸ Rákóczinak Munkácsról 1707 jan. 16-án. (O. L. Missiles.)

¹⁰⁹ Munkácsról. (O. L. Missiles.)

A parancs teljesítése nem volt könnyű, a verőháznak nem voltak e célra alkalmas eszközei. Január közepén kezdtek hozzá „az polturához való eszközök“ készítéséhez.¹¹⁰ Az 1707-es jelzésű polturákat a év első hónapjaiban bocsáthatták ki, mert április végétől veretését réz hiánya miatt abban kellett hagyni, s csak július közepén folytathatták tovább a Kassáról küldött 20 mázsa réz felverésével, melyből mind polturapénzt vertek Erdély számára. Láttuk, hogy a polturakészítés a fejedelem május 3-iki rendelete értelmében a munkácsi verőház feladata volt. A verőházaknak „a polturák verésében való serénykedése“ nem enyhítette a pénzügyi válságot, mihelyt elárasztotta az országot, a rézpoltura is kezdett vásárlóértékében lefelé zuhanni. 1707 nyarán bekövetkezett a rézpénz devalvációja. Az ónodi országgyűlés a 20 és a 10 polturást névértékének kétötödére szállította le, forgalmát 2,200.000 forintra korlátozta, a polturát azonban meghagyta „az ő szokott rendes folyásában“. Bár az országgyűlés VII. *articulusa* úgy határozott, hogy a „rézpénznek tovább való veretése már ezentúl teljességgel megszűnván, abban hagyatik“,¹¹¹ a verőházaknak a fejedelem ezután is adott ki polturások verésére rendeleteket, hiába tiltakozott ellene Klobusiczky Ferenc, a *Consilium Oeconomicum* praesese:¹¹² „Már publicáltatott az Ország előtt, hogy több veres pénz nem fogh verettetni; csak annyi becsi vagyon már a polturának, mint az congónak, miért kell hat szaporitanunk?“ — éppen e tiltakozás keltének napján írt Ajtainak: „erdélyi szükségekre polturapénzt veressen“.¹¹³ Rendelésének Erdélyre való hivatkozása nyilvánvaló megkerülése volt az ónodi határozatnak, az Erdélynek szánt poltura többségében Magyarországon került forgalomba. A nagybányai verőház 1707 május 11-e és 1707 augusztus 15-e között 21.240 magyar forint névértékű polturát fizetett ki Kálnási Jánosnak, ennek több mint felét az ónodi határozat után: 3240 forintot július 26-án, 7200 forintot augusztus 15-én.¹¹⁴ Húsz mázsa rézből 5000 forintnyi polturát lehetett kihozni, tehát július közepe óta több mint 40 mázsa rézből vertek polturát; Kassán ugyanekkor 80 mázsából. A fejedelem nem tehetett másként, a 20 és 10 polturásokat „az ország kincstartó helyeire“ bevonták, részint azért, hogy a megengedett értékhatáron felüli összeget beolvasszák, részint azért, hogy „azon summa pénz, melynek benn kell maradni az országban, bizonyos bélyeggel szabott idő alatt megjegyeztessek“,¹¹⁵ csak a polturas rézpénzek voltak egy ideig forgalomban, a nyomasztó pénzhíányon csak ezek szaporításával lehetett valahogy enyhíteni.

Ha pontos adatok állanának rendelkezésünkre a Munkácson és Nagybányán vert és a fentiekben elősorolt kuruc pénzek mennyiségére nézve, akkor sem tudnánk még csak megközelítő képet sem alkotni magunknak a verőházak teljesítményéről, ehhez ismerünk kellene még a kurucok verőházaiban utánzott császári és lengyel pénzek mennyiségét is. 1705 tavaszától kezdve sűrűn találkozunk Rákóczi olyan rendeleteivel, melyekben „a régi formára, császár képeire“ vert arany- és ezüstpénzek készítésére ad utasítást. „Az régi pénz imitálása“ a külfölddel való kereskedés és a diplomáciai szolgálat érdekében vált szükségessé; folyt a felkelés egész ideje alatt, sőt 1708-tól már csak ezeket verték.¹¹⁶ Még magánosok számára is megengedték a pénzverésnek ezt a módját. Károlyi Sándor 1706 július 28-án így ír feleségének: „Ha Grabarics az aranyat Abrugyru, még itt leszel, ki találná küldeni s hozzád vinnék, Ajtai uramnak írd meg Szívem, hogy mind az császár képire veresse“.¹¹⁷ Imitált pénz volt az az „apró monéta“ is, melyet Kassán a szolnoki rezes ezüsttel kevert finom felsőbányai ezüsből vertek, a lengyel susták.¹¹⁸

¹¹⁰ Ajtai jelentése Munkácsról 1707 jan. 16-án Rákóczinak. (U. ott.)

¹¹¹ Az ónodi országgyűlés végzéseit l. Áldásy Antal, *Az 1707. évi ónodi országgyűlés története*. Budapest, 1895.

¹¹² Eperjesen 1707 júl. 2-án Rákóczihoz írt levelében. (O. L. Missiles.)

¹¹³ L. Thaly idézett dolgozatában.

¹¹⁴ L. Bulyovszki Dánielnek a 93. jegyzetben említett kimutatását.

¹¹⁵ Nincs adatunk arra, hogy a rézpénz-bélyegzésre Ajtai is utasítást kapott volna. Ezt a feladatot csak a körmöcbányai és a kassai pénzverőházak végezték, a nagybányai és a munkácsi eredetű pénzekben is.

¹¹⁶ A pénzimitációra nézve l. a nagybányai és a kassai pénzverőház történetéről írt dolgozataimat.

¹¹⁷ Debrecenből. (Károlyi-levéltár.)

¹¹⁸ L. a kassai pénzverőház történetét.

E hármias garas verésére sor kerülhetett az Ajtai igazgatása alatt lévő verőházakban is, mert midőn Rákóczi a rézpénz bukása után pénzügyi szakembereitől tanácsot kért, hogy milyen fajta pénzeket veressen, elutasította Ajtainak azt a javaslatát, melyben „császár formájára két polturást, egy polturást, simplex kis pénzt” javasolt és arra utasította, hogy a „mostani formákra való lustákat veretessen és példázó vasat is a szerint csináltasson”.¹¹⁹ Az idegen fajta ezüstpénzek közül Ajtai igazgatása idejében csak tallért, féltallért és polturát vertek, más féle verőformája nem is volt, s Rákóczi még barátja, Sieniawsky lengyel hetman kedvéért sem engedte meg, hogy „azon kevés pénznek kedvéért más új formát haszontalan költséggel” csinálhassanak.¹²⁰ A verőház Lányi Pál igazgatása alatti időszakában Munkácson is a kassai verőház bérleti szerződésében említett ezüstpénz-fajtáknak „monetatioja” folyt.¹²¹

Mivel a pénzverőház számadásai eddig még nem kerültek elő, talán nem is maradtak fenn, nem tudjuk eldönteni, vajjon a mintegy 6,000.000 forintnyi rézpénzből mennyi volt a nagybánya—munkácsi pénzverőház teljesítménye. Néhány adatból arra következtethetünk, hogy jelentős mértékben vette ki részét a szabadságháború pénzzel való ellátásából. „Azt mondja Ajtai — írja 1703 november 22-én Károlyi Sándor — miolta (Forgách) Simon bejött Erdélybe, fél millió pénzt adminisztrált kezébe”,¹²² ennek nagy része lehetett rézpénz. Ajtai Fekete János fizetőmester előtt is dicsekedett a verőház munkájának eredményével: „ha csak réz s víz mia defectus” nincsen, havonként 100.000 forintot is tud előállítani.¹²³ Ez a szám kissé túlzottnak látszik, még egyszerese a kassai verőház által elért összegnek; ha azonban meggondoljuk, hogy az inspektor 1706 augusztusának első felében az Erdély számára rendelt 200.000 forintnak egyharmadával még hátrálékban volt, s december 20-án Rákóczi már harmadfélszáz ezer forintot asszignáltathat,¹²⁴ nem tekinthetjük üres dicsekedésnek állítását. A polturák szaporításának feladata elől azonban, bármennyire terhes is volt, a kuruc pénzügyi igazgatás még a rozsnyói határozat előtt sem térhetett ki. Az országban nagy volt az aprópénzhiány,¹²⁵ ezen sürgősen segíteni kellett. Ezt a célt szolgálták eleinte Rákóczi polturások verését sürgető rendeletei.

A verőház arany- és ezüstpénz termelésének bemutatására idézzük Bulyovszki Dánielnek az 1708 március 22-e és 1708 augusztus 31-e közötti időben vert pénzekről készített kimutatását,¹²⁶ ez alkalmas a monetária munkateljesítményének szemléltetésére is:

Aranynak perceptiója.

Die	22. Marty	Duc. 213	unumquemque 5 f.	flor. hung. 1065 den.
25. Apr.	„	212	5 „	1060 „
28. Apr.	„	550*	5 „	2750 „
30. May.	„	176	5 „	380 „
27. Juny.	„	308	5 „	1540 „
25. July.	„	590	7 „ 20 d.	4248 „
27. ejusdem	„	1224*	7 „ 20 „	8812 „ 80
19. Aug.	„	251	7 „ 20 „	1807 „ 20

* Abrudbányai.

¹¹⁹ L. a 41. jegyzetet.

¹²⁰ Ajtai jelentése: Bánya, 1707 ápr. 23. — Rákóczi válasza: Somlyó, 1707 máj. 1. (O. L. Missiles.)

¹²¹ L. a kassai pénzverőház történetét és Thalynek a 10. jegyzetben említett dolgozatát.

¹²² Feleségének Kaplonyból. (Károlyi-levéltár.)

¹²³ Fekete János Károlyinak szóló 1706 ápr. 25-i levele szerint. (Károlyi-levéltár.)

¹²⁴ Ajtai Rákóczihoz intézett jelentése szerint: „Réz pénzt assignáltathat Nagyságod harmad fél száz ezer forintokat, talán többet is.” (O. L. Missiles.)

¹²⁵ L. Eötvös Miklós jelentését Károlyinak a Szatmárban észlelhető aprópénz-hiányról 1706 szept. 13-án. (Károlyi-levéltár.) Részben a polturákkal való takarékoskodás idézte elő; Keczer Sándor 1705 aug. aug. 18-án így ír Krucsai Mártonnak: „A polturát mennyire lehet, kérem, ne igen büver. ossza Kegyelmed.” (O. L. Személyek szerinti iratok.)

¹²⁶ O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 90—91.

sok és a mecenzéffi szakmunkások. Az előbbieknél rézpénzben járt a bérük, az utóbbiaknak a fejedelem felerészben ezüstpénzt ígért. A rézpénz ekkorára — 1707 tavaszára — már teljesen értéktelenné vált, ezért helyette a máramarosiak búzát kaptak; ezüstöt a mecenzéffiek sem kaptak, „hogy a többi is azt ne praetendálhassa“, hanem ezüstre való utaltvány gyanánt ólombárcát azzal az ígérettel, hogy munkájuk végeztével a kincstár ezüstpénzre fogja átváltani, addig pedig a munkácsi uradalomban élelmiszer vásárlásra használhatják fel. Az ólompénz el is készült, a munkások azonban akkora bizalmatlansággal fogadták, hogy a fejedelem jobbnak látta nem erőltetni tervének végrehajtását, 1707 június 18-án visszavonta rendeletét és ólombárcák helyett rézpénzt adott a mecenzéffieknek. Május 16-i tervezete e szükségpénz leírását is tartalmazza: Ajtai „a' példa meczővel meczteszen egy szusták avagy két garasnyi formát, a' melynek egy részén egy vár légyen és körül rajta illy inscriptio: Munkácsy munkásokért avagy csak Munkács, a' másik része pedig pusztán és simán maradjon“. A veretendő mennyiséget is meghatározza: „veretessen ólomra annyit, hogy leg aláb két ezer tallérig való legyen“.

„A pénznek csinálására való példák“-at a verőház vaspéldametszője, Ocsovai Dániel¹³³ készítette. Nyugtalan természetű és lassú kezű ember volt, Ajtai szerint „igen naturalis rossz ember“. Csak immel-ámmal szolgálta a kurucokat, s végül 1708 nyarának elején úgy vált meg a monetária szolgálatából, hogy Lengyelországon keresztül Bécsbe szökött.¹³⁴ Rákóczi szerette volna megtartani szolgálatában, évi 300 rh. forint fizetését 1705 december 15-én 100 rh. forinttal felemelte, s további kegyelmességét ígérte neki arra az esetre, ha egy ifjút kitanít a példametszés mesterségére. Ajtai rossz szemmel nézte a fejedelem e nagy jóakarátát, s mint annakidején hivatali elődje, Strelin esetében, most is évekig húzta-halasztotta a felemelt fizetés és a hátralék kifizetését. Ajtai és Ocsovai viszálya 1706 végére annyira elfajult, hogy Ocsovai a kassai példázóval való kicserélését kérte. Rákóczi nem is idegenkedett ettől, de — bizonyára a kassai monetária ellenzése miatt — kérését még sem teljesítette. Az is elkészerítette a példázót, hogy fizetését rézpénzben kapta, 1706 augusztusában írt folyamodványa szerint már három esztendeje. Legalább fele fizetését szerette volna ezüstben kapni, de ez a kívánsága sem teljesült.

A „sculptor moneteriae“ egyben pecsétvésője és ötvösmestere is volt a nagybánya—munkácsi üzemnek. Számos hivatalos és magán pecsétet vésett a Rákóczi szolgálatában töltött esztendőkhöz. Említett kérvényében néhány pecsét elkészítéséért kért „grationálist“ s azt panaszolta, hogy a kassai példametsző 36 forintot kap egy pecsét elkészítéséért, ő pedig csak 23-at. 1707 augusztus 4-én Rákóczi az erdélyi főpostamester pecsétjének elkészítésére utasította Ajtai útján; középen a Rákóczi-cimer álljon, körülötte az erdélyi cimer ezzel a körirattal: SIGILIUM OFFIC: POSTAR: TRANSYLV. Az Ocsovai készítette pecsétek összegyűjtése, s az Ajtai monetáriáiban vert pénzekkel való stíluskritikai összevetése révén pontosan meg tudnánk határozni az Ocsovai metszette nagybányai és munkácsi pénzeket.

Ha valaki a Rákóczi-kori ötvösség történetét kutatná, sok érdekes adatot gyűjtethetne hozzá a nagybányai pénzverőházra vonatkozó iratanyagból. A nagybányai ötvös különösen Rákóczi és Károlyi számára dolgozott. Egy Czippa Ferenc nevű nagybányai ötvös Ocsovaitól sajátította el az ötvösmesterséget, tehát azok az ötvösmívek, melyeket a fejedelem Ajtaihoz írt levelei említenek, túlnyomórészt az ő kezéből kerülhettek ki. 1707 április 20-án Rákóczi nála szokatlan keménységgel dorgálta meg az inspektort, hogy mentegombjait nem készítette el arra az időre, „mellyre szóval magát ígérte vala“. „Magát szavának meg nem állásában előttünk meg jegyeztette“ — írja neki,¹³⁵ pedig

¹³³ Az Ocsovai Dánielre vonatkozó adatokat l. a nagybányai és a kassai pénzverőház történetében és az Adatok a nagybányai pénzverőház személyzetéről c. közleményem róla szóló részében.

¹³⁴ Thaly 1709-re teszi szökésének idejét, állítása azonban nem helytálló, mert Ajtai 1708 június 7-én már Ocsovai ingóságainak leltározásáról számol be Károlyi Sándornak. (Károlyi-levéltár.) Sőt távozását még korábbi időre is tehetjük, mert midőn — Ajtai 1707 április 23-i levele szerint — a lengyel hetman számára új verőformára lett volna szüksége a verőháznak, ezt csak Kassán tudták volna elkészíttetni, tehát ebben az időben nem volt vaspéldametszője. Lehet azonban, hogy csak ideiglenesen volt távol, vagy betegsége miatt nem tudta szolgálatát ellátni. A kérdés eldöntéséhez ismernünk kellene utódja, Enyedi Dániel szolgálatbalépésének idejét.

¹³⁵ O. L. Missiles. Ajtai levelére írt fogalmazvány.

Ajtai szolgálatkészsége valóban példás volt.¹³⁶ A *sculptor* munkája is szenvedhetett hátramaradást anyaghiány miatt. Mikor a verőház acél hiányát panaszolja, valószínűleg a példák metszéséhez szükséges anyagban látott szükségét.¹³⁷

Ajtai valóban nehéz természetű ember volt, de több mint hat esztendőre terjedő nehéz szolgálata alatt mégis inkább eredményeivel és erényeivel, mint mulasztásaival és hibáival „jegyeztette meg magát“. A legkedvezőtlenebb jellemzést Fekete János hádi fizetőmester adta róla: „soha alkalmatlanabb embert Ajtai uramnál nem láttam, ki is Nagyságodnak nem igyekezik szolgálni — írja Károlynak 1707 január 14-én¹³⁸ — eő kegyelmével annyi bajom volt, soha hasonlóra nem akadtam; meg udvarlottam eő kegyelmét, kire igen könnyen csak válárul resolválá szokása szerint idesgetű szóval: lelkem, komám uram nem adhatom“. Károlyi is makacsságát emlegeti: „Ajtai uramnak írtam, de arianussi hitire nézve¹³⁹ kéntelenítettem executióval compellálni“. Kétségtelen, hogy olykor, mint Strelín és Ocsovai ügyében, szabotálta urának rendeleteit, ebben a hibájában azonban számos kortársa leledzett. Zaklatott életű ember volt, a felkelés pénzügyi szakemberei közül senki sem szolgált kedvezőtlenebb körülmények között, mint ő, „bizony meguntam“ — fakadt ki olykor. Különösen a számadásokkal volt sok baja: „méltóztassék rationistát precipiálni ezen hivatalomban, — mert director Bulyovszki uram ez mai napig sints, — minden defectusokat vinne ottan relationa; Felségednek kész leszek fizetés nélkül szolgálni, de számadással való szolgálatra továbbá elégtelen lévén, ezen hivatalban nem fungálhatok“. E Rákóczihoz intézett kérése 1708 április 13-án kelt,¹⁴⁰ látjuk, már érlelődött lelkében a szogálatától való megválás gondolata, mely ez év végére valóban be is következett. A nehéz napokban Rákóczi joggal hivatkozott „tapasztalt serénységére és industriájára“, valóban „minden utakon s módokon“ igyekezett a gondjaira bízott üzemek csaknem állandónak mondható válságán segíteni.¹⁴¹

A fejedelem olykor maga elé idézte és személyesen beszélt meg vele a tenni-valókat. „Sürgősen jöjjön az udvarhoz“ — parancsolja neki 1707 július 13-án is.¹⁴² Tanácsát és közreműködését a kassai monetáriában tapasztalt „difficultások és fogyatkozások“ eltávoztatása érdekében is igénybevette. Egyik tagja volt a Kassára kiküldött bizottságnak.¹⁴³

A nagybányai pénzverőház éléről való távozása után többé nem találkozunk nevével és működésével a szabadságháború pénztörténetében. Életének utolsó néhány évét birtokainak és vármegyéjének dolgaival foglalkozva töltötte el.¹⁴⁴ A verőház történetében Lányi Pál inspektorságának a szabadságháború bukásáig terjedő rövid időszaka következik.

Lányi Pál inspektorságának kezdetét pontosan nem tudjuk megállapítani. Szolgálatára vonatkozó első adatunk az, hogy Rákóczi egy 1709 november 2-án kelt intézke-

¹³⁶ Más tekintetben is érdekes Károlyihoz Bányáról 1706 ápr. 19-én írt levelének e néhány sora: „Ugy hiszem, nem csak ezüstből, aranyból is kitelnék már az munka és az ezüst helyén én is az aranyban vehetnék részt, ha úgy tetszenék Nagyságodnak, nekem is jó volna.“ (Károlyi-Oklevéltár V. 462—463.)

¹³⁷ Rákóczi 1707 márc. 12-én Ungvárról ezt írta Keczer Sándornak: Ajtainak megparancsolta, hogy Munkácson folytassa a pénzverést, de mivel az acélban hiányt szenved, sürgősen küldessen számára. (O. L. Lymbus, Ser. I. fasc. 88.)

¹³⁸ Károlyi-lt.

¹³⁹ Levele Rákóczinak: Károly 1708. aug. 30. (Arch. Rák. XII. 422.) Ajtai református vallású volt. Érdekes Károlyihoz Bányáról 1708. máj. 26-án írt levelének: e néhány sora: „Uj hamis hire a populénak... jó; Nagyságodat alázatosan kérem, valami jó pápista hírekkel méltóztassék consolálni, mert azokat én csak calvinista híreknek tartom.“ (Károlyi-levéltár.)

¹⁴⁰ O. L. Missiles.

¹⁴¹ Idézetek Rákóczi 1708. ápr. 27-i Ajtaihoz írt leveléből; az inspektor ápr. 13-án kelt levelére adott válasz fogalmazványából. (O. L. Missiles.)

¹⁴² Munkácsról. (O. L. Lymbus, Ser. I. fasc. 88.)

¹⁴³ E bizottságot Rákóczi 1706. szept. 16-án küldte ki. Tagjai voltak még: Berthóti Ferenc és Kálmánczai István szenátorok, Keczer Sándor kassai főinspektor. Jellemző a kuruc adminisztráció lassúságára, hogy Ajtai 1706. dec. 20-i jelentéséből kitetszőleg e bizottság még három hónap mulva sem fogott hozzá munkájához: „Az nyári oeconomiánknak dolgát és az bányák körül való dolgokat elvégezvén director Bulyovszki urammal, utazásomat Cassára, onnét Szomolnokra continuálom, azt mint Nagyságod parancsolta, jöllehet ez föld szekere hátán többire.“ (L. a kassai pénzverőház történetét. Ajtai levele: O. L. Missiles.)

¹⁴⁴ L. a 10. jegyzetet.

désében őt nevezi a nagybányai pénzverőház inspektorának.¹⁴⁵ 1709 január 12-én még előző feladatkorében találjuk.¹⁴⁶ Ajtai megválása a monetáriától minden bizonnyal váratlanul történt, a fejedelemnek nem volt előre kiszemelt embere az elhagyott posztra. A verőháznak egy darabig nem is volt inspektora. Rákóczinak kevés pénzveréshez értő szakembere lévén, Ajtai helyének betöltése gondot okozhatott neki.

Ugyancsak tisztázatlan kérdés, miért esett választása éppen Lányi Pálra, hiszen ez nem volt pénzverés dolgaiban járatos ember, legalább is egyetlen olyan adatunk sincs róla, mely pénzverőházzal kapcsolatos tevékenységéről szólna. Thaly a magyarországi vasbányák igazgatójának mondja őt, ez állítása azonban téves. Lányi Pálnak a felkelés szolgálatában végzett munkáját nagyjából ismerjük. 1704-ben Gömör vármegye perceptor,¹⁴⁷ több ízben jár a megye egyik követeként Rákóczi táborában,¹⁴⁸ nyilván innen ered a fejedelemmel való ismeretsége. Rákóczi egy 1706 július 13-i rendeletében „vas hámorokra rendelt inspektor“-nak mondja,¹⁴⁹ maga pedig egy dátumnélküli írásban így határozza meg hivatalát: „Suae Serenitatis Ducalis per Regnum Hungariae officinarum salis nitri et feriarum inspector.“¹⁵⁰ E valóban országos jelentőségű szolgálatából állította őt urának bizalma a felsőbányai bányák és a nagybányai pénzverőház élére, s e döntésével bizonyára bányászati és kohászati szakismereteit méltányolta.

A nagybánya—munkácsi pénzverőház 1709. évbéli sorsára a monetáriához tartozó próbamesterek két Rákóczihoz intézett folyamodványából következtethetünk.¹⁵¹ Az elsőben, melyre 1709. november 2-án kaptak választ, Frölich Zakariás és Kolb Bálint próbamesterek nyomorukat panaszolják és segedelemért könyörögnek: „már kétszer is az németektől fel praedáltattunk, hogy a mia maid koldusává nem löttünk; hogy azért mind magunkat, mind a cselédinket megint ruházhatnók és táplálhatnánk, Felségedet alázatosan kérjük, méltóztassék a felsőbányai kohóban esendő glétbül egy néhány mását assignálni.“ A fejedelem dorgálással felelt folyamodványukra: Károlyi generális tudtukra adta az ellenség közelítését, megparancsolta portékájuk és családjuk elköltöztetését, miért vetemedtek vakmerőségre és engedetlenségre? — most maguknak tulajdonítsák a történt kárt. Néhány nap mulva e határozott elutasítás ellenére is megismételték kérésüket: Munkácson vannak a vett parancs szerint, de engedelmet kérnek arra, hogy a telet családjuknál Nagybányán tölthessék, s legalább addig lehessenek ott, míg „az itt való officina perfectióra menne“. Arra, hogy családjukat hozzák Munkácsra, az utak alkalmatlanok, táplálni sem tudnák itt, mert a németek pénzüktől és ruhájuktól is megfosztották őket, az élelem pedig nagyon drága. Nagybányán való tartózkodásukat a fejedelmi kincstár érdeke is kívánja: „ottan a mi praesentiánkban a bányai colláltatás is hasznosabban folya, nem különben az urburáriussok is munkájokban jobban igyekezzenek.“ Rákóczi ez újabb kérésüket meghallgatta, november 7-én megengedte „cselédgyekhez való mehetéseket“, azonban „oly készülettel legyenek, hogy mihelyt —

¹⁴⁵ A „pénzverőházhoz tartozandó próbáló mesterek és többi munkások“ folyamodványára adott válaszában. (L. Adatok a nagybányai pénzverőház személyzetéről c. publikációban.)

¹⁴⁶ Bárczai György gömői alispánnak Rozsnyóról 1709. február 12-én írt levelében a vármegye részéről járó subsidium megküldését sürgeti, hogy „e Felséghe subsidialis pénzbül destinált oeconomiajánál szüksége véghez mehessen“ s kéri, hogy a „Jólsváról szállítandó bombáknak vecturáját is differálja.“ (Gömör vm. levéltára.)

¹⁴⁷ L. több helyen is Gömör vm. jegyzőkönyvének XVI. kötetében.

¹⁴⁸ 1704. szept. 9-én kelt Lányi Pál és Szentimrei Sámuel követek instrukciója; Lányi Pál, Kisfaludi Gábor és Szentmiklósi István követek előterjesztésére Rákóczi 1704. febr. 3-án a miskolci táborban adott választ. (Gömör vm. levéltára.)

¹⁴⁹ Gömör vármegyéhez az érsekújvári táborból. (Ugyanott.)

¹⁵⁰ U. ott. — Krucsai Márton Kállóból 1706. április 28-án ezeket írja Károlyinak: „itten végére mentem, hogy Lányi Pál uram ezen officinát s a salétrom főző helyeket per formam arenda birja.“ (Károlyi-levéltár.) Lányi Pál 1706. márc. 17-én így számol be sorsáról: „Az el mult napokban nemes ország szolgáltyában a bánya városokra“ ment. „Nemes Országhoz való tisztbéli kötelességem constál és ugyan annak végében való vételére in januario szándékoztam volt Tiszán tul való földre Kegyelmes Urunk parancsolattya szerint az salétromos ujonan erigilendő és augmentandó officináknak dispositiójára, . . . die 2. febr. Miskolczon Kegyelmes Urunknál insinualtam magamot, a mind is audientian lévén, relegaltattam generális Károlyi Sándor uramhoz és ugyan eő Nagysága parancsolattyából Tiszán tul való földre praemittált dispositióknak végében való vételére expedialtattam, a mind is mégh addigh occupaltattam, mighlen eő Nagysága die 17 febr. Kálóban lévén és több dolgokat is comittálván, azoknak végében való vétele után adot haza menetelre szabadságot.“ (Máriási Pál alispánnak írt levele Gömör vm. levéltárában.)

¹⁵¹ Mindkét folyamodványt l. Adatok a nagybányai pénzverőház személyzetéről c. közleményem Frölich Zakariásról szóló részében.

Lányi Pál inspektor — Munkácsra való meneteleket parancsolni fogja, dispositiójához magokat alkalmaztathassák.”

Adataink szerint a monetária utóljára 1708 őszén költözködött. Ajtai a szeptember 13-a után következő napokban vette a parancsot, hogy az officinával és a mívesséssel Munkácsra menjen át. Ekkor már a műhelynek csak „valami kis partikulája” volt Nagybányán, „jobb részét” az inspektor már régebben elszállította. Október 1-én már a partikula is útban volt Munkács felé, csak a mívessék maradtak még Nagybányán. A próbamesterek folyamodványából viszont arról értesülünk, hogy a verőház berendezése több mint egy esztendő eltelte után még mindig Nagybányán van és ott tartózkodnak a mívessék is. Utóbbi folyamodványukból világosan kitűnik, Munkácson még nincs berendezve a pénzverőüzem, sőt egyáltalán nem is folyik ott pénzverés, még olyan korlátozott mértékben sem, mint az első menekülés után 1706 első hónapjaiban a monetária felállításáig; ha bármilyen csekély mérvű működést fejtene is ki, Rákóczi nem engedhetné haza Nagybányára a próbamestereket és a munkásokat. Nem rég adta ki „minden nemű választó és pénzverő házhoz való eszközök” Munkácsra szállítására vonatkozó parancsát. 1710 tavasza előtt tehát nem is lehetett szó az officina üzembehelyezéséről. Munkácson folyó pénzverésről először egy 1710 augusztus 3-án kibocsátott rendeletéből értesülünk: „a pénzverő-háznál Kemény Simon Nemes-Companiánkbeli vice-colonellus társ-hívünk bizonyos argenteriját felverette és a regaléban circiter hatvan forintokat kivettenek volna” — Rákóczi elrendeli a regalé visszatérítését. 1710 novemberéből valók a további magánosok számára szóló pénzverési engedélyek: Kántor Istvánné, Kandó Zsigmondné és Giczei Zsigmondné.¹⁵² A „minczház” tehát csak 1710 nyarán kezdhetette meg újból Munkácson a Nagybányán megszakadt munkát. Mikor állott meg ott az üzem, erre nézve még feltevést is alig kockáztathatunk meg. 1708 október eleje és 1709 november eleje között eltelt tizenhárom hónapról egyetlen adatunk sincs. E nagy hiátust kétféle feltevéssel hidalhatjuk át: 1708 őszén Munkács felé tartó útjából Ajtai a verőház egész berendezésével visszafordult Nagybányára és a monetária ott élt 1709 novemberéig, mikor véglegesen Munkácsra telepítették át, — az első feltevésünk a valószínűbb, mellette szól az, hogy 1709 őszén Munkácson még partikulája sem volt; de nem lehetetlen az sem, hogy az egyre kedvezőtlenebbé váló hadihelyzet miatt egy hosszabb kényszerszünet állott be a monetária életében, — e másik feltevést támogatja az a tény, hogy Ajtai távozása után jó darabig — feltehetőleg 1709 novemberéig — nincs inspektora a verőháznak.

Az elmondottak után nem nehéz meghatároznunk annak a dátum nélküli utasításnak keletkezési idejét, melyet — mint a Rákóczi-kor pénztörténetének egyik legbecsebb emléket — Thaly adott ki 1881-ben a *Történelmi Tár*-ban.¹⁵³ E gondos körültekintéssel készült munkát: *Instructio Perceptoris Officinae Nagy- et Felsőbányaiensi Fodinariae et Cusoriae ordinati Inspectori* — a munkácsi pénzverőház körülményeihez alkalmazott változata annak az utasításnak, melyet Hrabovszki János kapott, midőn 1709 márciusában a *Consilium Oeconomicum*-tól bérbevette a kassai verőházat. Legkorábban 1709 őszén készíthették, egyidőben Lányi Pál inspektor hivatalba lépésével és a verőház Munkácsra telepítésével, de az is lehet, hogy csak 1710 tavaszán adták ki közvetlenül a pénzverőüzem megindulása előtt. Mind a monetária életében beállott személyi változás, mind az áttelepítés szükségessé tette, hogy világos és minden részletre kiterjedő szabályzattal rendet teremtsenek az officina és társüzemei zilált viszonyaiban. Ha ez instrukciót összevetjük a kassai bérleti szerződésben foglalt követelményekkel,¹⁵⁴ kitűnik, hogy mindkettőben azok az alapelvek jutnak kifejezésre, melyekkel a felkelés gazdasági ügyeinek intézői egységesen akarták orvosolni öt-hat esztendő tapasztalatainak felhasználásával a kuruc pénzverés egyre több gondot okozó és mind bonyolultabbá váló állapotát.

Thaly szerint ez az utasítás „II. Rákóczi Ferenc udvari közigazdasági tanácsának utasítása”. A nagybányai pénzverőház Ajtai inspektorsága idejében nem tartozott a *Consilium Oeconomicum* igazgatása alá; láttuk, Rákóczi maga intézkedett egészen apró ügyeiben is. Az instrukció szövege nem ad módot erre a feltevésre, inkább a fejedelmi udvarban és a fejedelem nevében kiadott rendelkezésnek látszik. Ha talán kiadásának

¹⁵² A felsorolt rendeleteket l. az Archivum Rákóczianum III. kötetének 479. és 549. lapjain.

¹⁵³ 371—377. lapokon.

¹⁵⁴ L. a kassai pénzverőház történetében.

idejében még nem is, de a felkelés vége felé a munkácsi monetáriát is a *Consilium Oeconomicum* alá rendelték. Ez tűnik ki azokból a rendeletekből, melyekben Rákóczi udvari embereinek adott pénzverésre engedélyt; mindig a *Consilium* útján utasította a verőház inspektorát kérésük teljesítésére.

Az instrukcióknak csak azokkal a részleteivel foglalkozunk most, melyek a pénzverőház és a pénzverés ügyében vannak összefüggésben. Jelentékeny része a pénzverőház személyzetére és a munka menetére vonatkozó rendelkezés. Az inspektor első kötelessége a „tisztekre és a szolgákra való szorgalmas vigyázás“, munkakörük megállapítása, javadalmuk kiszolgáltatása és a visszaélések megakadályozása.

A kor szigorú felfogásának megfelelően mindjárt elején az erkölcsi követelmények állanak. A tisztek és a mivesek magánélete ne kerülje el az inspektor figyelmét: „ne legyenek istenkáromlók, szitkosok, részegesek és egyéb czégéres vétkekben gyönyörködők“, az ilyeneket meg is büntetheti, sőt jogában áll azt, aki „incorrigibilis, szófogadatlan, vagy azon functióra, az melyben helyhezettett, inhabilisnek találtatik“, a szolgálatból elbocsátani és helyette mást fogadni, de csak „praevia applacitatione Nostra“ és „omne discrimine religionis“. Az első korlátozás az inspektor önkényeskedésétől akarja a verőház személyzetét mentesíteni, nem ok nélkül, mert éppen ebben az időben panaszkodtak a kassai munkások vezetőjük hatalmaskodása miatt; láttuk, Ajtai sem volt ment ettől a kurucok között igen gyakori hibától. A második a katolikus munkások védelme érdekében íródott; Lányi Pál evangélikus vallású volt, elődjét megvádolták, hogy „a bányában lévő pápista tiszteket s bányászokat ki hányván, calvinistákat tett helyettek“. ¹⁵⁵ Az inspektornak hatalmában áll a munkások számának emelése vagy csökkentése, ha ezt az üzem gazdaságosságának érdeke (*pro ratione oeconomicae*) kívánja. A munkások számának csökkentésére egy ízben Ajtai is gondolt, a fejedelem is azt javallotta, hogy számukat a szükséghez képest szabja meg. ¹⁵⁶ Legtöbbször azonban a munkások hiánya okozott bajt az üzem munkájában. Az országnak kevés bányamíves, kohász és a pénzverés dolgaihoz értő szakembere volt, közöttük alig akadt egy-két magyar, érzelmi közösségük nem volt a nemzeti ügygel, rosszul s értéktelen rézpénzzel fizették őket, Ajtai sokszor panaszkodott, hogy ott akarják hagyni a verőházat. A szakmunkások száma egyébként is egyre csökkent a felkelés folyamán: 1704-ben négy pénzverő dolgozott a verőházban, 1705-ben számuk emelkedett, ¹⁵⁷ 1709-ben már csak ketten voltak.

Az inspektornak fontos feladata az officina munkarendjének szabályozása és a munkakörök elhatárolása: „kinek mit kellessék administrálni és kinek mirül kellessék számot adni“. E végből a tiszteknek legyenek pontos instrukcióik, „mely szerint járjanak magok hivataljában“. Anyagilag felelősek a kezükre bízott értékekért, az inspektor vegyen tőlük reverzalist, hogy annak idején mindenről pontosan számot adnak, a károkat és a hiányokat megtérítik; a „restantiákat cum detentione et eorum personarum, non obstante nobilitari praerogativa“ saját hatalmával megveheti rajtok. Arra kell tehát igyekeznie, hogy olyan tiszteket állítson be, akiknek rendes lakóhelyük (*residentia*) és vagyonuk is van, vagyis kauciójoknak eleget tudnak tenni. A hivatali hűségben és buzgóságban az inspektor legyen a tisztek mintaképe, tisztében áll a keze alatt levő officinát „mennél gyakrabban szorgalmatosan, fundamentaliter és assecurate revideálni, s a minemű defectusokat és reformatiora való dolgokat advertál, azokat reparálni és suppléálni“. E végből a bérfizetés alkalmával tartson a tisztekkel megbeszéléseket: „hol mi defectus légyen és mint kellessék azt orvosolni?“

A pontos számadás nélkülözhetetlen kelléke a pénzverőház rendjének. A számadás alkalmával a tisztek vegyenek a számvevőtől (*rationista*) bizonyítványt arról, hogy „mi fog in restantia maradni kezeknél“ pénzben és anyagban, mert csak így tudják majd igazolni, mit vettek át, s mit hova fordítottak. A pontos számot adás érdekében is fontos a teendők részletes elhatárolása. Senki nem üzhet kereskedést „a matériákkal maga privátumára“, arany, s ezüst beváltást nem eszközölhet a maga javára; az inspektor a tisztakezűségben is jó példát mutasson. Ez sem volt ok nélkül való figyelmeztetés, az ország

¹⁵⁵ Rákóczi vizsgálatot rendelt el ebben az ügyben. 1704. jún 18-i rendeletét Thaly közölte: Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező VIII. (1877.) 147—148.

¹⁵⁶ L. Ajtai 1707. ápr. 21-én Rákóczihoz írt levelét (O. L. Missiles) és a fejedelem máj. 3-án kelt válaszát. (O. L. Lymbus. Ser. I. fasc. 88.)

¹⁵⁷ L. a nagybányai pénzverőház történetében.

szörnyű gazdasági válságát, a pénzügyi igazgatás rendszertelen és rendetlen voltát sokan használták ki a maguk privátumára, még azok is, akik ezt nem anyagi szükségüktől hajtva, hanem vagyonuk gyarapítása érdekében cselekedtek.

Az instrukció becses adatokat tartalmaz a monetária személyzetéről és a személyzet fizetésére nézve. Mellékelve van hozzá „az egész tisztek és szolgarendek conventionalisa“ ezzel a címmel: „Az pénzverőházhoz tartozó conventionalisták specificatiók“.¹⁵⁸

A verőházak személyzetére más korból is kevés adattal rendelkezünk. A kassai pénzverőháznak a Rákóczi-korból még inspektorait sem ismertük eddig. 1710 körül az inspektoron kívül a következőkből áll a Munkácsra átköltöztetett officina személyzete:

Fidler Salamon perceptor (Verwalter). Fizetése 14 m. forint 40 dénár, ezen kívül bizonyos természetbeni ellátást is kap.¹⁵⁹

Frölich Zakariás rationista. Említett folyamodványában a pénzverő szolgálatából időközben megvált Kolb Bálinttal együtt próbamesternek írja magát. Mindkettőt a pénzverőház régi személyzetéből vették át 1703 augusztus 7-én.¹⁶⁰ Frölich Ajtai 1704 december 1-én kelt levele szerint Felsőbányán volt *scriba*, onnan hívta át a pénzverőházhoz a fejedelem engedélyével *rationistának*.¹⁶¹ Természetbeni szolgáltatást (*portiones orales*) sem ő, sem a verőház többi alkalmazottja nem kapott. Fizetése havonként 25 m. forint volt.

Vinceslaus separator, javadalma 9 m. forint.

Enyedi Dániel sculptor (vaspéldametsző) 8 m. forint fizetést kapott. Ő volt Ocsovai Dániel utóda. Életrajzi adatait nem ismerjük, egyedül itt fordul elő a neve; azt sem tudjuk, mikor és honnan került a verőház szolgálatába.¹⁶² Szolgálatát illetőleg is csak jelentéktelen adataink vannak, pl. 1710 július 10-én azt írja felőle Lányi Pál inspektor Károlynak: „megh betegedvén a' példa mecző, ezen pecsétnek csinálásában impediáltatott“.¹⁶³

Nincs névszerint megemlítve a *serrarius* (lakatos),¹⁶⁴ kinek havi 10 m. forint fizetése van és

a két *monetarius* (pénzverő), kiknek havi 8 m. forint fizetés járt személyenként.

Feltűnő, milyen csekély fizetésük van a mívészeknek. Tekintetbe kell vennünk azonban azt, hogy egyéb jövedelmük is volt. A vaspéldametsző „a pénznek csinálására való példákon kívül“ — ezekért kapta fizetését, — még pecsétet is készített hivatalok és magánosok számára, a pecsétmetszést pedig jól fizették. Láttuk, Ocsovai keveselte egy pecsétért a 23 rh. forint tiszteletdíjat. Később egy nagy pecsét készítéséért 20, egy kisebbért 10 tallért kért Károlytól.¹⁶⁵ A pénzverőmesterek is részesülhettek a kivert pénz mennyisége után valami jutalékban, legalább is a kassai monetáriusok folyamodványából erre következtethetünk. A mívészek havi fizetésükön felül való javadalmazására utalnak az instrukció ilyen rendelkezései: „Annak előtte pro mercede separatoria minden arany- s ezüst-girából csak négy pisetát szoktak defalcálni, ezentul öt pisetá defalcáltas-sék s cedáljon számukra“, továbbá: „pro mercede succoria minden arany felterésétül tíz pénzt vegyenek in locum mercedis“. 1710-ben Rákóczi több ízben megengedte híveinek, hogy aranyukat és ezüstjüket felteressék Munkácson, ilyen engedélyeiben mindig gondolt a pénzverők érdekeire, még akkor is, ha a regálét elengedte a veretttőknek: „az pénzverőknek a mi illene fáradságok bériben, azt tartozik említett hívünk megadni nékiek“.¹⁶⁶

A verőházbeli tisztek jövedelmének gyarapítását szolgálta annak a régi szokásnak érvényben hagyása is, hogy annak a dukátnak a felét, melyet minden aranyfelterés alkalmával próba gyanánt kivettek és kettémetszettek, maguknak megtarthatták, másik

¹⁵⁸ Levéltári lelőhelyét és jelzését Thaly nem közli. Ennyit ír csak: „Rákóczi fejedelem főkamara és kincstartója érkörösi Körössy György irományai között maradt fenn.“

¹⁵⁹ „Orales habet dietim 3 medias vini, 4 libras carnis, duos libones.“

¹⁶⁰ „Felségedet homagiumbeli kötelességünk szerint anno 1703. 7-dik Augustustól fogva hív-ségessen szolgáltuk“ — írják első folyamodványukban.

¹⁶¹ O. L. Missiles. A fejedelem válasza Kistapolcsányból 1705. jan. 14-én: Prot. Rák.

¹⁶² A Szendrei-Szentiványi-féle Művészeti lexikon is csak ezt az egy adatot ismeri.

¹⁶³ Károlyi-levéltár.

¹⁶⁴ L. az 56. jegyzetet is

¹⁶⁵ L. a 133. jegyzetet.

¹⁶⁶ Idézet Kántor István hadi secretarius számára adott engedélyéből.

felét azonban más próbapénzekkel együtt gondosan meg kellett őrizni. Az inspektor számadásában ezekről is tartozott elszámolni, mennyire szaporodott egy esztendő alatt. Viszont jövedelmük csorbitását jelentette, hogy nem szedhették többé maguknak azt a két piseta ezüstöt, melyet eddig a kincstárnak beváltásra beszolgáltatott ezüsből „próbának kedvéért“ kivehettek. E korlátozással a beváltás útján szerzett nemesfémek (*pegament*) mennyiségét akarták emelni, „annyival nagyobb kedvek lehessen az adminisztránsoknak az aranynak, ezüstnek kereséséhez és számunkra való beadásához“.

A pénzverés ügye országos rendezésének körvonalai bontakoznak ki az instrukciónak a pénz ligájára, a veretendő pénzfajtákra, a nemes fémek beváltásának módjára és mértékegységek egységesítésére vonatkozó rendelkezéseiből. Olyan intézkedések ezek, melyeket ha a felkelés elején vezetnek be a verőházakba, teméntelen zavart és kapkodást előztek volna meg vele. Kérdés, volt-e még ideje a gyorsan lefelé hanyatló felkelésnek e sok keserű tapasztalatból leszűrt reformnak megvalósítására.

A reform alapelve az, hogy a pénzverőházak működése legkisebbik részletében is a körmöcbányai monetáriában követett gyakorlathoz igazodjék. Elsősorban a pénzláb tekintetében. Hellenbach főadminisztrátor már 1707-ben pénzverési zavaroktól tartott azért, mert a nagybányai verőházban valamivel több rézet kevertek a nemes fémekhez, mint Körmöcbányán. „Az igazi körmöci ligához¹⁶⁷ pontosan ragaszkodjék“ — ezt az utasítást kapja a kassai monetária bérlője, ez a legfontosabb pontja Lányi Pál instrukciójának is. Idézzük ezért szószerint:

„Az aranynak ligáját per omnia conformálják a körmöcbányai ligához, id est: adják egy gira aranyhoz ligának egy pisetának tertialitassát; et per consequens a mikor tallérokat vernek, egy 15 lattos próbájú egy gira ezüsthöz 3 piseta ligáját; item a midőn máriásokat avagy 17 krajczárosokat veret egy 15 lattos gira ezüsthöz 33 piseta ligáját; a midőn 7 krajczárosokat, 24 pisetát; a midőn garasokat avagy 3 krajczárosokat veret, adasson egy 15 lattos gira ezüsthöz 26 $\frac{1}{2}$ lat ligát; item az midőn polturákat veret, adasson egy 15 lattos gira ezüsthöz 48 lat ligát; a midőn penig denáriusokat veret, adjon egy gira ezüsthöz 90 $\frac{1}{2}$ lat ligát.“

Ez utasítás szerint, — mely a legpontosabb pénzverési utasításunk a Rákóczi-korból — egy gira aranyból 70 $\frac{2}{3}$ darab dukát készülhetett. Egy gira ezüsből pedig 20 m. forint és 64 dénár forgalmi értékű tallér, 13.05 m. forint értékű máriás, 10.45 m. forint értékű 7 krajczáros, 6.49 m. forint értékű garas, 6.35 m. forint értékű poltura és 3.89 m. forint értékű dénár.

A kassai monetária pénzverési utasítása máriást, tizennégy pénzest, polturát és másféle aprópénzt említ. A munkácsi instrukcióval való összevetéséből nyilvánvaló, hogy az egyes verőházakban 1707-től nagyjából ugyanazon pénzfajtákat verték. Joggal vetődhetik fel azonban a kérdés, vajjon az utasításokban előforduló pénzek mindegyikének verését bizonyosra vehetjük-e? A magánosok számára adott pénzverési engedélyekből világosan kitűnik, hogy Munkácson Lányi Pál inspektorsága idejében is folyt a pénzverés, viszont a katalógusokban nem mindegyik pénzfajta fordul elő, pl. hiába keresnénk ezekből az évekből 7 krajczárosokat.¹⁶⁸ A Rákóczi-kor pénztörténetének legkevésbé ismert szakasza az 1707—1711. évek közé eső időszak. legnagyobb problémája pedig a pénzimitáció kérdése. Thalyt a kuruckor iránt táplált kegyelele visszatartotta még a kérdés felvetésétől is, numizmatikai irodalmunk pedig az utolsó időkig Thaly nyomdokán haladt.¹⁶⁹ Még hosszú és alapos kutatómunkát kell végeznünk, ha tisztázni akarjuk a felvetődő kérdéseket. A kutatást nagyon megnehezíti az a körülmény, hogy a magyar numizmatikai irodalomnak a pénzverés technikájára vonatkozó ismeretei e korra nézve is felettébb hiányosak.

Az instrukció rendelkezéseket tartalmaz a gyűjtés útján szerzett arany és ezüst beváltására és beolvasztására nézve is. Láttuk, milyen súlyos visszaélések voltak ezen a téren mind az aranyváltó-üzemeknél, mind a pénzverőházaknál. Az aranyon mindenki

¹⁶⁷ A ligára nézve l. Huszár Lajos fejtegetését *A kuruckor érmészete* című dolgozatában.

¹⁶⁸ L. Viktor von Miller zu Aicholz *Österreichische Münzprägungen 1519—1918*. Wien, 1920.

¹⁶⁹ Pl. az *Archivum Rákócianum*-ban található pénztörténeti adatokat Huszár Lajos kitűnő összefoglalása sem értékesíti.

keresni akart, akinek csak megfordult a kezén. Ajtai leveleiből panaszok özöne árad a szállítás és az olvasztás közben gyanúsán megapadó aranyküldemények miatt. Az új inspektor azt az utasítást kapja, hogy egy gira ezüstért nem adhat többet 15 forintnál, egy gira aranyért pedig legföljebb 69 aranyat kapjon az administrans. „Legyen contra-quietantiájok, kinek mennyit adnak.“ A pénzverésre beolvasztott arany és ezüst apadása pedig nem lehet nagyobb mérvű, mint Kőrmöcbányán szokott lenni: száz márka és 14 lat ezüst után 7½ pisetá, 100 gira arany után pedig 9 pisetá.

„Az számadásokban való confusiók“ elkerülése érdekében megszűnik a 150 fontból álló nagybányai mázsa. A mértékegység tekintetében is a kőrmöcbányai gyakorlat kötelező: „az nagybányai mázsa, sőt mindenféle pondusok reducáltassanak az körmezbányai pondusokra, ne álljon ezentúl az mázsa 150 fontbul, hanem százhuszból.“ Az új rendelkezés megfosztja a nagybányai verőházat hosszú élete¹⁷⁰ során kialakult minden különlegességétől. Ha az instrukciót meg lehetett volna valósítani és történelmi emlék helyett történelem formáló lehetett volna, új irány ad a nagybányai verőház életének.

Végül az instrukciónak az üzemmenet biztosítása érdekében való intézkedéseiről emlékezünk meg. Ajtai idejében leginkább a bányászok és a pénzverőházi mivesek élelmezése, s az olvasztáshoz szükséges faszén beszerzése tekintetében merült fel nehézség; a hiányok jelentős részét a verőház és a bányák szolgálatára rendelt falvak csekély mérvű szolgáltatása okozta. E faluk eddig igen kis hasznat adtak, pedig köteles szolgáltatásaikon kívül még jövedelmet is adhatnának, „mesterkedjék azért inspektor hívünk azon, légyen ott oeconomiank, s vetessen zabot, melyben ha mutatja industriáját, — a mint tartozik is — úgy várhatja jövedőben collégáival együtt zabbeli conventióját“.¹⁷¹ Nem egyszer akadályozta a verőház működését „a szénnek fogyatkozása“ is, mivel a kohó nem tudta kiolvasztani a bányáknál „rakásra“ gyűlt érckövet,¹⁷² a monetária sem jutott elegendő felverni való aranyhoz és ezüsthöz. Az inspektor tehát „mesterkedjék benne, miként lehetne . . . ezen szénnek defectusát supplálni“. A régi időben az officinának külön szénégetője volt, a Fernezély vizén szállították le hozzá áradáskor a fát. Állítsák fel a „gereblyét“ újra, még a várost is el fogja tudni látni tűzifával, s mivel „Nagy-Bányán áros a fa“, még pénzbeli haszon is származik a szénégetőből. Általában az új inspektornak minden módon törekednie kell az üzemek jövedelmezőségének fokozására.

Figyelemre méltók azok az intézkedések is, melyeket a bányászok és a munkások ellátása érdekében tettek. Elégedetlenségük a multban oly nagy volt, hogy olykor szinte zendülésre fajult. Zúgolódásuk indokolt volt, valósággal nyomorogtak, hol élelem, hol tüzelő, hol ruházat hiánya miatt panaszkodtak. Nyomorúságuk a rézpénz-fizetés volt, rézért semmit nem kaptak, de fokozta nyomorukat azok közönye is, akik bajukon segíthettek volna. Ajtai részvétellel nézte nehéz sorsukat, többízben fel is emelte szavát érdeklükben. Most már ezüstben kapják fizetésüket, mégis gondoskodnak élelmiszerekkel való ellátásukról: „Minthogy ezentúl az bányászoknak búzával, hússal és más naturálékkal kívánunk succurálni, tettünk már is oly dispositiót, szállíttassanak oda az feltett naturálék“ — olvassuk az instrukció 34. pontjában. Az inspektor állítson be egy kulcsárt, hogy „az említett naturálékat az ott való bányászoknak és más szolgarendnek rovásaira erogálja“. Bort is kapjanak, pincét is nyissanak számukra. E bölcs, de már elkésétt intézkedésekben a bányászok ellátásáról van szó, a multból azonban tudjuk, hogy a bányászok ellátása érdekében kiadott utasítások a verőházi mivesekre is vonatkoznak.

Mikor a tárgyalt instrukciót kibocsátották, a szabadságháború napjai már meg voltak számálva. A kuruc felkelés nyolcesztendő küzdelem után lassan viasszaszorult oda, ahonnan kiindult: Munkács vidékére. Mikor Rákóczi a nagybányai verőházat Munkácsra költöztette át, már számolt azzal az eshetőséggel, hogy csak ez az egyetlen pénzverőház fog kezén maradni, mindent elkövetett tehát felszerelése és nemesfémekkel való ellátása érdekében. 1710 november 17-én rendeletet küldött a kassai parancsnoknak¹⁷³

¹⁷⁰ A nagybányai pénzverőház történetére nézve l. Gustav Gündisch: *Geschichte der Münzstätte Naagybánya in habsburgischer Zeit (1530—1828)*. Különlenyomat a Numismatische Zeitschrift-ből. (Neue Folge, 25. Band. (1932.) 67—98.) A Rákóczi-korra nézve semmi mondanivalója nincs.

¹⁷¹ Egyik verőház inspektorának sem ismerjük a fizetését.

¹⁷² L. a 70. jegyzetet.

¹⁷³ Eszterházi Dánielnek. (Arch. Rák. III. 597.)

a kassai pénzverő eszközeinek a munkácsi verőházba való átszállítására, oda rendelte egy névszerint meg nem említett régi munkását is. Lehet, hogy a körmöci pénzverő Murány várába mentett gépei is Munkácsra kerültek. *Emlékiratai*-ban¹⁷⁴ és a munkácsi főkommendás számára adott utasításában¹⁷⁵ maga a fejedelem mondja, hogy a várórség pénzzel való ellátása érdekében minden pénzzé verhető kincsét a várba szállíttatta, „a pénzverő-házat is a végre állíttatván fel, hogy a szükségnek idején abból pénz veret-tetessék“. Az *Emlékiratok*-ból tudjuk, hogy a verőház az alsó várban volt, tehát a régi helyén bizonyára abban az épületben, melyet 1706 elején alakítottak át a monetária számára.

1711 június 24-én Munkács is elesett. A pénzverőház is a császáriak kezére került, s ezzel befejeződött Rákóczi szolgálatában lefolyt eseményekben és viszontagságokban gazdag története. Ezekben az években — 1703-tól 1711-ig — létének legváltózatossabb időszakát élte át. A német pénzügyi igazgatás nem szállíttatta vissza mindjárt Nagybányára, egy-két évig még Munkácson hagyta. Munkácson létéről az utolsó adatunk 1713 február 25-ről való, ezen a napon a munkácsi bíró még gyertyát vett a pénzverő németeknek. Nem tudjuk, mikor került vissza megint régi helyére, ahol 1828-ban történt megszüntetéséig folytatta működését. Rákóczi-kori tisztei közül Frölich Zakariás és Enyedi Dániel továbbra is megmaradtak a verőház szolgálatában, Frölich 1727-ig, valószínűleg haláláig működött ott, Enyedit 1714-ben a Bécsből hazatérő Ocsovai váltotta fel.¹⁷⁷ Lányi Pál inspektorsága a vár kapitulációjával véget ért, utóda Grabarics Jakab lett. Rákóczi abrudbányai aranyváltójának egykori inspektora.¹⁷⁸ Utódai már németek,¹⁷⁹ emlékeztetükben aligha élt több tudás a nagybányai kuruc verőházzal, mint amennyit 223 év múlva a „Münzstatte“ történetírója tudott mondani róla: „im Münzwesen der Malkontenten eine grosse Rolle gespielt hat.“ A magyar pénztörténet szerény kutatójának kedves feladata volt a nagybányai pénzverőház történetének e korszak eseményeivel való kiegészítése.

Esze Tamás

¹⁷⁴ Az 1711. év elején: „Az alsó-várban Szent-Iványi, a palotások ezredese parancsnokolt. Pénzverdét is állíttattam benne, s minden pénzzé verhető ott hagytam.“ (3-ik átdolgozott kiadás. Pest, 1868.)

¹⁷⁵ Salánkon 1711 febr. 10-én kelt. (Arch. Rák. III, 575.)

¹⁷⁶ Eötvös János bíró számadásában ily tétel fordul elő: A pénzverőházban a pénzverő németeknek gyertyára 96 dénár, majd ismét: Az udvarnál és a pénzverőháznál levő németek számára vőtem faggyut, melyből gyertyát mártottam. (Lehoczky idézet dolgozatában.)

¹⁷⁷ L. Gündisch idézet művét: „Münzmeister Zacharias Frölich 1711—27. früher Bergschreiber, arbeitete unter den Malkontenten in Munkács“, „Eisenschneider Daniel Enyedi 1711—14.“ „Daniel Ocsovay 1692—1703 und 1715—26, in der Zwischenzeit bei den Malkontenten und seit 1709 in Wien“.

¹⁷⁸ Gündisch Jánosnak írja: „Johann Grabaritsch 1711—17.“ Tévesen: több Károlyi Sándor. hoz levele maradt fenn az 1713—1718. évekből a Károlyi-levéltárban, mindig Jakabnak írja magát. (L. az *Adatok a nagybányai pénzverőház személyzetéről* c. közleményem Ocsovairól szóló részében is.)

¹⁷⁹ Pl. von Gersdorf 1750—64. Franz X. von Schmidlin 1764. (Gündisch.)

Kisebb közlemények.

A bécsi márka életbeléptetése a bányavárosi márka helyett (1727.)

Az Országos Magyar Történeti Múzeum Éremtára kéziratai sorában őrzi néhai Plank Sándor másolatait a selmeci bányaigazgatósági levéltárból. Az iratmásolatok a körmöcbányai pénzverő XVIII. századi viszonyaira vonatkozólag tartalmaznak becses adatokat. Az emlékérmek verésére vonatkozó feljegyzéseket egy korábbi tanulmányunkban értékesítettük¹ és szándékunkban van továbbra is közölni kisebb-nagyobb feldolgozások keretében azokat az iratmásolatokat, melyek a magyar pénztörténetre nézve jelentős adatokat foglalnak magukban. Ezek sorába tartozik az alább közölt irat is, mely arról intézkedik, hogy az alsómagyarországi bányavárosokban 1727-től kezdve a bécsi márka szerint való számítást vezették be. Az irat szövege egyébként a következő:²

„Von der Röm. Kay. und Cathol. Maytt in denen Nider Hungarischen Bergstätten angeordneten Obrist Cammer Grafen Ambts wegen denen bey der Königl. Cammer undt Goldt Kunst Handlung bestalten H. Oberbeamten undt H. Münzquardein hiemit anzufügen. Nach denen nun allbereits nach gnädigen Befehl einer Hochlöbl. Kay. Hoffcammer mit Eingang dieses 727isten Jahr das Wiener gewicht bey denen gesamt Bergstädler. Cämmern introduciret, auf schon verflossenes Jahr respectu hiesiger Cammer undt Münzamt Cremnitz sowohl die Einlas- undt Ausmünztung, als weithere Vergietung an die Cämmern undt Waldburgerschafft nach der feinen Wiener March, idest 16 Lötigen guet, durch einige Müntzweesen erfahren Subiecta undt hiesigen H. Müntzquardein, so will er dermassen nach einer Hochlöbl. Kay. Hofcammer gnädigen intention thuenlich gewessen, ausfündig gemacht worden. Von dahero werden die Hf. Ober- undt Müntzbeampte bis erfolgend weithere Hochlöbl. Hofcammer ratification, undt hereinsendung einer ordentlichen müntzinstruction, disfahls folgende Ordnung zu beobachten haben. Undt zwar lauth Anlaag A) solle die ausmünztung nach der Wiener March in Conformität des Wienerischen Muntzambts sowohl den Schrott als Korn betreffend (ausser das die Duggaten umb den gewöhnlichen grän höher zu legiren seynd) pflichtmässig vorgekehrt werden. Dan sollen die mühl Gölder nach dem Nadlstrich anstatt, die das bisherige sogenannte Goldbüchl pro eine Bergstädler March auf 68 Duggaten regalirt gewessen, nunmehr respectu der feinen Wiener March undt ausgefallenen reduction pro 77 Stk. Duggaten undt 9 goldpfenning eingeleset undt die Bezahlung nach der bezaigenden feine vermög beyligenden neu formirten Goldtbüchl B) hinaus entrichtet werden. Item haben dieselbe vor Schemnitzer fein Silber dan hochgeschaidene Cammer und Waldburgerliche wie auch allhier einlesende Bruch Gölder undt Silber nach der reduction die Bezahlung wie lit C) das mehrere enthaltet, ausfolgen zu lassen, deme noch hinauf folget, was pro eine Wiener March Duggaten Goldt und feines Bergsilber, item Erzbischöfl. Pisetgeldt, nit weniger auch was denen Goldt und Silber Müntzern an Verdienst zu entrichtet ist. Was nun die Neüsohler Saigerungs Silber betrifft, so wäre zwar pro eine feine wiener March nach der reduction gegen bisherige Bezahlung 22 fl. 3 kr. vergüetten, weillen aber mit dem bey ieder feinen March respectu der Ausmünztung pro 22 fl. 17 $\frac{1}{7}$ kr. nur zuruck bleibenden 14 kr. nit wohl die sambentlichen münzungen Uncosten undt Abgang zu bestritten seyndt, von dahero solle gleichfahls keind mehreres als 21 fl. 9 kr. wie der Cammer Schemnitz ohne weithere abzug des Pisetgelds hinaus bezahlet werden. Anbey solle nun mehr der fallende Einsudt (so aber Weissudt abgang zu benennen ist) bey der Münzsilber behörig in Ausgaab gestellet. Die Schwarzen Platten folgsamb also justiert werden, damit selbe accurath nach dem Richtpfenning ausfallen thuen. Undt weillen der Schmölzabgang bey der Silber Müntz bishero zimlich hoch sich beloffen, ansonsten aber auch bezaiget hat, wie nemblich das in dem Giesgaaden abgekhörte Flugstaub der Centen 80 Loth inhalt befunden worden, von dahero ist bemeltes Fluggestub wenigst alle quartall abkhören zu lassen, undt sodann die Ver-

¹ Num. Közlöny XLI. 50—57. 1.

² Eredeti helyesírással.

anstellung vorzukheren, womit selbes mit dem ordi Cröz. (?) aufgebracht werden könne. Wo übrigens die Hf. Ober- undt Müntzbeampte diesen allen pflichtmässig ein genügen zu leisten von selbstn Bedacht seyn werden. Cremnitz den, 1ten Februar 1727. Josef Adolf Frh. v. Sternbach der Röm. Kay. undt König. Maytt. Würkhl. O. Ö. Hofcammer-rath undt in denen N. Hungar. Bergstadten Obrist Cammer Graff.“

A fenti iratot tehát báró Sternbach József Adolf főkamagróf intézte a kamarai tisztviselőkhöz, értesítve benne őket, hogy az udvari kamara rendeletére az 1727. év kezdetétől a bécsi márkát az összes bányavárosi kamarákba bevezették. A pénzverést illetőleg elrendeli, hogy azt is a bécsi марка szerint kell eszközölni és pedig úgy a súly, mint a finomságot illetőleg a bécsi pénzverővel mindenben azonosságban. Kivételt csak a dukátokkal tesz, melyek a szokásos egy grannal finomabbak legyenek, mint az osztrák veretek. Az irat többi része az aranybevéltás, a piset-pénz stb. elszámolásával kapcsolatos eljárásokról és bizonyos technikai intézkedésekről beszél az új helyzettel kapcsolatban. Megemlíthető ezek közül, hogy a zuzda-arany (mühl Gölde) márkáját bécsi марка szerint 77 dukátra és 9 aranypfennigre kell számítani.

A bécsi марка bevezetése jelentőségének megértéséhez tudni kell, hogy az alsó-magyarországi bányavárosokban, tehát a körmöci pénzverőben is, ősidők óta a bányavárosi марка néven ismert súlyegység volt használatban, mely voltaképpen a középkori budai márkával azonos súlymérték volt. Hóman Bálint foglalkozott részletesen e марка-súly kérdésével³ és innen tudjuk, hogy a körmöci pénzverőben 1680-ig az eredeti 245:53779 g súlyú budai márkát használták, viszont 1680—1727 között — nem tudni mi okból, valószínűleg helytelen átszámítás következtében — a régi budai (bányavárosi) марка helyett egy 248:86—248:87 g súlyú bányavárosi марка volt használatban, amint ezt egy 1693. évi hivatalos vizsgálat is megállapította. Ez utóbbi bányavárosi márkát szorította most ki a használatból a bécsi марка bevezetése, melynek súlya (1250—1767 között) tudvalevőleg 280:6146 g volt,⁴ tehát súlyosabb, mint a bányavárosi марка. A rendelet mindenestre nagy jelentőségűnek tekinthető az egész Habsburg-birodalom pénzverésének egységesítése érdekében, de nem érintette a körmöci pénzverő büszkeségének, a dukátnak a kiváltságos helyzetét. Amikor kimondja ugyanis, hogy minden pénzfajt a bécsi veretekkel azonos pénzláb szerint kell verni, ezzel kivételt tesz és így a körmöci dukát finomsága továbbra is egy grannal magasabb marad, mint a többi birodalmi dukátveret, azaz 23 karát 9 gran. A rendelet végén összeállítást találunk az egyes pénzfajoknak a bécsi марка szerinti pénzlábáról is, mely összeállítást táblázatos formában az alábbiakban közöljük:

Pénznem	Finomság	Darabszám	
		nyers márkából	finom márkából
Dukát	23 karát 9 gran	80 $\frac{2}{5}$	81 $\frac{117}{475}$
Tallér	14 lat	9 $\frac{3}{4}$	11 $\frac{1}{7}$
17 krajcár	9 lat	43 $\frac{7}{8}$	78
7 krajcár	7 lat	85 $\frac{5}{16}$	195
Garas	5 l. 3 q.	161 $\frac{23}{32}$	450
Poltura	3 l. . q. 2 d.	242 $\frac{3}{16}$	1000
Krajcár	3 l. — q. 2 d.	292 $\frac{31}{32}$	1500
$\frac{1}{2}$ krajcár	2 l. 1 q. 2 d.	445 $\frac{5}{16}$	3000

Az összeállítás kétségtelenül hiteles adatokat nyújt az 1727-ben vert pénzfajok pénzlábát illetőleg. Ezekről egyébként eddig is tudtuk, hogy a bécsi veretekkel azonosak voltak.

Huszár Lajos

³ Magyar Pénztörténet 1001—1325. Budapest, 1916. 116—118. l.

⁴ Hóman i. m. 123. l.

Nagyszalontai szükségpénzjegyek.

Nagyszalontán, mint sok más helyen, az 1918. évi forradalom és az azt követő román megszállás idején szintén megvolt az aprópénz hiánya. Igyekezett azért a helyi kereskedelem gondoskodni róla, hogy a törvényes aprópénz hiánya pótoltsék. Az így keletkezett szükségpénzjegyeket kívánom itt bemutatni, mivel úgy tudom, hogy ezek mind kiadatlanok. Ezek közül több nem koronaértékre szól, hanem, — használatuk a korona becserélése után való időre esvén, — román leu értékre; ez azonban nem lehet akadálya annak, hogy ne mint magyar szükségpénzt tekintsük ezeket, mert nemcsak magyar területen voltak forgalomban, hanem magyar nyelvű a szövegezésük is.

Szükségpénzjegyeket bocsátott ki Nagyszalontán a Központi-kávéház, a Vígadómozgó, a Hangya Szövetkezet és a Szalontai Lapok kiadóhivatala. Leírásuk a következő:

1. Egyszínű kékesszürke vékony kartonpapír, felső részén egyszerű egyenes vonalakból alkotott téglalapalakú keretben KÖZPONTI-KÁVÉHÁZ, alatta szabadon 30 fillér értékjelzés, ez alatt tizenkét kis köröcskéből alkotott vízszintes záróvonal. Egyszerű fekete nyomdai nyomás. Nagyság: 4.5 cm. magas, 3.5 cm. széles. Hátlapon tintaírónnal Ellmann tulajdonos nevének 3—4 betűje sajátkezű írással, esetleg üres a hátlap. Forgalomban volt 1919—20-ban.

2. Fehér színű, vékony kartonpapíron egyenes vonalakból alkotott keret, melynek úgy felső, mint alsó részéből szelvényyszerűen egy rész vonallal le van vágva; az így alkotott szelvényben fent is, lent is VIGADÓ MOZGÓ felirat, a keret közepében két sorban 50 FILLÉR értékjelzés. Fekete nyomdai nyomás. Nagyság: 4.5 cm. magas, 3.5 cm. széles. Az előlapon felülbélyegezve VIGADÓ—MOZGÓFÉNYKÉPSZINHÁZ—NAGY-SZALONTA felírással vörös festékű ruggyantabélyegzővel. Hátlap üres. Forgalomban volt 1919—20-ban.

3. Kékesszürke színű kartonpapíron ugyanaz 30 fillér értékjelzéssel.

4. Sárgásfehér színű nyomdai papíron fent SZALONTAI LAPOK felírás; alatta előbb egyes, majd kettőssé váló sorban: *1 koronát helyettesítő utalvány*. Ez alatt két sorban: *Csak a koronabankjegyek becseréléséig érvényes*. A sorok alá vannak húzva. Egyszerű fekete nyomdai nyomás. Négyes ívben nyomva, közepén perforálva. Nagyság: 48 mm. magas, 70 mm. hosszú. Az előlapon felülbélyegezve SZALONTAI LAPOK—KIADÓ-HIVATALA felírással lilafestékű ruggyanta bélyegzővel (a forgalomba nem kerültek felülbélyegzés nélkül). Forgalomban volt 1920 szeptember 4—10. napjain. A Szalontai Lapok 1920 szeptember 4-i számában jelenti be, hogy a pénzbecserélés idejére a lap vásárlására szelvényeket bocsát ki. Ezek érvényessége szeptember 6—7-re volt tervezve, de mert a leukat csak szeptember 9-én kezdték kiosztani, ez utalványok szeptember 10-ig érvényben voltak.

5. Egyszínű szürke keret nélküli csomagolópapíron fent két sorban HANGYA—SZÖVETKEZET felirat két vonallal aláhúzva; alatta UTALVÁNY—10—BANIRÓL szövegű értékjelzés. Nagyság: 5 cm. magas, 3.5 cm. széles.

6. Ugyanaz 25 bani értékjelzéssel.

7. Ugyanaz 50 „ „ Forgalomban voltak 1920—21-ben.

8. Egyszínű erős narancssárga nyomdai papíron, keret nélkül, fent SZALONTAI LAPOK, kétszer aláhúzva; alatta UTALVÁNY—10—BANIRÓL. Nagyság: 5 cm. magas, 3—5 cm. széles.

9. Ugyanaz erős rózsaszínű papíron 25 baniról.

10. Ugyanaz zöldesszürke papíron 50 baniról. A forgalomba kerültek hátlapján a 4. számúval egyező felülbélyegzés. Forgalomban voltak 1920—21-ben.

H. Fekete Péter.

Két kegyérem.

A bécsi pénzverő verőtőgyűjteményének katalógusa,¹ különösen azonban ennek negyedik kötete, rengeteg apró, eddig kellőképen fel nem dolgozott és ki nem aknázott adatot tartalmaz a magyar emlékérmekek történetére nézve. Az itt közölt levéltári feljegyzések az ismert éremanyaggal azonosítva, olyan összefüggésekre világítanak rá, melyekre más úton még következtetni sem lehetne. Különösen a Körmöcbányán készült emlékérmekek eredetére nézve találunk sok használható adatot ezen összefoglaló műben, annál is inkább, mert Körmöcbányáról a régi verőtövek 1771-ben Bécsbe kerültek. De helyenként közvetve a gyulafehérvári pénzverőből kikerült emlékérmekek felderítéséhez is fontos kiindulópontul szolgál e jelentős forráskiadvány. Így például a IV. k. 1169. lapján feljegyzést találunk arranézve, hogy Feckersperger Ferenc Mihálynak, a gyulafehérvári pénzverde néhai vésnökének özvegye 1759. aug. 25-én kérést nyújtott be aziránt, hogy a férjétől hátramaradt éremverőtöveket a pénzverő vásárolja meg. A verőtövek jegyzéke König Antal akkori vésnök értékelése alapján a következő:

1. Ein baar ganz guete Kleine pfenning Stöckh worauf der einen seiten das Maria hilffbildt, auf der anderen der heilige Joseph eingeschnitten	30 fl
2. Ein baar dergleichen gressere worauf der einen Seilen Christigeburt, auf der andern St. Barbara geschnitten	30 fl.
3. Ein baar schlechte Medaillen Stöckh, so iedoch noch brauchbar seindt, worauf Ihro Mayt. die Kayserin Maria Theresia, sambt der reverse, worauf die ungarische dedication gegen Mutter gottes	12 fl.

Az udvari kamara 1759 okt. 10-i rendeletével utasította az erdélyi kincstartót, hogy e felsorolt verőtöveket a becsár alapján szerezze meg. E feljegyzés szerint tehát a Feckersperger vésnök birtokában volt verőtövek a gyulafehérvári pénzverő tulajdonába kellett, hogy kerüljenek. Maga Feckersperger Ferenc Mihály különben 1738 máj. 14. szerepel először az iratokban, mint számfeletti tanuló Bécsben, majd 1743 okt. 31-én Nagybányára helyezték. Innen nevezték ki Gyulafehérvárra vésnöknek 1752 okt. 7-én és itt dolgozott egészen 1759 márc. 11-én bekövetkezett haláláig. Neje Maria Theresia Boul-lier de la Barrée volt és tőle vette meg a pénzverő a felsorolt verőtöveket.²

Jóllehet életrajzi adatai között semmi utalás nincs arra nézve, hogy ő emlékérmekek készítésével is foglalkozott volna, a fent közölt verőtőjegyzék mégis ilyen feltevésre lehetőséget nyújt. Kézenfekvő ugyanis az a következtetés, hogy a hagyatékából származó verőtövek az ő művei is voltak és azok természetszerűleg a nagybányai vagy gyulafehérvári pénzverdékben kerültek kiverésre. Csupán az tűnik fel különösnek, hogy a viszonylag pontos leírás ellenére sem volt lehetséges eddig magukat az érmekeket felismerni minden szorgos utánjárás mellett sem. Legújabbban végre sikerült a keresett érmekeket megtalálni, de ezek egyben Feckersperger feltételezett éremművészi tevékenységét alaposan megcáfolják.

A budapesti pénzverő gyűjteménye őriz ugyanis négy verőtövet, melyek két kegyérem veréséhez készültek és ezek lesznek minden bizonnyal az említett jegyzékben felsorolt érem-bélyegek. Tudni kell, hogy a régi gyulafehérvári pénzverő verőtövei a budapesti pénzverő birtokában vannak, viszont Körmöcről minden régi verőtövet, mint említettük, 1771-ben Bécsbe szállítottak. Tehát az itt levő 1771 előtt készült verőtövek mind gyulafehérvári eredetűek kell, hogy legyenek. Következésképpen e négy barokk stílusú verőtő is csak a gyulafehérvári pénzverőből kerülhetett a mai helyére. A verőtövek leírása a következő:

1. E) Mária mellképe b., balján kis Jézus.

H) Szt. József mellképe b., jobbával párnán ülő kis gyermeket ölel át.

Ovális ólomlecsapat, MTM Éremtárában 22—26 mm.

Az érem pontosan megfelel a jegyzék első tételében felsorolt verőtöveknek, melyek kis éremről beszélnek, egyik oldalán Mária képével, a másikon sz. József ábrázolásával.

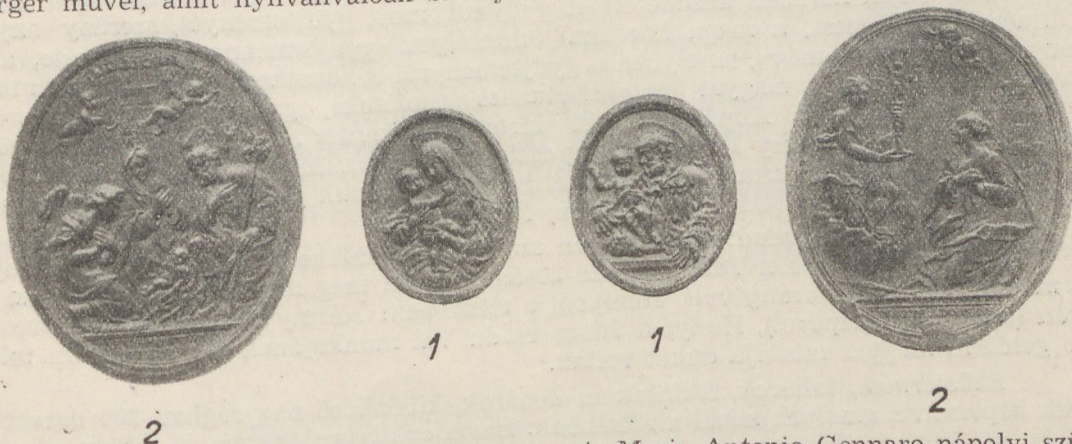
¹ Katalog der Münzen- und Medaillen-Stempelsammlung des Hauptmünzamt in Wien I—IV K. 1901—1906.

² U. o. IV. 1234. l.

2. E) Szalagon, melyet két puttó tart, GLORIA IN EXCELSIS DEO. Az újszülött Jézus körül Mária, József és az angyal. Lent *Januario*. Szelvényben AMEMVS PARVVLVM DE / BETHLEHEM.
- H) Térdelő nő alak (Borbála) előtt felhők közt angyal, kezében szentségtartó, rajta sugarak között kis gyerek. Jobbról fent két szárnyas angyalfej, háttérben tornyos bástya, előtte könyvön palmaág. Lent j. IANVARIO. Szelvényben VENITE ADOREMVS / EVM. Ovális ólomlecsapat, MTM Éremtárában 38—44 mm.

Az ólomlecsapatok természetesen az eredeti verőtövekről készültek. Ez utóbbi verőtövek is megfelelnek az idézett jegyzék 2. sz. alatt közölt leírásának, mely egy nagyobb éremről beszél egyik oldalán Krisztus születése jelenetével, a másikon szt. Borbála képével. Bár a felirat nem árulja el, a térdelő nő Borbála kell, hogy legyen. Bizonyíték erre, hogy a képzőművészetben is Borbálát hármasablakú toronnyal, szentségtartóval és palmaággal szokták ábrázolni és mindezek az attribútumok itt is fellelhetők.

Egyszóval a két érem Budapesten őrzött négy bélyegzővása minden kétséget kizáróan azonos azokkal a verőtövekkel, melyeket 1759-ben szerzett meg a gyulafehérvári pénzverő Feckersperger özvegyétől. Maguk a verőtövek azonban már nem Feckersperger művei, amit nyilvánvalóan bizonyít a nagyobbik érem mindkét oldalán előfor-

duló *Januario* mesterjegy. Ez a *Januario* ugyanis Maria Antonio Gennaro nápolyi születésű éremművésszel azonos, aki 1713—44 között dolgozott a bécsi pénzverőben és egyben a bécsi vésnökakadémia megalapítója is volt. Számos hasonló mesterjellel ellátott érem ismeretes tőle.³ A kisebbik érem nincs ugyan jelezve, de stílusban és kidolgozásban annyira egyezik a másik darabbal, hogy semmi kétség sem merülhet fel abban az irányban, hogy ez is Gennaro művének tekinthető.

A jegyzék harmadik tételeként említett Mária Terézia emlékéremről, melynek hátlapján az istenanyához intézett magyar dedicatio szerepelt volna, ezuttal nem tudunk semmi közelebbit mondani. Mária Terézia emlékérmek között nem tudjuk felismerni azt a darabot, amelyre ez a meghatározás érvényes lenne. Nem lehetetlen, hogy valamelyik köröci tallérjának verőtövéből van talán szó, mely tallérok hátlapján tudvalevőleg a *Patrona Hungariae* éremkép szerepel, de természetesen mindez találgatás és csak a verőtövek előkerülése döntené el a kérdést.

Önként felvetődik természetesen a kérdés, hogyan és mikor kerültek ezek a verőtövek Feckersperger birtokába? Erre nézve bizonyosat nem mondhatunk, csak feltevésekkel kell beérnünk. Pályája kezdetén, bécsi vésnök tanuló vagy gyakornok korában juthatott ezekhez hozzá. Gennaro 1744-ben halt meg, tehát 1738—44 között együtt dolgoztak a bécsi pénzverőben. Az érdekelt pénzverdék iratainak tüzetes áttanulmányozása nélkül arra a kérdésre sem tudunk feleletet adni, hogy Feckersperger ezekkel a verőtövekkel Nagybányán vagy Gyulafehérvárt vert-e érmeket vagy sem? Ez azonban amúgy is másodrendű kérdés, a lényeg az, hogy az előkerült verőtövek, bár tagadó formában, de végleg tisztázták Feckersperger éremművészi tevékenységét, amire az idézett forrás alapján eddig joggal következtethettünk. Az ilyen természetű negativumok kiderítése a magyar pénzverdék emlékéremtermelése szempontjából époly lényeges, mint a pozitívumok megállapítása.

Huszár Lajos.

³ U. o. IV. 1242. 1.

Egy magyar pénzgyűjtemény a mult század elején.

Édesatyám könyvtárában nemrégén megtalálta szépatyjának, Szalay Péternek pénzgyűjteményéről készített jegyzékét. Talán nem lesz érdektelen, ha mind tulajdonosáról, mind a gyűjteményéről pár szóban megemlékezünk.

Szalay Péter 1763-ban az esztergommegyei Kéménden született, ahol atyja, Mátyás, minden valószínűség szerint, mint az esztergomi érsek praedialis nemese, gazdálkodott kis földjén. Péter testvérei közül igen kivált és első kéméni iskolái után csakhamar Esztergomban, majd Pozsonyban, Budán és Pesten végzi tanulmányait. 1786-ban a helytartótanácshoz került mint írnok. 1807-ben fogalmazó lesz s kiváló munkabírással, pontosságával és megbízhatóságával József nádor hajlandóságát is megszerezte. Minthogy régi nemességét, amelyről meg volt győződve, a családi hagyományok alapján is, igazolnia nem sikerült, a nádor közbenjárásával új nemességet kapott I. Ferenc királytól. A sok munka Szalay Péter szervezetét felőrölte és röviddel azelőtt, hogy elnöki tanácsossá nevezték volna ki, 1825-ben elhunyt.

Már fiatal korában kezdhették el gyűjteni, mert gyűjteményét, szerény anyagi körülményeihez képest, a maga korában¹ tekintélyes gyűjteménnyé fejlesztette, amit bizonyít Rupp ismert műve, amelyben e gyűjteményről a következőkben emlékezik meg: „Szalay Péter egykor a magyar helytartótanács titoknok, gyűjteménye, a veszprémi püspök, jelenleg primás Kopácsy József birtokába került“. Kopácsy gyűjteményéről ugyanott ezt írja: „Kopácsy József, herceg esztergomi érsek, Magyarország primása, Szalay Péter néhai magyar királyi helytartótanács titoknokának gyűjteményét birja, amely kivált aranyokban nézve (I. Károlyt kivéve) teljes“.

Weszerle fennmaradt kézírataiban szintén megemlékezik ősapám gyűjteményéről.² E szerint Szalay Péter 1823 október 20-án mutatta meg neki azt. Akkor abban 90 drb magyar és erdélyi *arany* volt, amelyből a ritkébbak: Károly Róbert, Mária, Bocskai István (szt. László képével), Hunyadi János és du Val munkájának 266-ik oldalán található gelderni magyar mintájú dukát voltak.³

Ezüstérmek, tallérok, forintok és denárok, különböző nagyságban 380 darabban voltak képviselve, amelyek közül a ritkébbak: Basta ovális emlékérmé, II. Miksa magyar tallérja, id. Rákóczi György csegelye 1646-ból, Barcsai Ákos és Kemény János tallérja voltak.

Ritkébb *denárokat* találunk a következő királyoktól: Szent István 3, ebből fordított feliratú előlappal is. Péter 1 drb, Aba Sámuel 1 drb, Béla vezér 1 drb, Salamon 2 drb, Szent László 1 drb, Kálmán 1 drb (majdnem olyan, mint a Festetics hackenbecki (?), de jobb példány, úgy, hogy a „táblák“ ábráinak véséséhez kellene mintának elkérni megjegyzéssel⁴, II. Béla 4 drb, egyik fejjel, a többi három joggal).

Ennyit ír Weszerle a gyűjteményről. Szalay Péter előbb említett két lapból álló jegyzéke előbbi korból származhatik, mert sokkal kevesebb éremről tesz említést és pedig 189-ről. Ebből 64 drb árpádházi (58 ezüst, 6 réz), 122 vegyesházi (24 arany, 97 ezüst, 1 réz), 1 prágai, 1 szerb és 1 nápolyi.

Részletesebben csupán az árpádházi pénzek vannak leírva, ezeket igyekszem a C. N. H. I. szerint meghatározva felsorolni, a többiekről tulajdonosuk csak a királyok nevét és a pénzek anyagát (arany, ezüst réz) tüntette fel.

Árpádházi pénzek a következők voltak: Szent István 2 drb (C. 1.), 1 drb (C. 2.); az utóbbihoz megjegyzi, hogy akkoriban még nem szerepel egyik kiadott katalógusban sem. Péter 1 drb (C. 8.), Aba Sámuel 1 drb (C. 10.), Endre 1 drb (C. 11.), Béla 1 drb (C. 15.). megjegyzi ehhez, hogy a Nemzeti Múzeum gyűjteményében nem szerepel ez a pénz. Szent László 3 drb „bracteát“, Kálmán 2 drb (C. 38.), II. Béla 8 drb (C. ?), III. István 1 drb; megjegyzésében megemlíti, hogy Weszerle ide sorozza. Azonban a leírás kevés ahhoz,

¹ Rupp Jakab: Magyarország ekkorig ismeretes pénzei. Buda, 1841. XV. lap.

² Weszerle kézírata több füzetben a Magyar Történeti Múzeum Éremtára birtokában. A vonatkozó feljegyzés a 33/2. füzet 57. lapján van.

³ Du Val: „Monnaies en Or“. Vienne, 1759.

⁴ Weszerle József hátrahagyott érmészeti táblái. Pest, 1873.

hogy Corpus számát meg tudjuk állapítani. III. Béla 6 drb (valószínűleg a C. 246., vagy 247. számú, Réthy szerint IV. Béla pénze). II. Endre 1 drb (C. 368. Réthy szerint III. Endre). IV. Béla 6 drb rézpénze (C. 98. vagy 99., Réthy szerint IV. István) és 2 drb ezüst (C. 255.), V. István 1 drb (C. 285.), IV. László 1 drb (C. 310.) 3 drb (C. 336 vagy 337), III. Endre 1 drb (C. 260. Réthy szerint IV. Béla), 9 drb nem biztosan magyar és 7 drb királyi vagy vezéri érem Szlavónia részére verve.

Vegyesházi királyok korából valók: *aranyak*: Károly Róbert 1 drb, Nagy Lajos 3 drb, Mária 1 drb, Zsigmond 2 drb, Ulászló 1 drb, Hunyadi János 1 drb, V. László 3 drb, Mátyás 5 drb, II. Ulászló 1 drb, II. Lajos 2 drb, Szapolyai János 2 drb;

ezüstök: Vencel 4 drb, Ottó 3 drb, Károly Róbert 8 drb, Mária 10 drb, Zsigmond 16 drb, Albert 1 drb, Kormányköz 2 drb, Hunyadi János 1 drb, V. László 3 drb, Mátyás 11 drb, II. Ulászló 13 drb, II. Lajos 8 drb és Szapolyai János 2 drb;

rézpénzről egyről tesz említést Mátyás korából.

A vegyesházi királyok fent említett pénzeiből legérdekesebb Ottó 3 dénárja. Nem tudjuk, hogy melyik lehet, de nem valószínű, hogy a C. N. H. I. 387. számú, mert akkor Weszerle ezt minden bizonnyal megemlítette volna leírásában és miután a jóval előbb készített katalógusban is több helyen történik utalás Weszerlére, ha a tulajdonosnak nem is, de Weszerlének feltűnt volna ez a ritkaság.

Szalay gyűjeménye valószínűleg halála után került Kopácsy hercegprimás tulajdonába, még pedig hihetőleg Klobusiczky Péter kalocsai érsek útján, aki három fiának, Agostonnak, Lászlónak és Istvánnak gyámja volt.

Érdemesnek tartottam e régi magyar pénzgyűjteményről néhány sorban megemlékezni.

Br. Szalay-Berzeviczy László.

Dombay Ferenc emlékezete.¹ (1758—1810.)

A Dombayak ősi nemzetsége már a XVI. században, a félhold elleni harcban, írta be nevét a magyar történelembe, D. János, akinek Verbőczy Örzse volt felesége, 1506-ban II. Ulászlótól nyert armálist Jajcza vívásakor tanúsított hősiességéért. II. Rákóczi Györgynek hitvese: Bornemissza Zsuzsa is e családból, amely ma is él, vette eredetét.

A XVIII. században e nemzetség egyik ága Bécsben élt. Ott D. Mihály a m. kir. udvari kancellárián hivatalt viselt. 1758 aug. 10-én Katalin asszony megajándékozta első fiával: Ferencel. Az újszülött keresztatyja a grófságot szerző tolnai Fesztetics Pál volt.

1783-ban Dombay a bécsi Keleti Akadémián tanult. Ekkor jött a császárvárosba Muhammed ibn Abdelmalik, a tangeri basa, hogy urának, a marokkói szultánnak megbízásából kereskedelmi szerződést kössön II. Józseffel. Egy év múlva Dombay már Marokkóba került, azzal a rendkívüli követséggel, amelyet a bécsi udvar Szidi Muhammed szultánhoz menesztett. Négy évig maradt itten.

Marokkóban sokan keresztény kémeket láttak benne. Elrettentésül levágott rab-szolgagejeket helyeztek ajtaja elé. Ételét megkísérelték megmérgezni, de mindez el nem vette kedvét Marokkó tudományos feltárásától. Egy fiatal marokkói: el Hasan ibn Abil-Kahir al Vászil vezette be az ország titkaiba, amelyeket Dombay alapvető nyelvészeti, történelmi és egy numizmatikai munkában tett a tudás közkincsévé. A marokkói mór-arab nyelvnek első nyelvtana és szótára Kőrösi-Csoma Sándor életműve mellé állítja D. munkásságát.

1787-ben, II. József török háborúja miatt, a huszonkilencéves magyar tudósnak, el kellett hagyni Marokkót. A madridi követséghez került és az Escorial keleti kéziratait

¹ Az 1943 ápr. 29-én a Magyar Numizmatikai Társulatban tartott előadás kivonata.

tanulmányozta. *Donna Emanuela Alva*resában itt talált élettársat. Két fiának sorsa ismeretlen. *Florida Blanca* gróf államminiszter spanyol szolgálatba őhajtotta állítani, mert a spanyol állam marokkói tapasztalatait szívesen gyümölcsöztette volna a saját hasznára, de D. hú maradt hazájához. Madridból Bécs Zágrábba rendelte. Mint „határvidéki tolmács“ működött tizenhárom éven át az Una vidékén.

Zágrábban kötött barátságot *Verhovác*z püspökkel, akit jakobinizmussal gyanúsítottak kortársai. Ő támogatta Dombayt Zágrábban megjelent munkái kiadásában.

1802-ben udvari titkári ranggal, udvari tolmácsként, a bécsi titkos udvari és állami kancelláriába osztották be Dombayt. 1804-ben adta ki perzsa nyelvtanát.

Ötvenegy éves korában mellőztetése miatt nyugdíjazását kérte. A „cs. kir. tanácsos“ címmel akarták kiengesztelni. Elkéstek. A sok méltánytalanság 1810 dec. 21-én sirba vitte, ötvenkétéves korában. A Szent István főszékesegyház halotti anyakönyve szerint, a *weidlingi* plébánia sírkertjében nyert nyughelyet. E régi temető azóta sírjával együtt eltűnt.

Dombay numizmatikai munkája Bécsben, 1803-ban, a híres *Camesiana* könyvkereskedés kiadásában, e címen jelent meg: „*Beschreibung der gangbaren Marokkanischen Gold-Silber- und Kupfer-Münzen nebst einen Anhang von einigen seltenen Münzen. Von Franz von Dombay, K. k. Hofsekretär und Hofdolmetscher. Mit einem Kupfer*“.

Előszavában a szerző említi, hogy munkájának egyrésze már 1799-ben napvilágot látott *Eichhorn Johann Gottfried*nak, a jeles göttingai professzornak „*Allgemeine Bibliothek der biblischen Litteratur*“ VIII. kötetében.

A mű éremtáblája nyolc marokkói érem elő- és hátlapját mutatja be. Kettőnek rajzát *Jakob Georg Christ*nek, a koppenhágai egyetem jeles teológusának és keleti nyelvészének „*Museum Cuficum Borgianum*“ c. művéből vette át.

Dombay könyve két részből áll. Az elsőben a Marokkóban forgalomban levő arany-, ezüst- meg rézpénzeknek leírását adja. Minden érem leírásánál — eredeti kufikus arab írással — feltüntette az érem nevét és köriratát is. A második rész „*Függelék*“ gyanánt néhány ritka marokkói arany-, ezüst- és rézérmét ismertet.

Dombay numizmatikai munkája méltó feltűnést keltett. Kiinduló pontja lehetett volna egy magyar keleti numizmatikával foglalkozó szakirodalomnak. Amikor azonban a XIX. század második felében a Kelet iránti érdeklődés nálunk nyelvi, vallási, teológiai-történeti és geopolitikai alapon nagy fellendülést nyert, numizmatikusaink nem kapcsolódtak be ebbe a munkába. Ez az oka annak, hogy a keleti érmészet ma is a magyar numizmatikai szakirodalomnak *mostohagyermek*e. Még a hódoltság török érmészete is feldolgozóra vár...

Palóczi Edgár.

Az Országos Magyar Történeti Múzeum Éremtára jelentősebb újszerzeményei 1943-ban.

Az Éremtár 1943. évi teljes gyarapodása 32 arany, 160 ezüst, 884 egyéb fém, 3 papír, összesen 1079 darab pénz és egyéb emlékérem volt. Ezévi gyarapodásunk legértékesebb anyagát jelenti a *dr. Prócopius Béla* ny. rk. követ úr által véglegesen átadott pápai éremgyűjtemény. A több mint 3500 darabra rúgó gyűjteményből ez év folyamán 13 ezüst és 485 darab egyéb fém emlékérem került beosztásra, közöttük a sorozatos érmek és a legkorábbi darabok V. Pius koráig bezárólag. A *Dessewffy*-gyűjtemény utolsó része, nevezetesen 30 arany- és 2 ezüstérem is ebben az évben került feldolgozás alá. A *Pest-vidéki Kir. Törvényszék* Róbert Károly CNH. II. 1. aranyforintját tette át. Az ajándékozók közül említhető: *Haidekker Sándor dr.*; *Haidekker Sándorné* és *Haidekker Pál* bronzérme, mindkettő *Gách* műve 1943, *Kelényi László*; *Leon Gambetta* bronzérme,

Gauvirtól 1883, Müller Imre: Septimius Severus denár Coh. n. h., Niklovits Károly: Apafi Mihály forint C—B 1663 Resch 25. és Özse Imre Kíspeszt: Mária aranyérem 24.10 g súlyban, niellós díszítésű kézi munka (Krüger ékszerész műve). Vétel útján szereztünk Berán Lajos művészi hagyatékából 7 emlékérmét (Otrantói csata emlékére 1942, Berán Lajosné, Gömbös Gyula, Nádler Róbert 1931, Palmer Kálmán 1925, Benczur Társaság jut. érme 1920 és Krisztus-plakett), továbbá 6 próbaveretet emlékérmekről és 8 pénztervet A hadviselt olasz művészek kiállításán Francesco Giannone szobrászművész három művét szereztük meg (Mussolini és Görögország megszállása 1941, az utóbbit két változatban). A beérkezett éremleletek anyagából kiválogattunk: *battonyai* leletből 2 darabot, közte Braunschweig—Wolfenbütel $\frac{2}{3}$ t. 1676, *felsőörsi* leletből 6 darabot, közte III. Ferdinánd tallér K—B 1653, 1657 és francia tallér 1694, 1695, *kolozsvári* leletből 9 db. osztrák és lengyel aprópénzt, *szárpári* leletből 12 db. XVI. sz.-i német aprópénzt, *sztihóczi* leletből 28 db német aprópénzt a XVI—XVII. sz. fordulójáról. Egyéb szerzemények: Pautalia Marcus Aurelius bronzpénze, Paeonia (Lyceus) tetradachma Head 236 l., Corinthos drachma BMC 187, Corinthos (Achaia) Messalina és I. Claudius koloniális kisbronz Coh.² I. 268. l. 1. sz., Creta (Cnossos) bronzpénz BMC. 53, Syria IV. Antiochus drachma BMC. 20, Numidia (Micipsa) bronzpénz Head 884 l. Domitianus aureus Coh. 48, II. Constantius ezüstmedaillon Coh. 193, római tessera, barbár tetradrachma Fariarix felirattal Paulsen 805—809 típus, thasosi tetradrachma barbár utánzata cf. Dessewffy 538—49. sz., Brigetio területén talált római pénzek egykorú utánzatai összesen 260 darab. III. Béla CNH I. 281A. brakteata, V. István CNH. I. 309 denár, V. István bécsi mintájú denár Hóman 373. l. 2. jegyzet, Róbert Károly garas C. II. 7, denár CNH. II. 37 és Rupp 354. denár, Buda város autonóm verete C. II. 58, Nagy Lajos garas C. II. 68 (két változat) és denár C. II. 85, Hunyadi J. obulus C. II. 158A. n-csillag, denár C. II. 160 B—S és C. II. 162 I—S, Hunyadi J. és V. László denár C. II. 165 K—B. II. Ulászló garas C. 270A. K—H, Szap. János denár C. II. 331A. C—M 1526 és 1527, C. II. 336. K—M 1527 és obulus C. II. 343A. E—T, I. Ferdinánd széles garas K—B 1533, denár Zrínyi címerrel 1532, II. Rákóczi Ferenc 4 poltura j. n. 1707, M. Terézia 17 kr. N—B 1751, 15 kr. N—B 1747, Loth. Ferenc 17 kr. C—A 1751, 3 kr. BE/EVM—D, János Zsigmond obulus N—P 1556. Báthori Zsigmond solidus 1589, Bethlen Gábor garas N—B 1522 (hibridveret), 3 kr. BZ 1623, denár N—B 1621, C—C 1627. Bosznia Ujlaki Miklós denár N. K. VIII. 105. l., Csernoch János ezüstérme 1924 Reményitől, Hubay Jenő és neje ezüstérme 1925 Kuzmik Liviától, Matolay Elek ezüstérme 1940, Wlassits Gyula ezüstplakettje, Baja Polgári Cél-lövész Társ. ezüstérme 1871, Besztercebánya bányapénz 1595. N. K. V. 99. l., Győr Főreál-iskola ezüstérme 1906, Győr város bronzérme 1943. Csucstól, Kolozsvár Erdélyi Gazd. Egylet ezüstérme 1862, Pozsony lóverseny jelvény 1873, 1874. Segesvári Iparkiállítás ezüstérme 1868, Leányfej bronzérem Berán Lajostól, Toldi bronzérem Faragó Árpádtól 1907. Arcképes érem Stringovits Ferrytől, Női fej ezüstérem Zutt műve, Oroszlánnal küzdő férfi ezüstérem Zutt műve, Anglia Edward walesi hg. bronzérem 1874 Boehm Edgar műve, Orosz ezüst jutalomérem XIX. sz. közepe, Göteborg svéd-magyar sport-verseny ezüst plakettje, Triesti Mezőgazd. Kiállítás ezüstérme 1882, Diana francia érem. Lafleur műve.

Éremleletek,

melyek az Orsz. Magyar Történeti Múzeum Éremtárában kerültek feldolgozás alá.

Pocapusztá (Somogy). XV—XVI. századi ezüstpénzek. Utolsó előforduló évszám 1548. *Magyar pénzek.* Zsigmond kvarting C. 126, TS (2), I. Mátyás garas C. 213 A. K-P, K- $\overset{V}{A}$ (2), C. 213 C. K-címer, denár C. 232. K- $\overset{P}{\odot}$ (53), C. 234. K-A (2), K-G, K-P (5), K- $\overset{P}{V}$, K-V (3), C. 235. C-liliom, K-G, címer felett K, K-címer (3), K-kettős kereszt (5), n-két kalapács (5), C. 238. S-W (2), C. 239 K-P (16), K- $\overset{P}{\odot}$ (12), K- $\overset{V}{A}$ (54), elvert (1), obulus C. 242 P $\overset{P}{\odot}$ (17), C. 243. címer felett K, C. 244. K-G, K-P (2), K- $\overset{P}{V}$, K- $\overset{P}{\odot}$ (4), K-V (2), K- $\overset{V}{A}$ (8), elvert (2), II. Ulászló denár C. 272 A. K-h (7), C. 272 B. K-h (56), K-H (7), C. 272 C. K-h (3), K-H, C. 273. K-C (2), C. 276. K- $\overset{M}{AB}$ (4), K- $\overset{S}{B}$ (6) C. 277 K-H 1503, 1504 (7), 1505 (5), 1506 (7), 1507 (9), 1508, C. 278. K-G 1508 (3), 1509 (9), 1510 (9), 1511 (14), 1512 (11), 1513 (7), 1514 (5), 1515 (11), 1516 (7), obulus C. 279. K-h (18), K-H (2), C. 280. K-h (11), K-H, C. 281. K-h (23), K-H (9), C. 282. K-H, C. 283. K-H (46), C. 284. K- $\overset{M}{AB}$, K- $\overset{S}{B}$ (8), II. Lajos denár C. 306A $\overset{A-V}{HK}$ 1526 (2), K-A 1520 (3), 1521 (2), K-B 1525, K- β 1525, K-G 1516, 1518, 1519 (4), obulus C. 314A K-A (22), K-G (109), C. 315. L-K Szap. János obulus C. 343 B. C-M 1527 I. Ferdinánd denár K-B 1528 (2), 1533, 1537, 1541, obulus K-B é. n. (5). *Alsóausztia* III. Frigyes krajcár 1470, 1482, Miksa fillér 1520. I. Ferdinánd 3 kr. 1536, krajcár é. n. (2), *Felsőausztia* I. Ferdinánd tallér é. n., krajcár é. n. (2), fillér 1535, *Stajer* III. Frigyes krajcár 1480, 1482, I. Ferdinánd 6 kr. é. n. (2), *Karinthia* I. Miksa batzen 1515, *Tirol* Meinhard solidus é. n., Zsigmond krajcár é. n. (59), Miksa krajcár (18), Ferdinánd fillér 1535, Götz Leonhard krajcár é. n. (4), 1478, Miksa krajcár é. n. (2), *Salzburg* Leonhard zweier 1519, Matthäus zehner 1524, 1527, zweier 1535, 1537, Ernst zweier bizonytalan évszám, *Bajor* Wilhelm és Ludwig $\frac{1}{2}$ batzen 1530, *Brandenburg in Franken* Georg és Albrecht tallér 1545, Albert tallér 1548, *Donauwörth* város tallér 1546, *Henneberg* fillér 1534, *Öttingen* Karl Wolfgang Ludwig Martin tallér 1542, 1546 (2), *Regensburg* város $\frac{1}{2}$ batzen 1515, *Szász* Friedrich Johann Georg garas évsz. nélkül, bizonytalan német krajcár, *Török* ezüstpénzek II. Mohammed (1), II. Bajazid Novar (9), Kratova (2), Edirne (5), bizonytalan (3), I. Szelim Konstantinápoly (43), Novar (23), Edirne (6), Kratova. Üszkü. (2), Brüssza, bizonytalan (26) Szulejmán Konstantinápoly (26), Szidre-Kajsi (13), Novar (70), Nova Brda (45), Edirne (9), Üszkü. (22), Szerez (2), Aleppo (2), Srebrenica (2), Belgrád (?), Amaszia, bizonytalan (80), bizonytalan szultán (37). Összesen 1378 drb.

Csácsihegy (Zala). Apró ezüstpénzek a XVI. sz. első feléből. Utolsó előforduló évszám 1580. *Magyarország* II. Lajos C. 308A. K-B 1522, *Alsóausztia* I. Miksa garas 1518, Wiener Hausgenossen zweier, I. Ferdinánd pfennig 1523, 1532 (2), bizonytalan évszám (3), *Felsőausztia* I. Ferdinánd pfennig 1527 (8), 1528 (6), 1530, 1531 (2), 1532 (7), 1533 (2), 1534 (2), 1535 (6), 1536, 1537 (3), 1538, 1539 (2), *Stajerország* IV. Frigyes pfennig é. n. (3), I. Ferdinánd pfennig 1526 (4), 1527 (3), 1528, 1529 (3), 1531 (4), 1532, 1533 (4), 1534 (2), 1535, 1536, 1540, 1551, Károly krajcár 1580, *Karinthia* Miksa pfennig 1517, 1518, I. Ferdinánd pfennig 1529 (3), 1530, 1531, 1532 (2), 1533 (2), 1534 (2), 1535 (3), 1536 (3), 1537 (5), 1539, 1540 (6), 1559, bizonytalan (4). *Krajna* I. Ferdinánd $\frac{1}{2}$ krajcár 1530 (4), 1531 (9), 1532 (2), 1534 (2), pfennig 1527, 1528, 1535 (2), 1536, *Tirol* Zsigmond fhg. krajcár é. n. (6), Miksa pfennig 1505, *Csehország* II. Ulászló garas é. n. (22), I. Ferdinánd garas é. n. (3), 1533, 1534, 1535 (4), 1538, 1539, 1540 (2), 1541 (4), 1542, 1544, bizonytalan, egykorú hamisítvány, *Salzburg* Leonhard garas 1518, zweier 1512, 1514 (3), 1515 (7), 1517, 1518, 1519 (3), bizonytalan, pfennig 1500 (2), 1510, 1514 (4), 1517 (3), 1519 (4), Matthäus garas 1523. $\frac{1}{2}$ batzen 1532 (6), 1533 (2), zweier 1519, 1520 (2), 1521 (8), 1522, 1523, 1524 (3), 1525 (3), 1527 (7), 1528 (13), 1529 (9), 1530 (9), 1531 (7), 1532 (8), 1533 (8), 1534 (4), 1535 (11), 1536 (13), 1537 (15), 1538 (10), 1539 (7), 1540 (7), é. n. (16), elvert (17), pfennig 1520, 1521 (3), 1525, 1529 (2), 1530, 1533, 1535, 1536 (3), bizonytalan. Ernst zweier 1540 (2), 1541 (8), bizonytalan (4), *Passau* Wigelius pfennig (2), Ernst pfennig é. n. (12), 1520, 1527 (2), 1530, 1531 (5), 1532 (3), 1533, 1534, *Augsburg* város garas 152?, *Breslau* Mátyás fillér Saurma 12, *Bajorország* IV. Albert $\frac{1}{2}$ batzen 1506 (3), *Henneberg* pfennig é. n., Isny város 1516, *Kempten* város $\frac{1}{2}$ batzen 1513, *Konstanz* garas Miksa nevével é. n., *Königstein* Eberhard garas 1515, *Öttingen* Wolfgang Joachim garas 1517, Karl Ludwig, Martin Ludwig garas 1523, *Szászország* Ernst (1464-86) pfennig, Ernestini főág Fr. Johann Georg (1500-25) garas (37), Fr. Albrecht Johann (1486-1500) garas (4), Johann (1525-32) garas, Johann Georg (1525-30) garas (7), Johann Fr. Heinrich (1539-41) garas, pfennig 1541, Albertini főág Georg garas é. n. (2). Összesen 539 drb.

Sajóvelezd (Borsod). I. lelet. XVI. századi aprópénzek. Utolsó előforduló évszám 1598. *Magyarország* II. Ulászló denár K-G 1511, 1512, II. Lajos ^{A-V}_{HK} 1526, K-B 1525, I. Ferdinánd denár K-B 1528 (2), 1529, 1530, 1531, 1532, 1533 (2), 1537, 1538 (2), 1539, 1540 (3), 1541 (3), 1543 (4), 1544, 1545 (2), 1546 (4), 1547 (6), 1548 (2), 1549 (4), 1550 (4), 1551 (9), 1552 (4), 1553 (5), 1554 (3), 1555 (4), 1556 (3), 1557 (4), 1558 (2), 1559, 1560, 1562 (2), 1563 (2), 1564 (4), 1565 (6), N-C 1554, elvert, Miksa denár K-B 1562, 1565, 1567 (5), 1568 (2), 1569, 1570 (3), 1571, 1572 (6), 1573 (4), 1575 (7), 1576 (6), 1577 (10), 1578 (6), Rudolf denár K-B 1579 (7), 1580 (10), 1581 (10), 1582 (4), 1583 (6), 1584 (6), 1585 (14), 1586 (2), 1587 (9), 1588 (8), 1589 (19), 1590 (14), 1591 (27), 1598, hamis (2), *Lengyelország* Ulászló félgaras (2), Kázmér félgaras (10), Albert félgaras (17), Sándor félgaras (17), I. Zsigmond garas 1526 (2), 1527 (11), 1528 (12), 1529 (17), 1545 (3), 1546 (7), 1547 (7), bizonytalan (2), félgaras é. n. (2), 1507 (8), 1508 (5), 1509 (3), 1510 (4), 1511 (2), bizonytalan (4), *Litvánia* I. Zsigmond garas 1546, 1547 (2), 1566 (3), 1567 (3), 1568 (2), *Danzig* I. Zsigmond garas 1530, 1531 (5), 1532 (2), 1533 (3), 1534 (6), 1535 (2), 1537, 1538 (4), 1539 (4), 1540 (4), Zsigmond Ágost garas 1556, Báthori István garas 1577, 1578, 1579, *Elbing* I. Zsigmond garas 1533 (3), 1534, 1535, 1539 (5), 1540 (4), *Porosz-Lengyelország* I. Zsigmond garas 1528 (3), 1529 (2), 1530 (18), 1531 (16), 1532 (17), 1533 (10), 1534 (17), 1535 (10), *Liegnitz-Brieg* Friedrich garas é. n., 1542 (6), 1543 (5), 1544 (3), 1545 (2), *Porosz hercegség* Albert garas 1529, 1530, 1531 (7), 1532 (9), 1533 (6), 1534 (6), 1535 (7), 1537 (9), 1538 (9), 1539 (7), 1540 (11), 1541 (22), 1542 (22), 1543 (16), 1544 (13), 1545 (18), 1546 (9), 1547 (3), *Brandenburg in Franken* Johann garas 1544, 1545, 1546, *Nordheim* város garas 1552, *Goslar* város garas 1555, *Csehország* II. Ulászló fillér é. n. (2). Összesen 828 drb.

Sajóvelezd (Borsod). II. éremlelet. XVI. századi aprópénzek (csak nagyjából feldolgozva). *Magyarország* II. Ulászló denár K-G 1515, K-H 1505, 1506, II. Lajos denár K-A 1526, K-B 1525, K-β 1526, János denár K-T 1527, I. Ferdinánd denár K-B (301), Miksa denár H-S 1575, K-B (191), Rudolf tallér K-B 1579, garas K-B 1594, denár K-B (502), II. Mátyás garas N-B 1615, 1616, 1617 (2), denár K-B (2605), N-B (3), hamis (52), habsburgkori obulus K-B (17), *Erdély* János Zsigmond denár N-P 1556, 1557, Bocskai István háromgarasos 1606, Báthori Gábor denár C-I 1611, *Lengyelország* félgaras (393), III. Zsigmond hatgarasos 1599, 1600, dutka (18), garas (3), *Litvánia* III. Zsigmond dutka (2), garas (1), *Riga* III. Zsigmond, dutka (2), garas (2), *Porosz-Lengyelország* III. Zsigmond garas (11), *Danzig* III. Zsigmond garas (8), *Aquileia* Ant. Portuguario denár, *Brandenburg in Franken* Albert garas (13), *Csehország* fillér (75), *Friesland* dukát 1602, tallér 1598, *Karinthia* pfennig 1554, *Köln* város pfennig 1563, *Schaffhausen* denár (3), *Szászország* Albertini-ág tallér 1575, pfennig, *Westfriesland* dukát 1591, bizonytalan (Braunschweig?) fillér. Összesen 4338 drb.

Nagykörös (Pest). XVI. századi magyar denárok. Utolsó előforduló évszám 1594. *Magyarország* I. Mátyás denár C. 232. K-^P_⊙, C. 233 A. n-két kalapács, II. Ulászló denár C. 272. B, K-h (3). K-H, C. 277. K-H 1505, C. 278 A. K-G 1509, 1510, 1512, 1514, II. Lajos denár C. 306 A. ^{A-V}_{NK} 1526, K-A 1521 (3), 1526 (2), K-B 1525 (4), 1526 (2), K-β 1526 (5), K-G 1516 (2), 1517 (2), 1519 (4), L-K 1527, elvert nova moneta (2), János denár C. 336. N-I 1527, I. Ferdinánd denár C-liliom 1527, 1532 (2), H-P 1552 (9), K-B 1527 (5), 1528 (25), 1529 (40), 1530 (25), 1531 (24), 1532 (16), 1533 (23), 1534 (49), 1535 (52), 1536 (75), 1537 (67), 1538 (54), 1539 (50), 1540 (43), 1541 (74), 1542 (81), 1543 (82), 1544 (88), 1545 (90), 1546 (144), 1547 (149), 1548 (143), 1549 (204), 1550 (234), 1551 (152), 1552 (259), 1553 (155), 1554 (150), 1555 (147), 1556 (134), 1557 (177), 1558 (150), 1559 (125), 1560 (112), 1561 (100), 1562 (127), 1563 (122), 1564 (134), 1565 (83), N-C 1554, 1555 (3), elvert (7), Miksa denár H-S 1575 (7), 1576 (3), 1577 (2), K-B 1565 (80), 1566 (166), 1567 (174), 1568 (173), 1569 (191), 1570 (204), 1571 (196), 1572 (204), 1573 (26), 1574 (86), 1575 (231), 1576 (255), 1577 (238), 1578 (302), Rudolf denár H-S 1580, S-H 1581, K-B 1578 (5), 1579 (185), 1579 (85), 1580 (297), 1581 (276), 1582 (112), 1583 (155), 1584 (254), 1585 (241), 1586 (207), 1587 (185), 1588 (170), 1589 (273), 1590 (249), 1591 (286), 1592 (228), 1593 (122), 1594 (3), elvert (16), N-B 1582, egykorú hamisítvány (59), *Lengyelország* Sándor (?) félgaras, *Schweidnitz* II. Lajos félgaras, *Csehország* fillér II. Ulászló (3), II. Miksa 1565, II. Rudolf 1583. Összesen 11.904 drb.

Csávolly (Bács-Bodrog). XVI. századi arany- és ezüstpénzek. Utolsó előforduló évszám 1594. *Magyarország* I. Ferdinánd dukát K-B 1563, denár K-B 1534, 1553 (2), 1558, 1564 (2), 1566, Miksa denár 1569, 1571, 1577, 1578, Rudolf denár 1579 (2), 1580, 1583 (2), 1584, 1589, 1594, *Erdély* Báthori Zsigmond dukát szebeni veret 1586, *Lengyelország* Sándor kvartnik, Zsigmond kvartnik 1505, 1508, *Schweidnitz* II. Lajos kvartnik 1526, *Csehország* II. Ulászló fillér, *Venecia* Pasquale Cicogna dukát, *Szászország* Albertini-ág August tallér 1569, Christian tallér 1590. Összesen 29 drb.

Ózdfalva (Baranya). XVI. századi magyar denárok. Utolsó előforduló évszám 1537. *Magyarország* I. Ferdinánd denár K-B 1532, 1535, 1537 (2). Összesen 4 drb.

Almágy (Gömör—Kishont). XVI. századi ezüstpénzek. Utolsó előforduló évszám 1616 (csak nagyjából feldolgozva). *Magyarország* Denárok: II. Ulászló C. 272 B. K-h II. Lajos C. 306 A. B-A 1526, K-B 1526, K-β 1526, L-K 1527, I. Ferdinánd K-B (160), N-C 1554 (2), Miksa K-B (122), Rudolf H-S 1580, K-B (225), II. Mátyás K-B (utolsó évszám 1616, összesen 123), N-B 1614, elvert magyar denár (2), egykorú hamisítvány (4), *Erdély* János Zsigmond denár N-P 1557, *Csehország* kopott fillér, *Konstanz* város denár é. n. Összesen 648 drb.

Vác (Pest). XVII—XVIII. századi ezüstpénzek. Utolsó előforduló évszám 1794. *Magyarország* I. Lipót 15 kr. C-H 1696, C-M 1696, K-B 1663, 1673, 1680, 1682, 1687, 1688 (2), 1689, 1690, 1691, 1693, 6 kr. K-B 1667 (2), 1668 (4), 1669 (6), 1671 (8), 1672 (4), 1673 (2), N-B 1680, 3 kr. j. n. 1704, C-H 1695 (2), 1696, C-H/C-S 1696 (5), 1697 (8), 1698 (13), 1699 (8), K-B 1662, 1668 (2), 1682, 1689 (2), 1690, 1692, 1693 (2), 1694 (8), 1695 (7), bizonyt. (5), N-B 1699, poltura 1698, I. József 3 kr. C-H/C-HS 1701 (2), C-H/P-W 1709 (2), 1710 (3), 1711 (4), III. Károly 3 kr. C-H/P-W 1712, 1715 (2), 1718 (2), Mária

Terézia 20 kr. K-B 1763, B/S-K — P. D 1777, 1779, 17 kr. K-B 1764, 10 kr. K-B 1764, 7 kr. K-B 1765 (2), 3 kr. K-B 1753, 1760 (2), 1761, 1765. Loth. Ferenc 15 kr. K-B 1748, 7 kr. K-B 1762, 3 kr. K-B 1757, 1761, II. József 20 kr. B 1781, 1785, 1786, 1787, 10 kr. B 1787 (2), 1788, 1789, 1790 (4), E 1788, 3 kr. B 1781, 1788, II. Lipót 20 kr. B 1791, Ferenc 20 kr. B 1794, Erdély Mária Terézia 20 kr. H-G 1769, 10 kr. 1765, H-S 1780, Alsóausztria II. Ferdinánd 3 kr. körvonalban ék. 1627, I. Lipót 15 kr. j. n. 1660, CA 1660, 1661, 1664, rozetta 1674 (3), j. n. 1694, 6 kr. CA 1664, 1665, háromszög 1665, rozetta 1677, 1678, 1679, MM 1681 (4), 1685 (3), 1687, 1688, 1689 (3), 1690 (6), 3 kr. CA 1664, rozetta 1667, 1670 (4), j. n. 1693 (10), 1694 (4), 1695 (4), VI. Károly 10 kr. 1722, 3 kr. 1714, 1715, 1716 (2), 1717, 1718 (3), 1719 (2), 1720 (2), 1721, 1722, 1723, 1725, (2), 1726, 1727 (3), 1729, 1730 (2), 1731, 1732, 1737, 1738 (2), Mária Terézia 20 kr. j. n. 1764 (2), 10 kr. 1754, 7 kr. 1765, 6 kr. 1742, 3 kr. 1746, 1756, 1757, 1762, C-K 1766, 1773, C-A 1777 (2), Loth. Ferenc 3 kr. 1746, W-I 1760, II. József 20 kr. A 1783, 1785, 10 kr. A/C-K 1770, A 1787 (2), 1788, 3 kr. A 1782, 1783. Stájerország I. Lipót 15 kr. I-A 1696, 6 kr. IAN 1674, 1676, 1679. 1685. 1686. 1690. 1691, 3 kr. S-H 1665, IAN 1675, 1692, j. n. 1693, IA 1694, 1695 (5) 1696, 1697 (8), 1698 (5), 1699 (7), 1700 (9), 1701 (7), 1702 (2), 1703 (4), 1704 (2), 1705, I. József 3 kr. IA 1706 (5), 1707 (3), 1708 (2), 1710, 1711 (9), VI. Károly 3 kr. 1713 (3), 1714 (2), 1715 (5), 1717, 1718 (2), 1721, 1722, 1728 (2). Mária Terézia 6 kr. JAN 1743, Loth. Ferenc 10 kr. G-R 1765, Karinthia I. Lipót 15 kr. 1694, 1696. 6 kr. 1675, 1680, 3 kr. 1665, 1668, 1695 (4), CS 1699, IP 1701 (2), 1705, 1706, I. József 3 kr. 1707 (2), 1708, VI. Károly 3 kr. 1714, Tirol Ferdinánd fhg. 3 kr. 1639, Sigism. Franz 3 kr. 1764, 1765 (2), I. Lipót 6 kr. 1694, 3 kr. 1681, 1690, 1694 (2), I. József 6 kr. 1711, VI. Károly 6 kr. 1720, 1723, 1728, 1729, 1732, 1739, 3 kr. 1725, 1726, 1731, 1733, 1734, 1737 (5), 1738 (2), 1739 (2), Mária Terézia 10 kr. A-S 1771, 6 kr. 1744, 1745 (2), 1747, 3 kr. 1745 (4), 1748, 1753 (2), 1764, Loth. Ferenc 20 kr. H-A 1754, 3 kr. 1749, 1754, 1755, 1756, H-A 1761, Burgau Mária Terézia 10 kr. G 1764, 1765, 5 kr. SC 1772 (3), Csehország III. Ferdinánd 3 kr. félholdon ötágú csillag 1628, I. Lipót 15 kr. horgony 1664, 6 kr. horgony 1665 (2), 3 kr. GE 1694 1695 (16), 1696 (11), 1697 (11), 1698 (11), 1699 (5), 1700 (8), 1701 (12), 1702 (3), 1703 (4), 1704 (7), 1705 (4), C-K és két kalapács 1694, 1695 (4), 1696 (2), 1697, 1698, B-W és két kalapács 1705 (5), I. József 3 kr. GE 1706 (2), 1707 (8), 1708 (6), 1709 (3), 1710 (2) B-W és két kalapács 1706 (10), 1707 (2), 1708, 1709, 1710 (2), 1711 (7), PM 1710 (2), IAP 1711 (2), VI. Károly 6 kr. 1736, 3 kr. IAP 1712 (2), 1717, B-W és két kalapács 1712, 1713 (5), 1714, TS 1720, 1721 (6), 1722, 1724 (5), 1725 (2), 1728, j. n. 1713, 1715 (2), 1716 (3), 1717 (5), 1718 (2), 1719 (5), 1720, 1728, 1729, 1730 (2), 1732 (2), 1739, 1740 (4), Mária Terézia 20 kr. EVS-AS 1772, 10 kr. 1764 (2), 1765 (3), 6 kr. 1746, 3 kr. 1753, 1761 (3), 1762 (2), 1765 (6), Loth. Ferenc 20 kr. P-R 1755, 7 kr. P-R 1762, II. József 20 kr. C/EVS-IK 1775, Szilézia I. Lipót 15 kr. G-H 1660, 1662, S-H 1664, MMW 1693, 1694 (2), 6 kr. S-H 1665 (2), SHS 1672, 1673 (5), 1674 (2), 1677, 1678, 1689 (2), 1691 MW 1693, FIK 1676, 3 kr. SHS 1666, 1668 (4), 1670, MMW 1693 (2), 1695 (6), 1696 (3), 1697 (2), 1698, FN 1700, 1701 (5), 1702 (3), 1703, 1704 (2), 1705 (9), GW 1659, CB 1694, 1695, 1696 (38), 1697, 1698 (4), 1700, 1701 (2), 1702 (3), 1705, bizonytalan évszám (10), I. József 3 kr. FN 1705, 1706 (16), 1707 (24), 1708 (13), 1709 (9), 1710 (16), 1711 (20), CB 1705 (4), 1706 (7), 1708 (3), 1709 (2), 1711 (2), VI. Károly 15 kr. 1734, 6 kr. 1713, 1715 3 kr. FN 1712 (3), CB 1712 (2), j. n. 1713, 1716, 1719, 1723, 1725, 1727 (3), 1729 (2), 1730 (3), 1731, 1739 (2), bizonytalan évszám (2), Würzburg I. Lipót 15 kr. α 1685, Bajor veret I. József 3 kr. csillag 1705 (4), 1706, 1709 (2), 1710 (3), 1711, VI. Károly 3 kr. csillag 1612 (7), 1713 (2), 1714 (2), Bajorország Max. Emanuel 3 kr. 1690, 1700, 1718, Carol Albert 3 kr. 1733, Max. Josef 20 kr. 1766, 1768 (2), 10 kr. 1758, 1764. 1768, 1769, 1770, 1775, Breslau püsp. Friedr. v. Hessen 6 kr. 1780, Chur város 3 kr. 1732, Friedberg 6 kr. 1688, Fulda Heinrich 10 kr. 1766, Liegmütz—Brieg Georg 15 kr. 1664 (3), Ludwig 15 kr. 1660, 1663, Christian 15 kr. 1644, 3 kr. 1659, 1668 (2), 1669 (2), Georg Ludwig Christian 3 kr. 1658 Louise régens 6 kr. 1673 (2), Georg Wilhelm 6 kr. 1674, 3 kr. 1675, Mainz Emerich Josef 10 kr. 1766, Nürnberg grófság Friedrich 20 kr. 1760, 10 kr. 1764, 1766, Alexander 3 kr. 1786, Nürnberg város 20 kr. S-R 1765, Olmütz Karl 15 kr. 1693, 6 kr. 1674 (3), 1675, 1678, 1682, 1708, 1709 (2), 3 kr. 1669, 1670 (2), 1695, Wolfgang 6 kr. 1712, 1713, 1714, Pfalz Karl Theodor 20 kr. 1777, 10 kr. 1764 (2), Selzburg Max. Gandolf 3 kr. 1680 (3), 1681 (6), Johann Ernest 15 kr. 1687, Trier Johann Philipp 10 kr. 1765, Würzburg Adam Friedrich 20 kr. W/N-B 1762, M-P 1763, L/W 1764, 10 kr. 1765, Württemberg—Öls Ludwig Friedrich 15 kr. 1674, Sylv. Friedrich 6 kr. 1674 (3), 3 kr. 1674, 1676, Julius Sigism. 6 kr. 1678, Christ. Ulrich 3 kr. 1696, 1701, 1702 (3), Karl 3 kr. 1705 (2), Karl Friedrich 6 kr. 1713 (2), 1714, 1715, Bizonytalan német 3 kr. Lengyelország Oswieczim-Zator 15 kr. 1777, Litvánia III. Zsigmond 3 kr. 1614. Összesen 1086 drb.

Dunapataj (Pest). XVI—XVII. századi denárok. Utolsó előforduló évszám 1639. Magyarország I. Ferdinánd denár K-B 1528, 1542, 1544, 1557, 1558, 1559, Miksa denár K-B (5), Rudolf denár K-B (8), II. Mátyás denár K-B (337), II. Ferdinánd denár K-B (1257), III. Ferdinánd denár K-B 1638 (25), 1639 (15), egylapú veret (2), egykori hamisítvány (36), Erdély Bethlen Gábor denár C-C 1626 (2), K-B 1620 (3), 1621 (3), egykorú hamisítvány (3), Salzburg zweier 1541, Mirandola I. Alessandro (1602—37) denár. Összesen 1700 drb.

Ásványráró (Győr). XVI. századi ezüstpénzek. Utolsó előforduló évszám 1698. Magyarország II. Ferdinánd denár K-B 1636, I. Lipót 15 kr. bástya-CG 1674 (2), C-M 1695, C-H 1696, K-B 1661, 1663, 1665, 1674, 1675, 1676, 1677 (3), 1678, 1679 (2), 1680 (4), 1681 (2), 1682, 1683 (2), 1684 (2), 1685, 1686 (2), 1687 (2), 1688 (4), 1689 (3), 1690 (9), 1691, 1692 (2), 1693 (2), 1694 (3), 1696 (3), N-B 1696, N-B/P-O 1696, 1698, 6 kr. K-B 1670, 1671 (2), 1672, N-B/L-M 1674, duarius K-B 1696, denár K-B 1685 (2), 1687, Alsóausztria I. Lipót 15 kr. j. n. 1659 (2), 1660 (2), CA 1660, 1661 (3), 1662 (3), 1663 (4), 1664 (9), rozetta 1674 (3), 1676, MM 1684, j. n. 1694, 1695, 1696 (2), 6 kr. rozetta 1677, MM 1681, 1687, 1688, 1689, 1690 (2), 1691, Stájerország I. Lipót 15 kr. 1661, 1663, 1665, 1675, 1676 (2), 1694 (2), 1695 (3), 1696 (2), 6 kr. IGW 1670, j. n. 1680, 1690, Karinthia I. Lipót 15 kr. 1693 (3) 1695, 6 kr. 1673, Tirol I. Lipót 15 kr. 1691 (2), 1694 (2), Csehország I. Lipót 15 kr. horgony 1664 (2), 6 kr. IAN 1674, MV 1691, Szilézia I. Lipót 15 kr. G-H 1662, 1663 (2), S-HS 1664 (7), C-B 1677, 1694 (3), M. MW 1694 (4), 6 kr. FIK 1675, Neuburg am Inn. I. Lipót 15 kr. háromszög 1664, Mainz I. Lipót csillag 1685, Liegmütz—Brieg Ludwig 15 kr. 1661, 1663, Georg 15 kr. 1662, 1663 (4), 1664, Christian 15 kr. 1663, 1664 (3), Württemberg—Öls Sylv. Friedrich 15 kr. 1675 (2),

1694, *Breslau* Friedrich 15 kr. 1679, 1680, Franz Ludwig 15 kr. 1693 (2), 1694 (3), *Olmütz* 15 kr. Karl 1694 (2), *Chur* Udalrich 15 kr. 1688. Összesen 190 drb.

Makó (Csanád). XVIII—XIX. századi ezüsthuzasok és tizesek. Utolsó előforduló évszám
1827. *Magyarország* Mária Terézia 20 kr. K-B 1763 (2), 1765 (2), B/EVM-D 1768, 1770, 1773 (2), B/SK-PD 1774, 1776, 1778, 1779 (2), 10 kr. K-B 1765 (2), Loth. Ferenc 20 kr. K-B 1764 B/EVM-D 1765 D, E, G (3), H (3), B/SK-PD 1765 K, L (2), M, N, O, P, N-B 1755, 1760, 10 kr. B/EVM-D 1765 A. II. József 20 kr. B/EVM-D 1769, 1770, 1771, 1772, B/SK-PD 1774, 1775, 1776, 1777, 1778 (2), 1780 (2), B 1781 (2), 1782 (3), 1783 (2), 1785 (3), 1786 (6), 1787 (21) 1788, E 1788, 1789, G/IB-FL 1770, 1771, G/IB-IV 1775, G 1786, 1788 10 kr. B 1787, 1788 (2), 1790 (5), E 1796, II. Lipót 20 kr. B 1791 (2), 1792 (6), E 1791, Ferenc 20 kr. B 1793, 1794 (6), 1796 (3), 1802 (4), 1803 (6), 1804 (14), 1805 (15), 1806 (12), 1808 (5), 1809 (3), 1811 (3), 1813 (2), 1815 (7), 1816, 1818 (12), 1820, 1821, 1823, 1826, 1827 (4), 1828, E 1796, 1797 (2), 1804 (3), 1805 (3), 1808 (2), 1809, 1814 (2), 1815, 1821 (2), 1822 (4), 1823 (2), 1824 (5), 1825, 1826 (3), 1827, G 1796 (2), 1803 (3), 1804, 1805 (2), 1808, 1814, 1822, 1823, 10 kr. B 1815 (4), G 1821, *Erdély* Mária Terézia 20 kr. j. n. 1763 (2), H-G 1769, 1770, *Alsóausztria* Mária Terézia 20 kr. j. n. 1760, 1763 (2), 1764 (7), 1765 (10), IC-SK 1767 (2), 1770 (2), 1771 (2), 1772, 1773, IC-FA 1774 (4), 1776 (3), 1777, 1778 (3), 17 kr. 1761, 10 kr. j. n. 1765, Loth. Ferenc 20 kr. W-I 1763, II. József 20 kr. A/IC-SK 1767, 1768, 1770, 1771, A/IC-IA 1774, 1776 (2), A 1778, 1783, 1784 (6), 1785, 1786 (5), 1787 (4), 10 kr. A 1787, II. Ferenc 20 kr. A 1802 (3), 1803 (3), 1804 (2) 1805 (2), 1806 (13), 1807, 1808 (13), 1809 (7), 1810 (9), 1811 (8), 1812, 1814 (3), 1815 (10), 1817 (3), 1818 (7), 1819 (2), 1820, 1822 (2), 1823 (2), 1824 (4), 1826 (2), 1827, 10 kr. A 1793, 1815 (3), *Stájerország* Loth. Ferenc 10 kr. G-R 1764, *Tirol* Mária Terézia 20 kr. A-S 1772, VC-S 1777, 1778 (7), 10 kr. VC-S 1777, Loth. Ferenc 20 kr. H-A 1757, 1758, II. József 20 kr. F 1785, 1788, 1789 (2), II. Lipót 20 kr. F 1792 (2), II. Ferenc 20 kr. F 1794, 1796, *Burgau* Mária Terézia 20 kr. SC 1772, 10 kr. G 1765, II. Ferenc 20 kr. H 1794, *Csehország* M. Terézia 20 kr. j. n. 1757, 1758 (2), 1759, 1761, 1763 (3), 1764 (2), 1765 (3), Loth. Ferenc 20 kr. P-R 1756 (2), 1757, 1775, 1778 (2), 1779, 1780 (3), 10 kr. j. n. 1763, 1764 (2), 1765 (3), Loth. Ferenc 20 kr. C 1797, 1802 (3), 1753, II. József 20 kr. C/EVS-AS 1767, 1773, C/EVS-IK 1774, C 1783, II. Ferenc 20 kr. C 1797, 1802 (3), 1803 (4), 1804 (2), 1805 (2), 1806 (4), 1809 (5), 1814, 1815 (2), *Lombard—Velece* II. Ferenc 20 kr. V 1818 (2), *Salzburg* Hieronimus 20 kr. 1783, II. Ferenc D 1806, 1808 (2), *Baden* Karl Friedrich 20 kr. 1771, *Bajorország* Max Josef 20 kr. 1763 (3), 1764, 1767, 1769, 1770, 1771, 1772, 1773 (2), 1774 (3), 10 kr. 1757, 1767 (3), 1768 (2), 1769 (3), 1770 (2), 1771, 1772 (4), 1773 (2), 1774 (10), 1775 (6), 1776, Karl Theodor 20 kr. 1769, 1789, 10 kr. 1779, Max. Josef 20 kr. 1811, *Kur—Pfalz* Karl Theodor 10 kr. 1763, 1764 (3), 1766, 1769, 1770, *Pfalz—Zweibrücken* IV. Christian 20 kr. 1763, 10 kr. 1764, *Brandenburg—Bayreuth* Friedrich 20 kr. 1761, 1762, Friedr. Christian 20 kr. 1764, 1765 (2), 1766, 10 kr. 1766, *Brandenburg—Anspach* Alexander 1762, 1763 (2), *Württemberg* Karl 20 kr. 1763 (2), 10 kr. 1767, *Fulda* Heinrich 20 kr. 1763, *Mainz* Friedr. Karl Josef 10 kr. 1795, *Trier* Johann Philipp 20 kr. 1765, 10 kr. 1765, *Würzburg* Adam Karl 20 kr. 1763, 1764 10 kr. 1765, Georg Karl 20 kr. 1795, *Hanau* Mária 10 kr. 1763, *Augsburg* 20 kr. 1765, *Nürnberg* 20 kr. 1762, 1763, 1765, Bizonytalan veretű 20 kr. és 10 kr. (3). Összesen 645 drb.

H. L.

Irodalom.

Alföldi András: **A Kontorniát érmek**, a rómovárosi pogány nagyurak félreismert propagandaeszköze a keresztény császárság ellen. (A Magyar Numizmatikai Társulat ünnepi kiadványa, fennállása negyvenedik évfordulója emlékére.) Andreas Alföldi: Die Kontorniaten, ein verkanntes Propagandamittel der stadtrömischen heidnischen Aristokratie in ihrem Kampfe gegen das christliche Kaisertum. Festvortrag gehalten am 9. Mai 1941. (Festschrift der Ungarischen Numismatischen Gesellschaft zur Feier ihres vierzigjährigen Bestehens.) Text 1943, 1—195. l. 4° és Tafeln 1942, 75. tábla, 4°.

A magyar régészeti és művészettörténeti szakirodalomban az utóbbi években elszaporodtak az emlékkönyvek. Az emlékkönyvek szerkesztése rendszeren egy társulat kebeléből indul ki és egy-egy kiemelkedő tudósunk működésének évfordulója készül. Más oldalon folyóirataink egy száma van dedikálva érdemekben gazdag kutatóink jubileumára. Mindkét megemlékezés több író cikkeinek gyűjteménye, akiknek munkásságát, így az ünnepi megemlékezés köti egy csokorba. A Magyar Numizmatikai Társulat fennállásának negyvenéves évfordulója olyan ünnepi alkalom volt, amelyet a társulat a szokásos ünnepi ülésen túl, maradandó formában kívánt kifejezésre juttatni. Előttünk fekszik a társulat jubileumára kiadott kötet. A kötet nem szokásos kis cikkek gyűjteménye, ilyen szempontból: a társulat hivatása magaslátán áll a Numizmatikai Közöny évenkénti közrebocsátásában; az ünnepi kiadvány egy egységes munka, amely tudományágunk egy nagy lelet csoportját teljesen új megvilágításban helyezi a kutatás nagy egyetemlegességébe. Gr. Dessewffy Miklós barbár vereteinek kiadásával már egyszer a társulat egy fontos hazai éremcsoportot tett közzé kiadásában. Az első rendszerező munka alapján továbbhaladt a kutatás és éppen néhány évvel ezelőtt hozta meg végső gyümölcsét, amikor az avatott historikus éppen e barbár érmekeket tette hazai történetünk egyik régebben teljesen sötét évszázadának, a Kr. e. I. szd. időrendjének gerincévé. A társulat most ismét a legjobb történeti érzékkel a római numizmatika olyan csoportját szövegezte meg ünnepi kiadványában, amelynek jelentősége túlmegy a hazai föld történeti keretein és az antik világ bukásában is egyszerű méreteihez, valamint lelkiségéhez ad közvetlen háttérrel. Érdekes egyezés az is, hogy az első ünnepi kiadvány anyagának történeti ártértekelője és a most megjelent munka szerzője ugyanaz a tudós: Alföldi András.

Mindenekelőtt be kell mutatnunk a kontorniátokat. A római numizmatika művelői eddig igen keveset tudtak ezekről a bronzveretekről. A nevük nem antik, az olasz humanisták nevezték el ezeket az érmekeket a szélükön körbefutó barázda miatt (contorno) kontorniátoknak. Korukat Konstantinus—Anthemis kora határozta meg. Ismertük a veretek régi katalógusát: J. Sabatier, Description générale des médaillons contorniates 1860, ebben néztek utána a kutatók, vagy gyűjtők az egyes daraboknak. Lehet mondani, hogy ennyivel be kellett érnie az érdeklődő kutatóknak, mert ha a kontorniátok irodalmát akarta áttekinteni, akkor egy sereg találgatást nyert a veretek rendeltetésére. Ezt a sajátos állapotot veszi A. A. munkája első oldalain boncolás alá és helyesen mutat rá a numizmatika módszertani fogyatékosságaira. Az antik numizmatika módszere fejlődésében elmaradt és ezért nagy területek maradtak ismeretlenek a rokon tudományágak előtt. Itt pedig egy pillanatra meg kell állnunk éppen A. A. módszerénél. A. A. az antik történelem, vallástörténet és a régészet mellett műveli a római numizmatikát és éppen módszertani felkészültsége, amellyel a rokon tudományágak felett uralkodik, mutatja meg a módszertanilag helyes utat, amellyel az antik numizmatika még érintetlen területeit felkutathatjuk és kiaknázzhatjuk.

A. A. numizmatikai kutatásaiban én három nagy mérföldkövet látok. Pályája kezdetén írta meg az: „Untergang der Römerherrschaft in Pannonien“ kétkötetes munkáját. Ebben a munkában az éremleletek utolsó darabjait, a régi bevált módszer szerint, mint a történeti események hiteles dokumentumait, a régészeti anyag mellé rendelve, vonta le nagyfontosságú következtetéseit. Teljesen az érmekek és sorozatok belső kulturtörténeti összefüggésein alapul második nagy munkája: A Festival of Isis in Rome under the Christian Emperors of the IVth Century (Diss. Pann. II. 7.) 1937. Az éremcsoport belső összefüggései kiszélesedtek a római újév szokásaival, eredményeikben már vázolták a háttérrel, amelyet a Kr. u. IV. szd. nagy átalakulásában Róma városa tradíciójával jelentett a történelemben. Így értünk el a kontorniát-könyvhöz. Ismét az éremcsoport belső összefüggésein van a hangsúly. De igen sok régészeti anyag bevonása szükséges a kontorniátok rendeltetésének tisztázásánál. Veretésük céljánál viszont a történeti háttér fontos, mikor pedig az ábrázolások összefüggéseit kutatja a könyv írója, akkor gyakran kell a kor irodalmára hivatkozni, így bontakozik ki a kulturhistóriai jelentőségük. Ilyen módon jelentkezik a szomszédos tudományágak A. A. módszerében, hogy egy fontos éremcsoportot minden oldalról megvilágítva élénk állítson. Ezt a kis metodikai kitérést azért nem tartottam fölöslegesnek, mert éppen ezen a téren sokat tanulhatunk el A. A.-tól. Átlendíthetjük

az ő módszereivel a római numizmatika gépezetét a felismert holtpontra. A munka ismertetésében is a módszertani szempontokra kívánom felhívni a figyelmet.

A bevezetésben röviden foglalkozik az író a kontorniatok irodalmával, a rendeltetésükre vonatkozó véleményeket összefoglalva megtaláljuk. Ezek a vélemények szerint eddig vagy mint játékbárcákat, vagy talizmánjellegű érmekeket kezelték a nagyméretű bronzvereteket, de főleg a rájuk véssett PE monogram alapján gyakran hivatkoztak agonsztikus összefüggésekre. Mindenekelőtt egy széles alapot kellett teremteni, hogy eldönthessük az időrendi és tipológiai kérdéseket.

Egy pillantást kell vetnünk a könyv végén felsorolt 578 fajta kontorniat listájára és a táblákon ábrázolt sok darabra, az anyaggyűjtés teljességéről máris meggyőződött A. A. minket. Ezt a hatalmas anyaggyűjtést még a most dúló világégés előtt sikerült megtennie. Aki ilyen nagyszabású anyaggyűjtéshez csak egyszer is hozzákezdett, tapasztalhatta azt a sok akadályt, amely ilyen fajta munka elé tornyosul, hogy ne is említsem a háború okozta nehézséget. A. A. évtizedek óta kiépített nemzetközi tudományos kapcsolatainak köszönhető, hogy ilyen anyag Budapestén összegyűjthető volt. Az anyaggyűjtés széles alapjait bizonyítja, hogy a tárgyalás folyamán alig akad olyan kis hézag, amely a hiányokra vezethető vissza, bár a szerző néha hivatkozik olyan új anyag felfedezésére, amelytől néhány apró részlet kiegészítését várja. Talán lehetséges lesz a világháború után a kiegészítés.

A körültekintő anyaggyűjtés lehetővé teszi a világos rendszerezést a veretek külső megjelenése alapján. Mielőtt azonban ebbe belekezdené, éppen a kontorniatok külső megjelenése alapján foglalkozik a felkalapált szélű római medaillonokkal. Megállapítható, hogy a Konstantin-dinasztia idején veretek ilyeneket Rómában, de ezeken egyelőre hiányzik a körbarázda. Kiesik az a korábbi felfogás, hogy a veretek szélét a játék miatt kalapálták fel. II. Constantius egyik medaillonján megtaláljuk a felmagasodó szélét, a mélyített barázdával, a medaillonokon megjelenik a PE monogrammal. Is az a tény, hogy régi, I–II. szd-i medaillonokat is találunk a monogrammal, azonos rendeltetésűnek veszi ezeket a kontorniatokkal. Ha most hozzávesszük, hogy régi érmekeket szokás volt újkor ajándékozni, akkor a hasonló pseudomoneták, mint a kontorniatok, ilyen célt szolgáltak.

A vert kontorniatok első csoportját II. Constantius uralkodása alatt kezdik verni, mégpedig Kr. u. 356–359 közötti évek újjéjén. Ez a pontos datálás két szerencsés összefüggés eredménye. Az egyik korai kontorniat-emissióból való előlap próbaveretét megtalálta a szerző, hátlapján az elterjedt centenionales hátlap, verde- és emissio-jellel. A hátlap II. Constantius aprópénzét mutatja Kr. u. 356–359 között, de azt is elárulja, hogy a kontorniatokat Rómában verték. A másik összefüggés: egy Constantius-medailon hátlapja a szabin nők elrablása, amelyet egy kontorniat revers-ről vettek át. Így két fontos problémát megoldott a szerző: a kontorniatok készítésének kezdeti időpontját és ami talán még fontosabb, hogy a veretek Róma városához vannak köve.

Az anyaggyűjtésből szépen kirajzolódik a kontorniatok vert első csoportjából a fejlődés három fázisa. A szerző beosztása szerint korai, középső és késői emissiók. Persze rövid alkalmi (űjv) sorozatokra kell gondolnunk, a beosztásokat a szerző nagy körültekintéssel alkotta meg. Előlapok és hátlapok kombinálásával egybekapcsolódó sorozatot állított össze a fejlődés menetére. Ezek a sorozatok teljesen meggyőzőek, a darabok egymásutánja bizonyítva van. Ha egy-egy darab nehezen illeszthető be a sorozatokba, annak oka egyedül az anyagból adódó néhány hiány. Ebben a beosztásban nagy eltérések nem lehetnek. Bármennyire is tanulságos az a szellemes gondolatmenet, amellyel a szerző végigvezet a sorozatokon, ennek részletes ismertetése itt nem lehet feladatunk. Meg kell elégednünk az eredmények regisztrálásával. A kezdő emissiók jellemzője a Kr. u. IV. szd. éremművészetéből toronymagasan kiemelkedő kvalitás. Jellegzetes előlapok Nagy Sándor művészi kivitelű feje (két típus), Olympias fátyolos mellképe, Róma-mellkép, győztes koccsok. Megjelennek a császárporthék: Traianus, Nero, Divus Augustus, Pius és két császárnő, Agrippina és Faustina. A hátlapok Olympias a kígyóval, ülő Róma, Ceres stb. Az első emissiók végét I. Valentinianus korára datálja a szerző. Ezeknél a jellegzetes előlap típusok Traianus és Nero mellképei; mellettük még Augustus, Julius Caesar, Hadrianus és Nagy Sándor fordul elő. A másik jellegzetesség a szinte divinizált antik írők (Homer, Horatius) mellképeinek megjelenése az előlapokhoz. Meg van az összefüggés a jól datálható medaillonokkal. Theodosius korához kapcsolódnak a középső emissiók. Újlag figyelmeztet a szerző, hogy az élő császár képe nem fordul elő a kontorniatokon, kivétel ugyan van, éppen Theodosius. de csak két darab. Az utolsó emissiók magukon viselik a művészi kivitel visszafejlődését, vezetőfonal a Nagy Sándor-Herkules mellkép romlása. Új alakok a kontorniatokon: tyanai Opollonius és Sallustius. Rómában, az állami verdében vert kontorniatok első csoportja valószínűleg Kr. u. 394-ben megszűnik. Alföldi András mutatta ki előző munkájában, hogy a Serapis-Isis újévi pénzek verését a keresztény Theodosius Kr. u. 394-ben betiltja, ugyanúgy lehetett ez a szintén kizárólag pogány jellegű kontorniatokkal is.

A vert kontorniatokat követő nagy csoport az öntött kontorniatok csoportja, ezek készítését 395 és 410 közé tette a szerző. Kétségtelen ugyanazt a célt szolgálták, mint a vert darabok, ámde ezeken megérzik a nem hivatásos éremvénzők első ügyefogyott művészkedése, amely ugyan művészetileg a kezdő emissióktól távol álló példányokat hozott létre, de a korra jellegzetes darabok születtek meg kezük nyomán. Témában szorosan kapcsolódnak ez előbbi ábrázolásokhoz. Kétségtelen, hogy ezek is Rómában készültek. A csoport végét Róma felégetése Kr. u. 410-ben jelzi. A következő csoport méreteken elűt az előbbiektől, nagyobb érmeke és ismét vert darabok. Jól elválaszthatók ezek az ugyancsak Rómában készült sorozatok, a régi császárok mellképe mellett ugyanis az V. szd. uralkodói jelennek meg nagyszabású kontorniatokon. Így datálások nem okoz nehézséget Honorius-tól kezdve III. Valentinianuson keresztül egész Anthemius császárig terjed koruk. Ami azonban feltűnő, a pogány szimbolika megmarad a hátlapon, csak a végén szelődül egyszerű agonsztikus ábrázolásokká. Egy kisebb csoportot említ még meg a szerző, amely valószínűleg Konstantinápolyban, az új fővárosban készült. Jellemző pogány jellegű a kontorniatoknak nem találjuk meg egy másik csoportnál. Itt nem gondolhatunk római városi veretekre, de technikában is elűtnek ezek a darabok, mert az ábrázolások mélyítve, az antik intaglio stílusában foglalnak helyet a kiemelkedő kereten belül. Külső megjelenésükben hasonló és főleg a bevéssett jelek szerint, mint analógiát, idetartozó medaillonokat és játékbárcákat is megemlíti a szerző, munkája osztályozó részének végén.

A kiadvány rendszerező része után a kontorniátok rendeltetésével foglalkozik a szerző. Itt is módszeresen, lépésről-lépésre vezeti az olvasót. Kiinduló pontja csakis a kontorniátokon látható bevésett jelek lehetnek. A bevésett jelek ismétlődnek a kontorniátokon és alakjuk szerint újabb osztályozást tesznek lehetővé. Tehát ismét egyedül célravezető módszerrel jutunk a szerző által eredményhez. Külső összefüggések az éremcsoporton belül, adják meg a kulcsot a belső összefüggésekhez. A szerző kiválasztja a kontorniátokon bevésett, még túlnyomó többségben előforduló jelet: a PE monogrammot, a palmaágat, a szívalakú levelet és a napkorongot. Sorra veszi azokat a tárgyakat, amelyeken a PE monogramm előfordul és itt jut nagy szerephez a rokon tudomány, az archaeológia, hiszen diptichonoktól, sírkövektől, karcolatoktól kezdve terakottáig, mécsesekig és vésett ékkövekig számtalan helyen találjuk meg ezt a monogrammot. Mintahogy előre sejtettük, hogy ez a jel nem szorítkozhat problémájával csak az érmekre, hanem a római mindennapi élet sokrétűségében elterjedt volt és ezért a reánkmaradt teljes emlékanyag megszólaltatásával oldható csak meg. Alföldi András összefoglalja a monogram variánsait és a monogramra vonatkozó előtte elhangzott feloldásokat és kiegészítve azt, mint feloldást: praemia feliciter-t ajánlja. Ehhez kapcsolva a palmaágat is, úgy a monogram mindenfajta játékokban, gondoljunk főleg az agonisztikus játékokra, a díj elnyerésére vonatkozik, tehát szerencse-szimbólum. Még érdekesebb a hasonló eredmény a szívalakú leveleknél, ahol talán még jobban a kocsiversenyekhez és más cirkuszban lejátszódó eseményekhez volt kötve ez a hasonló szerencse-szimbólum. Ha most összevetjük, hogy a felkalapált szélű kontorniátokat, mint régi pénzeket, népi szokás szerint ajándékozzák újévkor, mint szerencsehozó darabokat, akkor a bekarcolt jegyek még jobban aláhúzták a pseudomonéták szerencséhozó erejét. Ha pedig már verésüknél fogva ilyen jelekkel együtt készültek, ez csak megerősítése annak a ténynek, hogy az ilyen darab valóban szerencsét hoz, nem pedig tulajdonosa előbb kipróbálta és azután karcolta bele a szerencse jelét.

A kontorniátok verése szoros kapcsolatban volt az újévvel. A veretek ábrázolásait, köriratait, amelyek az újévre vonatkoznak, összegyűjtötte Alföldi András. Már ebből is kiderül, hogy miként régi érmeket, medaillonokat, széleít felkalapálva, ajándékoztak a rómaiak újévre, úgy a kontorniátok is ilyen újévi ajándékok voltak. A felsorakoztatott irodalmi utalásokból és régészeti leletekből Alföldi András levonja a következtetést, hogy régi bronzpénzt szokás volt ajándékozni Rómában, különösen szerencséhozonak tartották Nagy Sándor pénzeit. Korábban medaillonokat verettek a császárok egy-egy év kezdetére ezeket osztották ki a legelőkelőbbek között. Az ajándékozás jelentősége és formája azonban nagyot változott a századok folyamán. Most egy színes történeti háttérrel fest Alföldi András arról, hogy mit jelentett az ajándékozás ténye a Kr. u. IV. század végére Rómában, a fejedelmi székhelyet elveszített tradicionális városban élő arisztokrácia számára. Hányféle alkalma volt az arisztokráciának, mint erényét, a bőkezűséget csillogtatni a római néppel. Más oldalról kitűnő képét kapjuk Alföldi mesteri háttérfestésében, hogy a politikai jogaitól megfosztott római városi nép miként éli ki magát a cirkuszi játékokban. Symmachus (a római városi nemesség egyik kiváló képviselője) leveleiből kitűnően látjuk, hogy miként feledkeztek meg az akkori idők előkelőségei és városi nintstelenjei, egymásratalálva a játékok, ünnepségek hazug világában, a halálos csapásokat szenvedő antik világ minden bajáról. Ez a kontorniátok kerete, amely érmek először a felső tízezer ajándékai voltak, majd később a szerencseszimbólika olcsó újévi ajándéktárgyai lettek, amely a kocsiversenyeken és ünnepségek légkörében kereste azt a győzelmet, amelyet a realitásban, az ellenséggel szemben már régen elvesztett. Hogy mennyire ebből a légkörből valók a kontorniátok, az összehasonlítva a diptichonok formakincsével, még jobban alátámasztható. A könyv azért ad aránytalanul többet a numizmatikai feldolgozásnál, mert éppen ezek a háterek értetik meg az olvasóval, hogy mennyire elválaszthatatlan része egy-egy éremcsoport is az antik kultúrtörténetnek, ha az kellő megvilágításba kerül.

Végül egy érdekes kérdésre ad feleletet a szerző a kontorniátok ábrázolásait áttekintve. Hogyan lehetséges, hogy miután a keresztény császárság éremeiről már régen eltűntek a pogány ábrázolások, a kontorniátok ábrázolásán ezzel szemben kizárólag pogány ábrázolásokat találunk. A szerző jogi oldalról fogja meg először ezt a lehetőséget. Itt rámutat a bronzpénzverés különleges helyzetére. Kétségtelen ugyanis, hogy a római városi pénzverő vezető tisztviselőinek tudtával indult meg a kontorniátok pogányizú propagandája. A politikai helyzetet kell ismernünk ahhoz, hogy a kontorniátok veretésének kezdetét megmagyarázzuk. Alföldi András, II. Constantius 357-ben történt látogatását Rómában veszi azon eseményül, amikor a keresztény császárság és a római városi pogány főnemesség annyira közel kerül egymáshoz, hogy a császárság hosszú ideig a pogány arisztokrácia képviselőit ülteti be a „praefectus urbi” méltóságba. Különösen Orfitus személye lép előtérbe. Ekkor indul meg a pogány propaganda a kereszténység ellen, amelynek csak egyik emléke a kontorniát. Megmaradnak ezek a vezető egyéniségek Róma élén Theodosiusig, ekkor eltávolítják őket a vezető hivatalokból, így a pénzverdéből is. Ámde a propaganda tovább folytatódik a háttérben, emlékek éppen az öntött kontorniátok. Ujra fellelhetők a pogány Symmachus és Nicomachus család tagjai Honorius udvarában és a kontorniátok verése is újra kezdődik, ha mérsékeltébb formában is. A római városi nemesség és a nép sohasem tudott belenyugodni, hogy első helyét elveszítette a város a keresztény császárok alatt. A fénves múlt emlékei a városban és az antik irodalom voltak azok a főforrások, amelyek a pogány reakciót táplálták. Utolsó emléke e reakciónak az Anthemius császár alatt készült veret Kr. u. 468 és 472 között. Utal itt a szerző, hogy a pogány reakció ilyen makacs kitartása által érthető meg Szent Ágoston könyve: „De civitate Dei”, amely így egyáltalán nem tűnik anakronisztikusnak a pogány világ ellenében.

Ha végiglapozzuk a nagy munka táblakötetét, akkor az ábrázolások olyan tarka összessége tárul elénk, amelyből első pillanatra nehéz kihámozni a pogány propaganda keresztényellenes fogásait. A szerző azonban sorra veszi az ábrázolásokat és hozzáfűzése alapján meglepő következetességgel bontakozik ki az a céltudatos beállítottság, amellyel a római városi arisztokrácia küzdött apái hitéért, Leszámlítva az újévi szerencseszimbolikát és az agonisztikus jeleneteket, már a korábbi uralkodóknál feltűnik a Nero-fejek folytonos ismétlődése. Nero sohasem volt az antik világban a

divusok kegyes emlékébe iktatva, mint pl. Traianus, az ő képmása nem idézhette fel a boldog régi időket, de annál inkább a keresztényüldöző eljövendő nagy uralkodót, a Nero redivivus-t, aki az apokalypsis szenvedéseit hozza magával. A keresztény és a pogány irodalom visszhangzik a világ-végének rémlátásaitól, ahol Nero főszerepet játszik. Ha ugyan nem is volt kapcsolatban a rómaiavári pogány nagyurakkal Julianus Apostata, az ő képe is megjelenik a kontorniáton; miként a Symmachus és Nicomachus családok diptychonjain is megtaláljuk a pogányság eme bajnokának dicsőítést. De Julianus-propaganda megvan a kor irodalmában, miként a *Scriptores historiae Augustae* késői mesés császárbioográfiák mögött is ez a pogány-senatori reakció húzódik meg. Hasonló rejtett propaganda dicsőíti Eugenius császárt a kontorniáton, aki még egyszer felemeli a pogányság iehanyatló zászlóját. Természetszerűleg a pogány divusok és az antik vallás nagy istenalakjainak (különösen Solinvictus) állandó emlegetése az emmissiók hátlapjain, folytonos ütések voltak a keresztény egyházatyákra. Nagy tudással fejt ki Alföldi András az antik irodalom nagy személyiségeinek (Homeros, Horatius stb.) helyét a pogány propaganda eszközei között. A Szentírással szemben a pogányság nem támaszkodott egy összefoglaló könyvre. Ezen a hiányon úgy segített a pogány reakció a Kr. u. IV. szd.-ban, hogy a nagy antik költők munkáiból különösen a jövőbelátó részeket, mint a pogányság profeciáit különös kegyelettel vette körül. Áll ez Homerosra és Vergiliusra, akiknél a trójai—római leszármazás szerint a jövődölések az ősök fényes tetteivel párosultak, nagyban erősítette a pogány világ öntudatát. A filozófusok szerepe ebben a kultúrharcban ismert, tehát ezek alakjait joggal vártuk a kontorniátok előlapján. Csak két érdekes darabot szeretnék még kiemelni, abból a gazdag magyarázatfüzérből, amelyet Alföldi ebben a fejezetben ad. Tyanai Apollonius az ókeresztény vitairodalomban, mint Krisztus pogány mása szerepel s épen ezért, mint az ellenpárt nagy embere, megjelenik a kontorniáton. Valóban ezt az ókori csodaembert szemben állította a pogány világ Krisztussal és ábrázolása a vereteken félreérthetetlen. A másik érdekes interpretáció a cyprusi tyrannus Nikokreon és a filozófus Anaxarchos kettős portréjához fűződik az egyik kontornián. A filozófus magvető szavai az őt kényszerítő zsarnokhoz a veret hátlapján a pogány felfogás kiáltványa a keresztény államhatalomhoz. Így veti meg a pogány „sapientia” több kontorniát ábrázolásán) a bárdolatlan kereszténységet a pogány reakció felfogása szerint.

Ezzel a fejezettel Alföldi András egy kerek egészet adott a kontorniátoiról, amikor olyan érdekes rejtett összefüggésekre derített világot, amely képzeletünket meghaladta. Tárgyalásában végigvezetett a kontorniták rendszerezésén, időrendjén keresztül a veretek rendeltetésével ismertetett meg. Megrajzolta azt a tárgyi keretet, ahova a kontorniátok beleillenek. Történelmi koreképet festett a veretek keletkezésének koráról, hogy végül kultúrtörténeti jelentőségük maradék nélkül kidomborodjon. A nagy utat Alföldi András tudta megtenni ebben a felépítésben, mivel ő nemcsak a humanizmatikával rokon tudományágak metodikájában van otthon, hanem ezeket az ágakat mind műveli. A kontorniátok elő- és hátlapi típusainak magyarázata, a feldolgozott darabok tabelláris kimutatásával elengedhetetlen járuléka ennek a munkának, amely így a kutató-világ egyik kézikönyve lesz. Az ábrázolások felsorolásánál sok fontos művészi megjegyzést ejt el a szerző. Pannoniában a provinciális kutató nagy haszonnal forgathatja a leírásokat, hiszen több ábrázolás rokon, a korban megfelelő bronz ládika-veretekkel. Külön ki kell emelnünk a szépen sikerült fényképes táblákat, amelyek részletekben is világosan és hűen mutatják az érmekeket.

A Magyar Numizmatikai Társulat negyvenéves évfordulóját szebben nem ünnepelhette, mint e kiadvánnyal. A társulat teljes mértékben átértelte a munka fontosságát és nagy anyagi adozattal sietett a szerző segítségére és méltó keretben jelentette meg a fontos munkát. Az eredmény nem maradt el, a tudomány olyan könyvet kapott, a mostoha háborús viszonyok ellenére is, amely egy eddig félreismert rendszertelen anyagból, teljesen rendszerezett, nagy eredményeket felmutató feldolgozást hozott. Jogos magyar büszkeség illeti ezért a szerzőt és a társulatot.

Radnóti Aladár.

Vitéz Felszeghy Ferenc, vitéz Rátvay Imre, némes Petrichevich György és sédeni dr. Ambrózy György: **A rendjelek és kitüntetések történelmükben.** Budapest, Társadalmi könyv- és lapkiadó vállalat, Koszói B. András, 4°, 512 l. 54 tábla. A rendjelekről és kitüntetésekéről a magyar szakirodalom kisebb terjedelmű műveket ismer ugyan, azonban összefoglaló és az újabb kitüntetések és díszjelvényeket tárgyaló szakkönyvet mind a mai napig nélkülözött. A most megjelent terjedelmes kötet ezt a hiányt pótolta. A könyv csak hazánk és az Osztrák-Magyar Monarchia kitüntetéseit tartalmazza, de foglalkozik a külföldi rendek általános kérdéseivel is. Az olvasó minden részletre kiterjedő tájékoztatást kap a középkori lovagrendektől a Levente intézményig, minden e tárgykörbe tartozó kérdésről.

A középkori ember életét három elv vezérelte: a vallás, a beteggondozás és a hitetlenek elleni harc. Ez a szerzetesi és lovagi szellem teremtette meg az első egyházi lovagrendeket. Később az egyházi lovagrendek mintájára világi rendek keletkeztek. A rendek szervezetről, ruháiról, jelmondatairól és egyéb általános kérdésekről való tájékoztatás után a könyv első fejezetei a három legrégebb lovagrendet ismertetik. Az első lovagrend a Templomosok egyházi rendje volt, melyet 1119-ben francia lovagok alapítottak. A lovagrend hazánkban is virágzott, számos templomuk és jelentős birtokuk volt. Birtokaikat és lakhelyeiket a könyv felsorolja. A másik legrégebbi rend a Jeruzsálemi Szent János-lovagrend, vagy a szuverén Máltai lovagrend. Utóbbi nevét 1530 után nyerte, mikor V. Károly Málta-szigetét adományozta a rendnek, az ott történő letelepülésre. Ez a ma is virágzó rend alapítása még 1048-ra nyúlik vissza. Idővel igen nagy hatalomra jutott, külön államot alkotott és hadsereget tartott fenn. Hazánkban igen hamar elterjedt. II. Géza királyunk maga is belépett a János vitézek rendjébe. A tatárjárás idején hősiessé megállták a helyüket, a sajómenti csatában a lovagok, néhány kivétellel, mind elesetek. A harmadik legrégebbi lovagrendnek — a Német Lovagrendnek — kezdetben csak németek lehettek a tagjai. Nálunk II. Endre telepítette le őket Barcaságban, azonban 1225-ben a lovagokat kiűzték. Az ismertetett három legrégebbi lovagrenden kívül megismerkedik az olvasó az összes régi, már megszűnt rendekkel, ezek között olyanokról is olvashatunk, melyek létezéséről eddig

csak kevesen tudtak; mint pl. a Szent Gereon rendjéről. A könyv legnagyobb részét a negyedik fejezet tölti ki. Ez a rész az Osztrák-Magyar Monarchia rendjeit, díszjelvényeit, dísz- és emlékjeleit ismerteti. Kimerítő tájékoztatást ad a világ első katonai érdemrendjének, a Katonai Mária-Terézia Rendnek történetéről és szabályairól. Bennünket különösen a rend közjogi helyzetének a tisztázása érdekelt. A külföldi szakirodalom a Mária Terézia-Rendet osztrák vagy osztrák-magyar és egészen ritkán magyar rendnek ismeri, de van olyan felfogás is, amely szerint a rend 1918. év végével megszűnt. Nemes Petrichevich György munkái (A Katonai Mária Terézia Rend helyes közjogi és történelmi megvilágításban. Budapest, 1933. Elnémított magyar igazságok. Budapest, 1937.) nyomán, a rend magyar volta ma már bebizonyítottnak tekinthető. Magyarország államfője e jogalapra támaszkodva rendelte el, ... „a K. M. T. R. Magyarországon továbbra is fennáll” „...jelvényei a jövőben is folytatólagosan adományoztassanak.” A könyv felsorolja az összes rendvitézek neveit és az első világháború alatt avatott lovagok fegyvertényeit is közli. Kimerítő ismeretet kapunk az Osztrák-Magyar Monarchia többi rendjéről és kitüntetéseiről is. különösen a Vitézségi Eremről, az Aranygyapjas Rendről és a Szent István Lovagrendről. Igen hasznos az egyes kitüntetések után közölt statisztikai adatok és tagnévsorok időrendi összeállítása. A mű befejező része Magyarország rendalapításait tárgyalja. Itt ismét alkalom nyílt egy téves nézet tisztázására; nevezetesen Zsigmond királyunk által alapított Sárkány-rend mindenütt mint német alapítás szerepel, holott bizonyíthatólag Zsigmond, mint magyar király alapította, így magyar rendnek is tekintendő. az 1848/49. évi Magyar Szabadságharc Rendjelei és azok történetének ismertetése után, a napjainkban alapított rendjelek és díszjelek, valamint ezek viselési sorrendjének tárgyalása zárja le a nagy munkával összeállított könyvet.

A táblázatok szemlélése közben sajnálattal állapíthatjuk meg, hogy a képek nem színesek. A rendjelek, de különösen azok szalagjainak ismertetésénél, a szín visszaadása csaknem nélkülözhetetlen. A könyv kiadásának az időpontja is hiányzik, ez az adat sehol sem található. A későbbi hivatkozásoknál sokszor szükséges volna. Ezen hiányoktól eltekintve, a szakemberek jól használható segédletet kaptak, de a kérdés iránt érdeklődő átlagolóvasó is élvezettel forgathatja a sokszor regényszerűen érdekes könyvet.

Dr. Csillag Ferenc.

Szigeti István: Zseb-éremlexicon. A világ összes pénzei. Arany-, ezüstpénzek súlya, finomsága és nemes fémtartalma. Budapest, 1943. 95 l. Szerző kiadásában jelent meg e kis füzet, mely használható összeállításban közli földrészek szerint sorra véve az egyes államoknak forgalomban lévő és a múlt század második felében forgott pénzeinek súly- és finomsági adatait. Gyűjtők és ékszerészek egyaránt eredménnyel használhatják ezeket az adatokat, melyek gyors utmutatást nyújtanak a legújabb kor különböző pénzlábak szerint vert pénzeinek nemesfémtartalmára s így megkímélik az érdeklődőt a hosszas utánjárást követelő vizsgálatoktól. Gyakorlati tapasztalatból tudhatja mindenki, hogy mennyi bizonytalanságot jelent a legújabbkori ezüstpénzek legkülönbözőbb nemesfémtartalma, az újkori tallérok körülbelül egységes pénzlábalával szemben. Erdemes munkát végzett tehát a szerző a szétszórta adatok összegyűjtésével és egységes rendszerbe foglalásával. Pótlásként Ferenc József veretei közül a ritkább fajokat is felsorolja az 1943-ban elért becsárakkal együtt. A magunk részéről ennek a becsárlésnek a közlését nem tartjuk helyénvalónak. Maga a szerző is érzi a bizonytalanságot, amikor hangsúlyozza, hogy 1943. évi árákról van szó. Tudjuk, hogy háborús konjunktúra éreztette ekkor a hatását, tehát a becsárak e pillanatnyi konjunktúra jegyeit viselik magukon és előre megjósolhatjuk, hogy a normális viszonyok helyreállása után ezek a becsárak még sok félreértést fognak okozni. Még egy kifogásolni való akad e kis műben, nevezetesen a reklámszerű hirdetésekben a Magyar Numizmatikai Társulat gyakori emlegetése. Tudvalévő, hogy a Társulat szívesen fogad tagjai közé mindenkit, aki a numizmatika iránt érdeklődik, minden különösebb szakértelem vagy tudományos előképzettség nélkül is. Érthetetlen tehát a reklám-hirdetéseken a társulati tagság különös hangsúlyozása, főként egy olyan kiadványban, melynek szerzője annyira ismeri a Társulat belső életét és ideális célkitűzéseit. Szükségesnek találjuk ennek a ténynek a leszögezését, ami természetesen a kis füzet tartalmi értékén nem változtat semmit.

Haidekker Sándor dr.: Ungarische Beziehungen einer Renaissance-Medaille. Különlenyomat az Ungarn 1943. júliusi füzetéből. Budapest, 1943. 6 l. A szóbanforgó emlékérem Sebastian Heideggert ábrázolja 1556-ból és maga a bronzérem a zürichi múzeumban található. E Sebastian Haidegger Erhard Heidegger zürichi polgár fia volt. Az apa 1501-ben jött Nürnbergből Zürichbe és a svájci Heidegger-család megalapítója lett. A fia, mint ötvös, 1548-ban bécsi polgárságot vett fel. E család egyik tagja a XVIII. sz. elején Magyarországra került és a tolnamegyei Hant községben telepedett le. Ez lett a magyarországi és azóta teljesen elmagyarosodott Haidekker-család megalapítója. Az, sajnos, nem deríthető ki, hogy e Dunántúlról bevándorolt Heidegger milyen rokonsági kapcsolatban állott az érmen ábrázolt Sebastian Heideggerrel, de annyi bizonyos, hogy mindkettő ugyanazon család tagja volt. Külön érdekességgé teszi a szerző a család egyik leszármazottjának, Haidekker Sándornak, 1924-ből származó emlékérmét (Gács Lajos műve), melynek arcképe alapján Sebastian Heidegger és Haidekker Sándor arcvonásai között rokonvonásokat fedez fel és ezt az egy családhoz tartozás kétségtelen jelének tekinti. A numizmatikai vonatkozásokon kívül történelmi és genealogiai szempontból is érdekes fejtegetéseket találhatunk itt, melyek a régi emlékérem körül, mint egy szilárd mag körül fonódnak szerves egésszé.

Lauringer Ernő: Sopron szab. kir. város emlékérméi. Különlenyomat a Soproni Szemle VII. 1943. 1. számából. Sopron, 1943. 7 l. Minden város kulturális történetének becses emlékei az emlékérmek, melyek szerepével azonban a magyar városokkal kapcsolatban jórészt csak a XIX. sz. második felében számolhatunk. Szerencsére ezen általánosító tétel alól van jónéhány kivétel is és ezek közé a szerencsés kivételek közé sorolhatjuk Sopron városát, melynek művelődéstörténelmi emléanyagában már a XVII. sz. eleje óta beletartozik az emlékérem is. Különös érdeklődéssel fordulunk azért ezen

összeállítás felé, mely a szerzőnek a bevezetésben tett említése szerint nem akar több lenni, mint kiegészítése annak a hasonló című monografiának, mely ugyancsak a szerző tollából a Num. Közöny XVII. évfolyamában látott napvilágot és 45 emlékérem ismertetését tartalmazta. Ebben a kiegészítő összefoglalásban 43 érem leírásával találkozunk, amiből az derül ki, hogy a lefolyt negyedszázad alatt részint akkor még nem ismert, részint azóta készült darabok révén a soproni vonatkozású emlékérmek száma a duplájára emelkedett. Az itt közölt 43 érem túlnyomó része természetesen a XIX. sz. második feléből való, illetve 1918 óta készült, de találunk három régi becses példányt is (III. Ferdinánd koronázási csegelye 1625., Artnerné Dirnberger Zsuzsanna ovális emlékérmé 1643. és Esterházy Pál herceg emlékérmé 1847.). A többi érem átnézése színes képet nyújt Sopron város kulturális életének különböző megnyilvánulásáról. Kiemeljük az érmek pontos leírását, bár a nemesfémvereteknél a súlyadat közlése is érdemes lett volna. Minthogy az éremleírások után nincs jelezve, hogy melyik gyűjteményben találhatók, feltételezzük, hogy valamennyi a Soproni Múzeum tulajdona. Csak örömmel fogadjuk a hasonló szorgalommal összehordott feldolgozások közlését és a helyi kiadványok nagy szolgálatot tesznek a művelődéstörténetnek, városaik éremsorozatainak közlésével.

Frey Imre dr.: A zentai csata emlékérméi. Kalangya, XI. 1942. okt. 10. sz. 457—464 l. 1697. szept. 11-én vívta ki Savoyai Jenő herceg nevezetes diadalát Zenta mellett a török felett és e jelentős diadal emlékét számos emlékérem örökölte meg. Ezen összefoglalás keretében 10 érem leírásával találkozunk és a szerző aprólékos utánjárással közöl minden numizmatikai szempontból ismeretes adatot az egyes emlékérmekről. Lauringer fentebb ismertetett összeállításához hasonlóan ez a tanulmány is helyi vonatkozású összefüggő éremcsoportot ölel fel s amit ott említettünk a hasonló feldolgozások jelentőségéről, ugyanaz teljes mértékben vonatkozik erre az ismertető cikkekre is.

Mihalik Sándor: Öt év műemlékvédeleme és muzeumi munkája (1938—1943). Új Magyar Múzeum, Kassa, III. k. 2. füzet, 189—210. l. A 203—205. l. ismerteti a Hernád melletti Régi Malom terén kiásott XVII. sz.-ból való hamispénzverő műhely emlékeit.

Kovács István: Csalfa pontozás a pénzromlás idejéből származó ezüstérmeken. Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából. Kolozsvár, II. 2. 1942. 66—68. l. Nagyobb lengyel pénzekből álló éremleltérből 500 db 1624. évből származó másfélgarast vett vizsgálat alá, illetve ezek körirat-változatok szerinti osztályozásánál tűnt fel a szerzőnek, hogy a feliratban olyan pontok is helyet foglalnak, melyek nem tartoznak magához a körirathoz. Kiderült, hogy ezen pontocskák okozója voltaképpen az anyag tisztatlansága következtében előálló kémiai átalakulás. Ismerve, hogy a pénzromlás korából milyen gyakori a nagyobb tömegből álló letek előfordulása hazánk területén is, e megfigyelés eredményesen használható fel a letefeldolgozásoknál. Tanácsot ad különben a csalfa pontozás elleni védekezésre is, ami a szerző szerint abban áll, hogy az érmek savoldattal való takarítása és tiszta vízben ismételt mosása után egyenként kell őket kefélni, tiszta vízben újra mosni és szárítani.

Huszár.

Egyéb megjelent tanulmányok és cikkek.

Frey Imre dr., Árpád-házi királyok magyarveretű pénzeiről, Kalangya, XII. 1943. jún. 15. 6. sz. 272—77. l.

Frey Imre dr., A szabadkai Szent Mihály „congregatio” vagy „confraternitas” kegyérme. Kalangya, XII. 1943. febr. 15. 2. sz. 80—82. l.

Karl Freytag, Die österreichisch-ungarische Kronenwährung, Mitteilungen der Num. Ges. in Wien, IV. 1943. 1—4., 17—18. l.

Huszár Lajos, Berán Lajos emlékezete, Szépművészet, IV., 1943. máj. 5. sz. 80—82 l.

Huszár Lajos, Magyar nyomok a külföld pénzverésében. Magyarság-Tudomány, II. 1943. 3—4. sz. 518—38. l.

Perl Lundgren, En etterkommer fra 30-ars krigen Myntsamlernytt fra Norsk Numismatisk Forening 3. 1943. No. 3—4. 141—145. l. Szent György érmekről.

Somogyi Antal, Boldogfai Farkas Sándor győri plakettje. Győri Szemle, XII. 90—92 l.

Társulati élet.

Halálesetek. Kegyelettel emlékezünk meg azon tagjainkról, akik elhalálkozásuk folytán hagyták el tagjaink sorát. *Hiller Gyula*, nyug. adóhivatali főtitkár, aranyosmaróti, szlovákiai, rendes tagtársunk, aki már régen, az első világháború előtt is tagunk volt, majd utóbb, mintegy 10 éve, újból felvette a tagsági kapcsolatot a társulatunkkal, meghalt 1942. évi szeptember hó 23-án. — Meghalt *Steinitz Sándor*, banktisztviselő, sármajevói rendes tagtársunk, aki 1903. óta volt a társulatnak tagja, valószínűleg az 1943. év folyamán; elhunytának pontos időpontját nem tudtuk megállapítani. — Egy régi, 30 éves rendes tagunkat veszítettük el *Tulok Lajos dr.*, nyug. főszolgabíró, körmendi lakosnak elhunytával, aki 1944 január 22-ikén távozott az élők sorából. — Majd egyik legrégebbi alapító tagunk elhalálkozása sújtotta a társulatot *királydaróczi Daróczy Zoltán*, a kiváló genealógusnak 1944 január 29-én történt elhalálkozásával. — Végül meg kell emlékeznünk *Horvátzky Henrik*, m. kir. főbányatanácsos, a Magyar Földtani Intézet nyug. igazgatójának, társulatunk rendes tagjának 1944 augusztus 27-én történt elhunytáról, aki társulatunknak hosszú éveken át ragaszkodó tagja volt. — Elhunyt kedves tagjaink emlékét kegyelettel őrizzük meg.

Serlegvacsoránk. Az „Emlékezzünk régiekről“ serlegünk az 1943. évi december hó 9-én töltötte be ismét azt a kegyeletes szerepet, amelyért azt alapítottuk. Ezen tizedik serlegvacsoránkat *Berán Lajos* emlékének szenteltük s az emlékbeszédet Soltész Elemér dr., tábori püspök úr, társulatunk tiszteletbeli tagja mondotta, amelynek minden szavából kisugárzott az a szeretet és nagyrabecsülés, amellyel társulatunk ezen felejthetetlen tagját, akit munkaképességének derekán veszítettünk el, siratjuk.

Kirándulásunk a mai nehéz közlekedési viszonyok mellett ezévből elmaradt. A társulati tagok összetartását a szépen látogatott összejövetelek képviselték.

A társulat debreceni csoportjának működéséről elismeréssel kell megemlékeznünk. Annak vezetői a legnagyobb igyekezetet fejtették ki a mai súlyos viszonyok között, hogy azt átmentsék jobb időkre.

Felolvasások. Az 1943. évi november hó 25-én *Huszár Lajos dr.* ült a társulat felolvasó asztala mellett és tartotta „A magyar éremművészet gyökerei“ című találó megállapításokat feltáró felolvasását. — Az 1944. évi január 27-én *Faludi Géza dr.* tartott felolvasást az ő gyűjtési körének és különleges tanulmányainak kiapadhatatlan kincseiből, bányájából új adatokat „A himlőoltásokkal kapcsolatos numizmatikai emlékek“ címen, szép anyagot mutatva be ezzel összefüggésben saját gyűjteményéből. — Az 1944. évi február 24-én *Haidekker Sándor dr.* tagtársunk tartott előadást „Épületábrázolások érmeiken“ címen, igen szép anyagot mutatva be saját gyűjteményéből. Sajnos, ez évben több előadást és felolvasást nem tarthattunk s azok sorozata jó időre megszakadt.

Társulatunk összejöveteleit igyekeztünk tovább is fenntartani a szokott csütörtöki napokon, este 6 és 8 óra között, a társulat VIII., Csepreghy-utca 4. szám alatt, a II. emelet 15. ajtószámú helyiségében, de tartunk tőle, hogy azokat a fűtési nehézségek miatt a téli hónapokban nem tarthatjuk meg. Ezen összejöveteleken egyébként szívesen állunk mindenki rendelkezésére, aki a numizmatika vagy éremgyűjtés terén bármely irányban felvilágosítást akar.

Társulatunk könyvtára ugyancsak minden csütörtökön este 6 és 8 óra között áll tiszteit tagjaink rendelkezésére. Ugyanakkor megtekinthető társulatunk gyűjteménye is. A kézikönyvtárt tagjaink ezen időpontokon kívül is használhatják.

Tagdíjfizetési felhívás. A fővárosban élő rendes tagjaink évi 10 pengő, a vidéki és külföldön lakók évi 6 pengő tagsági díjat fizetnek, amelyet azonban a nehéz gazdasági viszonyokra való tekintettel önként évi 20, illetve 10 pengőre emeltek fel. Régi alapító tagjaink nagyrésze vállalta, hogy egy fővárosi tag tagsági díjának megfelelő összeget

mint önkéntes adományt juttat el hozzánk, amivel nagy hálaára kötelezték bennünket. Az alapító tagok alapítványa az alapszabályok értelmében 100 pengőt tesz ki. Választmányunk azonban úgy határozott, hogy amíg az alapítványokat értékállóan elhelyezni nem tudjuk, alapítványokat nem fogad el. A pénzküldeményeket kérjük a társulat javára az 51.010. számú postatakarékpénztári csekkszámra befizetni, vagy a társulat elnöke, Zimmermann Lajos dr. nevére és címére (Budapest, IV., Váci-utca 78—80.) beküldeni. A társulat elnöke egyébként szívesen áll rendelkezésére azon érdeklődőknek, akik a társulatba tagul belépni kívánnak. Telefonja: 380—140.

Uj társulati tagok. A közlöny XLII. (1943.) évfolyamában közzétett tagnévsort az azóta 1944. évi október hó 31-éig felvett következő tagok jegyzékével egészítjük ki, annak megjegyzésével, hogy az 1520/1944. M. E. számú rendelet alapján 1 tiszteletbeli tagot, 7 alapító tagot és 38 rendes tagot, összesen tehát 46 tagot töröltünk a tagok névsorából.

Rendes tagok.

- Angeli György, Jászberény (Jász-Nagykun-Szolnok vm.), Apponyi-tér 28. — 1943. X. 14.
- Ámon Nándor, a Magyar Waggon és Gépgyár R. T. műszaki tisztviselője, Győr, I., Arpad-utca 8. — 1943. XII. 9.
- Balogh Ervin, gimn. tanuló, Kiskunmajsa (Pest vm.), Horthy Miklós-utca 2. — 1944. III. 9.
- Balyi Imre, városi adótiszt, Szolnok (Jász-Nagykun-Szolnok vm.), Jászkürt-utca 3. — 1944. III. 30.
- Bányászati—Kohászati és Városi Múzeum, Rozsnyó (Gömör és Kishont vm.), Pákh Albert-utca 3. — 1944. II. 10.
- Bús Endre, m. v. főintéző, állomásfőnök, Zenta (Bács-Bodrogh vm.), Pályaudvar. — 1944. III. 30.
- Delneki István, szkv. százados, Miskolc, Széchenyi-utca 36. — 1944. I. 13.
- Dobanovacs Szpasoje, gyógyszerész, Ujvidék, Lázár-utca 23. — 1944. VI. 15.
- Fogarassi Károly, okl. mérnök, a Magyar Wayss és Freytag R. T. építésvezetője, Rákospalota (Pest vm.), Rákos-utca 175/a. — 1943. X. 14.
- Greutter Antal, gyakorlati gazda, Miskolc, Hunyadi-utca 26. — 1944. I. 13.
- Gyarmati Károly, szakaszvezető, Ujvidék, 16. honv. vadász zászlóalj parancsnokság. — 1943. X. 14.
- Gyengő László, miklósvári, m. kir. vezérkari őrnagy, Budapest, VII., Rákóczi-út 30. — 1943. XI. 11.
- Győr szab. kir. város múzeuma, Győr. — 1944. III. 9.
- Hullán Tivadar dr., m. kir. bányatanácsos, Budapest, X., Kende-utca 1. — 1943. X. 14.
- Illyés Sándor László dr., ügyvédjelölt, Budapest, XIV., Bárány János-utca 82. — 1943. XII. 9.
- Jávör Károly, székesfőv. iskolaigazgató, Kiskun (Pest vm.), Bellágh Imre-utca 2. — 1943. X. 14.
- Kelényi Gábor, egyetemi hallgató, Budapest, IV., Múzeum-körút 9. — 1944. VI. 15.
- Kelényi László, ifj. egyetemi hallgató, Budapest, IV., Múzeum-körút 9. — 1944. VI. 15.
- Korinek István, ügyvéd, Nagybecskerek (Bánát), Nemanjina ul. 18. — 1943. X. 14.
- Kotlán Sándor dr., egyet. nyilv. rendes tanár, Budapest, II., Trombitás-út 26. — 1944. I. 13.
- Köves János, nyug. m. kir. erdőfőtanácsos, Miskolc, Tizes nonvéd-utca 5. — 1944. V. 11.
- Lajos János, állami tanító, Csongrád, Szent László iskola. — 1944. V. 11.
- Mák Ferenc, m. v. intéző, Szolnok (Jász-Nagykun-Szolnok vm.), Levente-utca 14. — 1943. X. 14.
- Orcs Endre, nyug. áll. isk. igazgató-tanító, az Országos Történelmi és Emlékei Múzeum igazgatója, Kolozsvár, Mező-utca 84. — 1944. II. 10.
- Orosz Lajos, magánzó, Vác (Pest vm.), Mária-utca 4. — 1943. X. 14.
- Péterfy József, főerdész, Kistápe (Tolna vm.), u. p. Vajta (Fejér vm.) — 1944. X. 12.
- Pohl Artur, okl. vegyész-mérnök, a Dr. Keleti és Murányi Vegyészeti Gyár R. T. igazgatója, Budapest, II., Alvinci-utca 22. — 1944. I. 13.
- Polyanetz Nándor, magántisztviselő, Szolnok (Jász-Nagykun-Szolnok vm.), Dr. Harsányi Gy.-utca 19. — 1943. X. 14.
- vitész Pongrácz Simon dr., nyug. I. oszt. városi aljegyző, Szamosújvár (Szolnok-Doboka vm.), Horthy Miklós-tér 4. — 1943. X. 14.
- Reményi József, szobrásztanár, a m. kir. áll. pénzverő fővezetője, Budapest, IX., Üllői-út 89/c. — 1943. X. 14.
- Sallai Károly dr. követségi sajtóattaché, Bern. Levelezés: Budapest, I., Díszter 2. Külügyminisztériumi sajtóosztály. — 1943. X. 14.
- Schaff Zoltán, westeritz, a m. kir. postatakarékpénztár főpénztárosa, Budapest, V., Vadász-utca 23. — 1944. I. 13.
- Schlichter Zoltán, a Magyar Waggon és Gépgyár R. T. tisztviselője, Győr, II., Bálint Mihály-utca 29. — 1943. XII. 9.
- Steinprinz Elemér dr., kir. járásbírói elnök, Edelény (Borsod vm.), Kastély. — 1943. XI. 11.
- Szodics Dusan, szücsmester, Ujvidék, Mussolini-utca 13. — 1944. III. 9.
- Tamáty Dezső, gyógyszerész, Budapest, XI., Horthy Miklós-út 38. — 1943. XI. 11.
- vitész Tömösy Endre, vállalati osztályvezető, Remetékertváros (Pest vm.), Máriaremete-utca 36. — 1943. XI. 11.
- Vasbányai Antal, forgalmi adótiszt, Csikszerecs (Csik vm.), Vörösmarty-utca 57. — 1943. X. 14.
- Vasziljev Bránko, cipész-mester, Ujvidék, Horthy Miklós-sugarút 11. — 1944. III. 9.

Deutscher Auszug.

J. Tersztyánszky: *Die Wiege der europäischen Münzprägung.* Die ersten europäischen Münzen waren die Stater von Aegina mit der Schildkröte. Diese Prägungen schreibt man dem König Pheidon von Argos zu. Dies kann aber nicht jener Pheidon gewesen sein, welcher um 750 v. Chr. regierte, Maasse und Gewichte bestimmte und auch die Grösse des aus Eisen gearbeiteten Spiesses (ὄβελος, ὄβολος) angab, dessen Gewicht 403 gr. betrug. Erst später prägte man den dem Werte des Eisenspiesses entsprechenden Silberobol im Gewichte von 1·008 gr. Das System der Silbermünzen von Aegina kann sich erst 100 Jahre nach unserem Pheidon entwickelt haben. Von numismatischem Standpunkt aus ist es auch vollständig unmöglich, dass man um 750 v. Chr. d. h. 50 Jahre vor der Prägung der ersten kleinasiatischen Münzen (700 v. Chr.) in Europa solche Münzen wie die ältesten Stater von Aegina geprägt hätte, da diese weit entwickeltere Typen zeigen, als die frühesten kleinasiatischen Prägungen. Die Herstellung der ersten aeginischen Münzen kann daher erst 50 Jahre nach den lydischen Prägungen, d. ist im Jahre 650 v. Chr. stattgefunden haben. Auf den bekannten Typen der Münzen von Aegina findet man am avers die Schildkröte. Diese ist so plastisch dargestellt, dass eine Verwendung der jonischen Abbildungsmethode unmöglich erscheint. Es handelt sich hier nicht um eine Abbildung auf einer Rundscheibe, sondern um eine entsprechende Verarbeitung eines geometrischen Körpers, wie es der aegyptische Scarabeus ist. Den stark hervortretenden, plastischen Styl der aeginischen Münzen ahmten am avers auch alle diese Präger nach, welche sich den Münzfuss von Aegina zum Muster nahmen. Diesen Styl kann man, laut Verfasser, den dorischen Styl der Prägekunst nennen. Da man den dorischen Styl der den aegyptischen Scarabeus nachbildenden aeginischen Münzen auf die aegyptische Kunst zurückführen kann, so lässt sich auch der interessante Einfluss der aegyptischen Kunst auf die griechische Kunst vorstellen. Schöne Exemplare dieses Styles sind der Obol von Orchomenos mit dem Weizenkorn, das boeotische Schild, der melosische Stater mit dem Granatapfel, die carthaische Amphore, das coressische Sepia, die julische Traube, der phokische Ochsenkopf u. s. w. Ein eigenes Studium verlangt der Revers der Prägungen von Aegina. Diesen nennt der Katalog des britischen Museums ein in 8 unregelmässige Dreiecke geteiltes. Selten ein durch Kreuzlinien aufgeteiltes incusum (Union Jack Muster). Wenn wir aber einmal die ursprüngliche Bedeutung des Revers bestimmt haben, werden wir auch später nicht mehr von Unregelmässigkeiten sprechen. Schon aus den frühesten Prägungen wird ersichtlich, dass die Abbildung das Negativ eines fünfzackigen Sternes darstellen will und dieser negative Stern gelingt mit der Zeit gut. Daraus ergibt sich, dass es sich hier um ein Siegelmuster gehandelt haben kann, wie es die Abbildungen Nr. 9 und 10 sehr schön zeigen. Nur aus den frühesten Prägungen ist die Anstrengung des Stempelschneiders ersichtlich, auf der einen Seite zwei und der gegenüberliegenden Seite drei Zacken des Sternes unterzubringen. Die ältesten korinthischen Prägungen gleichen vollständig den Münzen von Aegina, doch wurden diese sehr bald durch neuartige flache Prägungen abgelöst, auf deren Revers ein Hackenkreuz erscheint. Aus diesem entwickelte sich auch das sogenannte Windmühlenmuster. Später fanden diese beiden Haupttypen abwechselnd Verwendung.

A. Kerényi: *Fund barbarischer Tetradrachmen in Nagynyires.* In der Umgebung von Nagynyires, im Komitate Szatmár, wurde vor einigen Jahren ein Fund von mehreren hundert barbarischen Tetradrachmen gemacht. Die Münzen befanden sich in einem Gefäss, welches zu Grunde ging. Es gelang nur Photographien von 101 Stücken zu beschaffen. Von diesen sind 95 Stücke Nachahmungen der Tetradrachmen Philipps II. und 6 Stück original Tetradrachmen Alexanders d. Gr. Diese barbarischen Prägungen gehören zu den frühesten Nachahmungen und es befinden sich unter ihnen einige gänzlich unbekannte Typen. Jede Type der bekannten Exemplare ist auf den Bildtafeln II—VII. zu finden.

B. O. Kelényi: *Münzgeschichtliche Angaben aus Budaer Urkunden.* Die Sammlung der Budapester Urkunden erleichtert die Herausbildung eines neuen geschichtlichen Standpunktes der mittelalterlichen Hauptstadt. Hauptsächlich die im Landesarchiv sowie die im Esztergomer Archiv des Fürstprimas und Domkapitels angestellten Forschungen brachten zahlreiche, bisher unbekannte Angaben über die Budaer und Pester Gesellschafts-, Komunal- und Wirtschaftsgeschichte. Zur letzten Gruppe gehören die münzgeschichtlichen Angaben, welche zum Teil die bereits bekannten Angaben über das Wirken der Budaer Münzkammer ergänzen, zum Teil aber neue Angaben über das Ausmass der Bedeutung des Budaer Geldes geben. Bedeutendere Daten stammen aus der ersten Hälfte des XVI. Jahrhunderts, aus der Zeit der Mohács-er Niederlage, als die Budaer Prägstätte neuerdings, wenn auch nur für kurze Zeit, zu grösserer Bedeutung gelangte. Diese neuen münzgeschichtlichen Angaben aus jener Zeit beleuchten noch besser die Gründe, die die Mohács-er Katastrophe herbeiführten und geben Einzelheiten über den politischen und wirtschaftlichen Zusammenbruch. Die angeführten Urkunden stammen aus der Zeit zwischen 1302—1541.

T. Esze: *Die Prägstätte von Nagybánya—Munkács zur Zeit Franz Rákóczi II.* Durch die Forschungen von Theodor Rohde und Kálmán Thaly ist bekannt, dass die auf einigen Münzen Franz Rákóczi II. vorkommende Bezeichnung M-M Moneta Munkácsiensis bedeutet. In Munkács wurde wirklich zwischen den Jahren 1706—1711 mit kleineren grösseren Unterbrechungen Kurutzengeld geprägt. Dennoch können wir die Munkács-er Prägstätte doch nicht als selbständige Münze der Aufständischen betrachten, da sie nur ein Teil der wegen der ungünstigen Kriegslage nach Munkács verlegten Prägstätte von Nagybánya war. Zuerst übersiedelte man die Nagybánya-er Prägstätte im Dezember 1705 nach Munkács, bis zum Herbst 1709 wurde sie öfters von Munkács nach Nagybánya und wieder zurück verlegt, trotzdem wurde manchmal an beiden Orten gearbeitet. Vom Herbst 1709 aber bis zur Beendigung des Aufstandes stand sie nur in Munkács in Betrieb. Nicht nur ihr abenteuerlicher Schicksal, sondern auch innere Übelstände hinderten sie an der Arbeit. Die Unzufriedenheit der mit Kupfergeld bezahlten Arbeiter und der Mangel an Betriebsmaterial lähmte die Arbeit, sowie der zeitweise auftretende Mangel an den zur Prägung nötigen Erzen. Der Inspektor Michael Ajtay hatte besonders mit den Goldlieferungen aus Abrudbánya viel Ärger. Nachdem uns der Verfasser mit den Angaben der Archive, die sich auf die aus den Katalogen bekannten, mit Nagybánya oder Munkács bezeichneten Münzen beziehen, bekannt gemacht hat, befasst er sich mit dem Munkács-er Bleinotgeld und den Nachahmungen. Kaiserliches und polnisches Geld wurde während des Aufstandes in Nagybánya und Munkács nachgeahmt. Der Fürst gestattete seinen Getreuen, ihr Gold und Silber ausprägen zu lassen. Ebenfalls in Munkács wurde das russische Geld des polnischen Hetman Sieniawsky in ungarischen Münzfuss umgeprägt. Der Stempelschneider war Dániel Ocsovai. Als dieser aber im Jahre 1708 Rákóczis Dienst verliess, wurde Dániel Enyedi sein Nachfolger. Am Ende des Jahres 1708 verliess auch der Inspektor Michael Ajtay seinen Posten, den Paul Lányi übernahm. Für diesen wurde eine bis in's Einzelne gehende Instruction herausgegeben, welche heute ein geschätztes Andenken an die Prägekunst im Rákóczizeitalter darstellt. Nach den Anordnungen über Personal und Arbeit der Prägstätte, enthält sie Anweisungen über den Münzfuss und über die Arten des zu prägenden Geldes. Als der Aufstand abflaute, blieb nur noch die Mün-

kácsér Prägstätte in Rákóczi's Händen. Er stattete sie gut aus und liess auch seine Schätze dahin bringen, um diese im Notfalle zu Geld prägen zu lassen. Durch die Übergabe der Munkács Burg am 24. Mai 1711 gelangte die Münze mit aller Einrichtung in den Besitz der Kaiserlichen. Biss zum Jahre 1713 blieb sie in Munkács, dann wurde sie nach Nagybánya zurückgesiedelt.

L. Huszár: *Die Einführung der Wiener Mark an Stelle der bergstädtischen Mark.* Wortgetreue Wiedergabe der vom 1. Feber 1727 datierten Verordnung, welche Baron Josef Adolf Sternbach für die Beamten der Kammer herausgab. Bis zum Jahre 1680 stand die 245·53779 g schwere Budaer Mark im Verkehr. zwischen 1680 und 1727 aber die 248·860 g schwere bergstädtische Mark. Es wird auch eine Tabelle über den Münzfuss der einzelnen Münzsorten im Vergleich zu der Wiener Mark gezeigt.

P. H. Fekete: *Notgelder von Nagyszalonta.* Verfasser macht uns mit den Papiernotgeldern bekannt, welche Geschäfte und Firmen zur Zeit der Revolution im Jahre 1918 und während der rumänischen Besetzung in Nagyszalonta herausgaben.

L. Huszár: *Zwei Weihmedaillen.* In der Wiener Stempelsammlung Band IV. Seite 1169. wird der Ankauf von Stempeln aus dem Nachlasse von Franz Michael Feckersperger erwähnt. Die Budapester Münze verwahrt 4 Stempel zweier Weihmedaillen, von denen die grössere ein signiertes Werk Maria Antonio Gennaros ist. Die kleinere trägt zwar keine Signatur, doch stammt sie offensichtlich vom gleichen Meister. Es gibt keinen Zweifel, dass diese 4 Stempel mit den in der Stempelsammlung erwähnten Stempeln identisch sind. Feckersperger hat demnach die aus seinem Nachlass gefundenen Stempel nicht selbst verfertigt.

Baron L. Szalay—Berzeviczy: *Eine ungarische Münzensammlung zu Beginn des XIX. Jahrhunderts.* Verfasser berichtet über die Sammlung des Budaer Gouvernementsrates Péter Szalay (1763—1825) an Hand eines seinerzeitigen handschriftlichen Registers. Die Sammlung enthält ungarische Münzen.

E. Palóczy: *Erinnerung an Ferenc Dombay.* Die Lebensgeschichte des aus Ungarn gebürtigen Ferenc Dombay (1758—1810), welcher jahrelang in Marokko lebte und das numismatische Werk „Beschreibung der gangbaren marokkanischen Gold-, Silber- und Kupfermünzen“ verfasste. Zu seinem Lebensende wirkte er als Hofdolmetsch, mit dem Rang eines Hofsekretärs in Wien.

Die bedeutendsten Neuerwerbungen von 1943 im Münzkabinett des Ung. Historischen Museums.

Münzfunde.

Literatur.

Vereinsleben.

Extraits Français.

J. Tersztyánszky: *Le berceau du monnayage européen.* Les premières monnaies en Europe sont les statères, portant l'effigie de la tortue éginète. Ces frappes sont attribuées à Pheidon, roi d'Argos. Mais celui-ci ne peut être identique avec le roi Pheidon qui, régnant vers 750 av. J. Chr. a fixé les mesures et les poids, de même que la grandeur de la broche en fer pesant 403 gr. Ce n'est que plus tard qu'on frappe l'obole en argent de 1'008 gr., conformément à la valeur de la broche en fer. Or ce système de monnaie en argent n'a pu s'établir que 100 ans après notre Pheidon. Il est inadmissible, même au point de vue numismatique typologique, que vers 150- donc dévancé de 50 ans la première monnaie de l'Asie Mineure (700 av. J. Chr. —, on aurait frappé en Europe des monnaies du type des antiques statères éginètes, c'est à dire des monnaies, montrant un type plus développé que les frappes les plus anciennes de l'Asie Mineure. La mise en circulation de la première monnaie frappée en Égine n'a pu s'effectuer que 50 ans après les frappes lydes, c'est à dire 650 av. J. Chr.

Les types que l'on trouve parmi les monnaies éginètes portent sur l'avvers l'image de la tortue. Le plastique de cette reproduction est tel, qu'on ne peut guère le faire remonter à la manière figurative ionique. Ce n'est pas une figure frappée sur une plaque, mais un corps géométrique, transformé conformément, à la figure à représenter. Or c'est ce que nous voyons dans le cas du scarabée égyptien. Même les monnayeurs adoptant l'étalon éginète, ont imité le style très saillant et plastique de l'avvers éginète. D'après l'auteur on peut nommer ce style, *le Style dorique* du monnayage. Comme ce style dorique, — par l'intermédiaire des frappes éginètes imitant le scarabée — est à ramener à l'art égyptien nous sommes en présence d'un exemple intéressant de l'influence exercée par l'art égyptien sur celui des Grecs. Comme des spécimens remarquables de ce style on peut citer: L'obole au grain de blé d'Orchomène, le bouclier de Béotie, le statère à grenade de Mélos, l'amphore de Carthée, la grappe de raisin de Julis, la tête de boeuf phocide etc. . . Le revers de la monnaie éginète exige une étude toute particulière. Il est décrit dans le catalogue du British Museum comme une incuse divisée en huit triangles scalènes. Seltman parle d'une incuse divisée par de lignes s'entrecroisantes (le dessin Union Jack). Mais après avoir défini la signification originelle de ce revers, nous ne parlerons plus d'irrégularité. Comme nous le pouvons discerner déjà sur les plus anciennes frappes, le revers prétend représenter le négatif d'une étoile à cinq pointes et sous peu ce dessein réussit sans faute. Seules les plus anciennes frappes indiquent combien le graveur de l'estampe s'efforçait à ce que les 5 pointes de l'étoile fussent disposées de manière que deux soient sur l'un des cotés et trois sur l'autre du revers. Probablement ce revers a été destiné à servir de cachet, de même que les fig. 9 et 10, qui rendent très bien leurs empreintes. La première frappe corinthienne est de la même forme que la monnaie éginète, mais cette sorte de frappe y est bientôt remplacée par la nouvelle forme de frappes plates. Le revers de celles-ci porte le signe de la croix gammée, dont s'est développée aussi la figure dite: „Moulin à vent“. Plus tard ces deux types principaux furent employés alternativement.

A. Kerényi: *Découverte de tétradrachmes barbares à Nagynyires.* On a découvert, il y a quelques années, plusieurs centaines de tétradrachmes barbares près de Nagynyires, dans le comitat de Szatmár. Lors de la découverte le récipient qui contenait ces monnaies fut abîmé. On n'a réussi à obtenir la photographie que de 101 pièces.

Parmi celles-ci 95 pièces sont des imitations de tétradrachmes de Philippe II., tandis que les autres 6 pièces sont des tétradrachmes originales datant du temps d'Alexandre le Grand. Ces frappes barbares sont les plus anciennes imitations qu'on connaisse et même parmi celles-ci on en trouve plusieurs types absolument inconnus. Tous les types des exemplaires dont nous possédons la photographie sont à voir sur les planches II—VII.

B. O. Kelényi: *Renseignements sur l'histoire monétaire contenus dans des chartes de Buda.* Le rassemblement du matériel documentaire de Budapest aide à former une nouvelle façon de voir de l'histoire de la Capitale au moyen âge. Les recherches menées dans les Archives Nationales, ainsi que dans les Archives Primatiales et Chapitales d'Esztergom, ont révélé un grand nombre de faits encore ignorés, relatifs à l'histoire sociale, administrative et économique de Buda et de Pest. A ce dernier groupe appartiennent les renseignements qui complètent nos informations au sujet de l'activité de l'Hôtel de la Monnaie à Buda et qui, d'autre part, donnent de nouvelles contributions concernant le rôle qu'a joué la Monnaie de Buda comme mesure des valeurs. Plus considérables encore sont les données de l'époque désastreuse de Mohács, — première moitié du XVI. siècle — lorsque la Monnaie de Buda reprend pour quelque temps son rôle important. Les faits récemment découverts de cette époque jettent des lumières plus vives sur les causes de cette catastrophe et nous révèlent quelques traits nouveaux de l'écroulement politique et économique. Les chartes traitées dans l'article datent de l'époque entre 1302—1541.

T. Esze: *L'atelier monétaire de Nagybánya—Munkács à l'époque de François II. de Rákóczi. 1706—1711.* Nous savons des recherches de Théodore Rhode et de Coloman Thaly que les empreintes M-M qui se trouvent sur quelques monnaies de François Rákóczi, veulent signifier „Moneta Munkácsiensis“. A Munkács, entre 1706—1711, il y avait vraiment, avec des intervalles plus ou moins courtes, une frappe de monnaie, mais l'atelier monétaire de Munkács ne doit tout de même pas être considéré comme établissement indépendant, parce que la maison de Munkács n'était qu'une particule de l'atelier de Nagybánya transférée à Munkács à cause des péripéties défavorables de la guerre. L'atelier monétaire de Nagybánya fut transféré à Munkács la première fois en décembre de 1705, et jusqu'à 1709 cette migration se répétait plusieurs fois, mais l'atelier continua son activité parfois dans toutes les deux localités. De l'automne de 1709 jusqu'à la fin du soulèvement, l'atelier ne travaille qu'à Munkács. Il fut empêché dans son activité non seulement par son sort mouvementé, mais aussi par ses difficultés internes. Le mécontentement des ouvriers qui furent payés en monnaie de cuir, le manque des matières premières ainsi que celui des connaissances spéciales paralysèrent également le travail. L'inspecteur Michel Ajtai avait surtout beaucoup de peine avec les arrivages d'or d'Abrudbánya. — L'auteur de l'article traite ensuite les différents documents d'archives relatifs aux monnaies frappées à Munkács et à Nagybánya, puis il parle des monnaies de nécessité en plomb et de l'imitation de monnaies. L'imitation des monnaies impériales et polonaises se faisait à Nagybánya et à Munkács pendant toute l'époque du soulèvement. Le prince donna permission à ses fidèles de faire frapper en monnaie leur or et leur argent. Les monnaies russes du hetman polonais Sieniewsky furent frappées à Munkács en forme hongroise. Le graveur fut Daniel Ocsovay et quand en 1708 il échappa du service des kouroutz, il fut suivi de Daniel Enyedi. A la fin de l'année 1708. Ajtai lui-même quitta ses fonctions et son poste fut occupé par Paul Lányi. Les instructions détaillées données pour celui-ci sont un souvenir précieux du travail monétaire sous l'époque Rákóczi. Ces instructions contiennent des ordres concernant le personnel de l'atelier, et les différentes monnaies à frapper. Au déclin du soulèvement, c'était seulement l'atelier de Munkács qui resta au pouvoir de Rákóczi. Il le pourvoya bien, il y fit transférer tout son trésor personnel pour le faire frapper en monnaie en cas de nécessité. Lors de la capitulation de Munkács, le 24 mai 1711, tout le mobilier de l'usine tomba aux mains des impériaux. Elle resta à Munkács jusqu'à 1713 quand elle fut rentrée à Nagybánya.

L. Huszár: *Le remplacement du marc des villes minières par le marc viennois.* Publication fidèle du décret daté du 1. février 1727, que le baron Joseph Sternbach adressa aux fonctionnaires de la Chambre. Préalablement on employait jusqu'à 1680 le

marc de Buda de 245·53779 grammes, et entre 1680—1727 le marc des villes minières de 248·86 gr. La publication contient en outre un tableau comparant les étalons des diverses monnaies à l'étalon du marc viennois.

P. H. Fekete: *Les monnaies de nécessité de Nagyszalonta.* Compte-rendu des papiers-monnaie mis en circulation provisoire dans la ville de Nagyszalonta par des commerçants et des industriels, lors de la révolution de 1918, et de l'occupation roumaine succédante.

L. Huszár: *Deux médailles religieuses.* La „Stempelsammlung“ de Vienne mentionne sur la page 1169 du tome IV, qu'en 1759 la Monnaie de Gyulaféhérvár avait acheté des poinçons, provenant de la succession du graveur François Feckersperger. La Monnaie de Budapest possède quatre poinçons de deux médailles religieuses. La médaille plus grande porte une signature, elle est l'oeuvre de Maria Antonio Gennaro. La médaille plus petite n'est pas signée, néanmoins il est évident, qu'elle est également l'oeuvre de Gennaro. Sans aucun doute, ces quatre poinçons sont identiques avec ceux mentionnés dans la Stempelsammlung et par conséquent les poinçons provenant de la succession de Feckersperger n'étaient pas de sa propre main.

Baron L. Szalay-Berzeviczy: *Une collection de médailles au début du siècle dernier.* En se basant sur un catalogue contemporain, l'article rend compte de la collection de Pierre Szalay (1763—1825), conseiller présidentiel près du Conseil de Lieutenance de Buda. La collection consistait en monnaies hongroises.

E. Palóczi: *En mémoire de François Dombay. (1758—1810.)* C'est une biographie de François Dombay qui, originaire de la Hongrie, a vécu pendant plusieurs années au Maroc et qui est l'auteur d'une oeuvre numismatique intitulée: „Gold-Silber- und Kupfer-Münzen etc.“ Vers la fin de sa vie il a rempli la fonction d'interprète à la cour de Vienne, jouissant du titre de secrétaire à la cour.

Les nouvelles acquisitions importantes du Cabinet de Médailles du Musée Historique de Hongrie.

Trouvailles de monnaies.

Littérature.

Compte-rendu de la vie de la Société de Numismatique Hongroise.

2

4

3

7

6

5

6

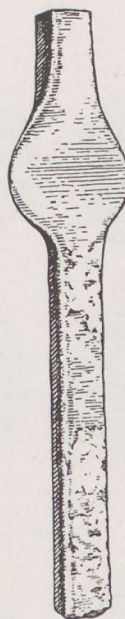
8

9

1

10

11

12

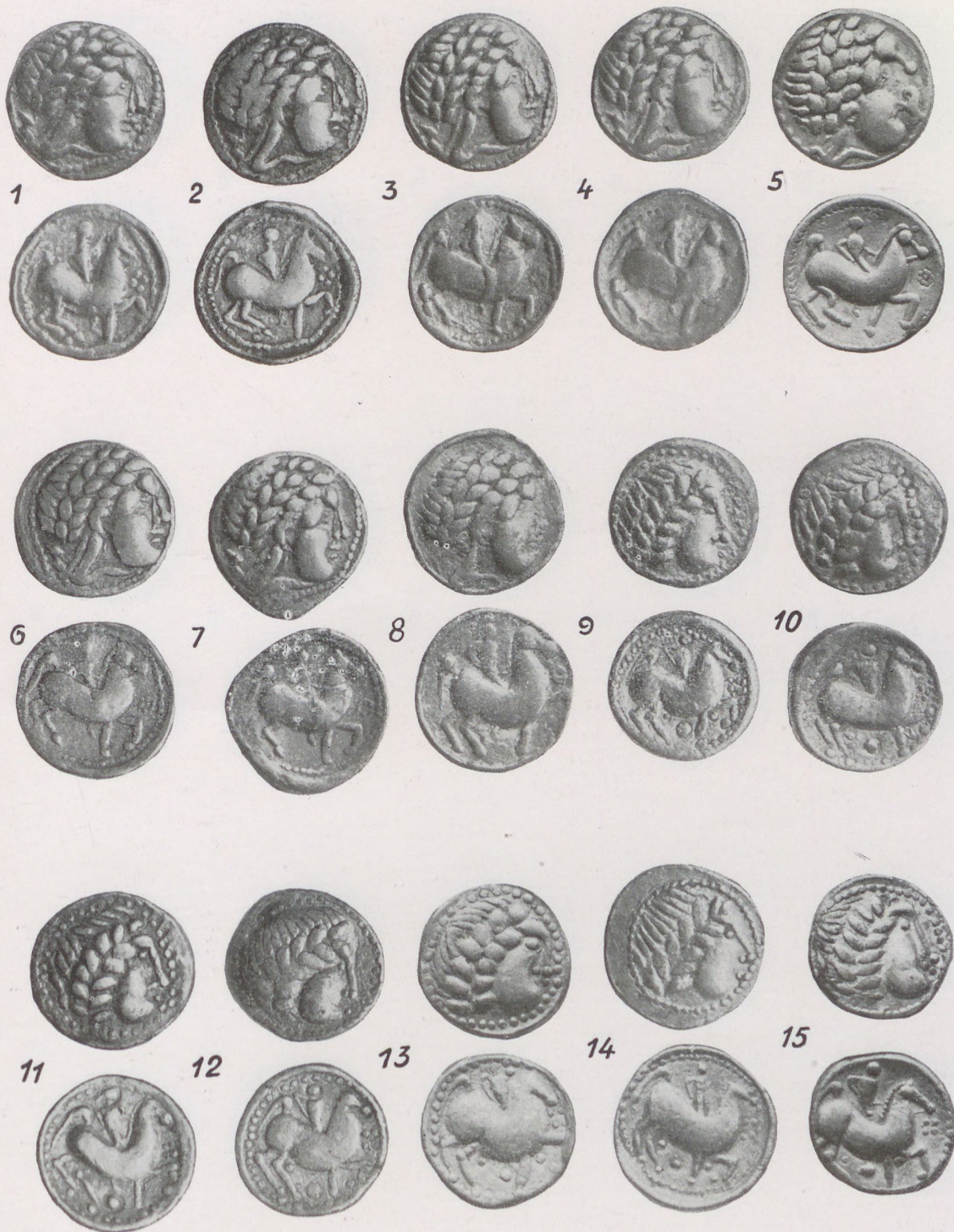
13

14

15

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE!

Tagsági érem. Az egyes tagok nevével és a társulatba való felvétel évszámával kiverendő társulati tagsági érem (lásd a Közlöny XXV. évfolyamának 7. oldalán levő képet) ezüst példányaira egyelőre megrendeléseket fogadunk el. A megrendelt érem ára csak a kiveretés után fizetendő be az akkori árszámítás alapján.

„Alföldi András dr.: A kontorniát érmek“ című kétkötetes mű, — 64 képestábla és németnyelvű szövegrész, — ára 100 pengő. A társulat tagjai 50 pengő kedvezményes áron kapják. A mű árával együtt 3 pengő postaköltség is küldendő.

„Gróf Desseffy Miklós barbár pénzei“ című mű, 54 képestáblával, 30 pengő áron áll tagjaink rendelkezésére. Más érdeklődők 50 pengő áron szerezhetik meg. A mű árával együtt 2 pengő postaköltség is beküldendő.

„Dr. Gohl Ödön: Magyar Robotjegyek“, — különlenyomat a Numizmatikai Közlöny XII. (1913) évfolyamából. 2 pengő áron kapják a tagok, 3 pengő áron a nemtagok. Postai küldés esetén 30 fillér postaköltség is beküldendő.

A **„Numizmatikai Közlöny“ régi évfolyamai,** — azonban már csak a XVIII—XIX., XX., XXI—XXII., XXIII—XXIV., XXV., XXVI—XXVII., XXVIII—XXIX., XXXII—XXXIII., XXXIV—XXXV., XXXVI—XXXVII., XXXVIII—XXXIX., XL., XLI. és XLII. évfolyamok még kaphatók. A XVIII—XIX., XX., XXI—XXII. és a XXIII—XXIV. évfolyamok 4—4 pengő áron, a többi évfolyamonként 10—10 pengő áron. A nemtagok 8. illetve 20 pengőt fizetnek évfolyamonként. A megrendelés-kor évfolyamonként 1 pengő postaköltség is beküldendő.

Az **„Érem“ című folyóiratunk régi évfolyamait** t. tagjaink a következő áron kaphatják: I. évfolyam (3 füzet) ára 3 pengő, a II. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő, a III. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő, a IV. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő, az V. évfolyam (két füzet) ára 2 pengő 50 fillér, a VI. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő 50 fillér, a VII. évfolyam (egy füzet) ára 2 pengő, a VIII. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő 50 fillér, a IX. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő 50 fillér, és a X. évfolyam (egy füzet) ára 2 pengő 50 fillér. Nemtagok ezen áraknak kétszeresét fizetik.

„Tower Hugó: I. Ferenc József fém pénzei 1848—1916“ című mű, e korszak pénzeinek magyar- és németnyelvű teljesen kimerítő táblázatos kimutatása, 2 pengő 50 fillér áron kapható.

A megrendeléseket és a fentiekre vonatkozó pénzküldeményeket kérjük vagy a társulat 51.010 számú postatakarékpénztári csekkszámlijára befizetni, vagy pedig Zimmernann Lajos dr. társulati elnök nevére és címére (Budapest, IV., Váci-utca 78—80.) beküldeni.